

UNIVERZA V LJUBLJANI  
FILOZOFSKA FAKULTETA  
Oddelek za slovenistiko  
Oddelek za sociologijo

Barbara Ferčič

**Ženske revije v 30. letih 20. stoletja:  
Položaj žensk in feministične zahteve ter ženske  
književnice in ženski liki na primeru revij Ženski  
svet, Kmečka žena in Gospodinjska pomočnica**

DIPLOMSKO DELO

Mentorica: red. prof. dr. Milica Antić Gaber

Mentor: red. prof. dr. Miran Hladnik

Ljubljana, oktober 2011



## **Zahvala**

Najlepše se za koristne napotke, nasvete in vložen čas zahvaljujem mentorjema red. prof. dr. Milici Antić Gaber ter red. prof. dr. Miranu Hladniku.

Hvala tudi Metki Golčman za skrben jezikovni pregled diplomskega dela ter vse konstruktivne komentarje, debate in podporo skozi študentska leta. S tvojo pomočjo in pozitivnim razmišljanjem se zdi, da gre vse lažje.

Prav tako se zahvaljujem staršem, ki me vseskozi podpirajo in so na moji strani, tudi ko jih tam ni veliko, in sestri, ki me vedno spominja na to, da življenje le ni tako zapleteno.

Najlepša hvala tudi Roku za vso pomoč in moralno podporo.



## Povzetek

Diplomsko delo obravnava ženske v 30. letih 20. stoletja: njihov položaj v slovenski družbi in literaturi, boj za državljske pravice pa tudi katere vloge zasedajo v leposlovju, ki je izhajalo v ženskih revijah *Ženski svet*, *Kmečka žena* in *Gospodinjska pomočnica*. S sodobnimi teoretskimi okviri in omenjenimi revijami odstira živahno javno delovanje žensk prek številnih društev (prvo slovensko feministično društvo je bilo Splošno žensko društvo) in tiska, odnos moških do njih in obratno, na eni strani njihov vsakdanjik in na drugi krčevit boj za izboljšanje socialnega položaja ter enakopravnost na vseh področjih življenja.

Od prve svetovne vojne dalje so se ženske srečevale s številnimi spremembami tako v javnem kot zasebnem življenju. Oblikovanje skupne države z južnoslovanskimi brati je pomenilo vero v boljšo prihodnost tudi za ženske, vedno bolj so bile izobražene, vedno več se jih je zaposlovalo, prek društev so vedno pogumneje stopale v javno življenje. Toda nova država ni izpolnila želja, gospodarska kriza je zadela tudi slovensko družbo. Vladala je velika brezposelnost in na udaru so bile najprej ženske – bile so cenejša delovna sila in moški so jih okrivili, da jim zasedajo delovna mesta. Ker so bile brez pravne zaščite, so lahko hitro izgubile službo.

Ženske so prek društev in revij opozarjale družbo na pereče probleme ter žensko vprašanje: neenak dostop do izobraževalnih možnosti, neenako plačilo za enako delo, nezaščita delavke matere, slabši položaj nezakonskih mater, niso imele volilne pravice. Z leposlovjem predvsem v *Ženskem svetu* pa so odstirale realno socialno bedo, v katero je gospodarska kriza potisnila večino prebivalstva. Družbi so nastavljele ogledalo in jo hotele pripraviti na spremembe, ki vključujejo končno priznanje ženske kot državljanke.

**Ključne besede:** ženske, 30. leta 20. stoletja, ženske revije, ženska društva, žensko vprašanje, ženski liki, književnice



## Abstract

This diploma thesis is about women in the 1930s. It examines their place in the Slovenian society and literature, the struggle for their rights as citizens, and the roles they play in literature that was published in the women's magazines *Ženski svet*, *Kmečka žena* and *Gospodinjska pomočnica*. Using modern theoretical frameworks and these magazines, we are able to present a vigorous public activity of women through many societies (the first Slovenian feminist society was called Splošno žensko društvo) and press, the reactions of men, the daily lives of women and the intense struggle to improve their social status and equality in all facets of their lives.

After the First World War, women were experiencing many changes both in their public and private lives. The formation of a new state together with the southern Slavic brethren ignited new hope for a better future for women. Women started to be more educated, employed and to have a more significant role in the public through their societies. But the new state did not bring the anticipated changes, while the Great Depression seriously impacted the Slovenian society. High levels of unemployment were first felt by women—they earned less and were blamed by men for taking their jobs. The lack of any legal protection meant that employment could be lost on a moment's notice.

Women were using the societies and magazines to draw attention to the serious issues they were facing, along with inequality of women: the unequal possibilities of attaining education, unequal pay, lack of protection for working mothers, the difficult position of unmarried mothers, and lack of women's suffrage. Meanwhile, the literature, especially texts published in the *Ženski svet* magazine, unveiled the misery brought upon most of the population by the Great Depression. This served as a reflection of the society in order to prepare it for the necessary changes, including granting women their full rights as citizens.

**Keywords: women, 1930s, women's magazines, women's societies, equality of women, women as characters in literature, female authors**





## KAZALO

<b>1</b>	<b>Uvod</b> .....	<b>1</b>
<b>2</b>	<b>Državljan nasproti državljanke</b> .....	<b>5</b>
<b>3</b>	<b>Vstop žensk v zgodovino</b> .....	<b>10</b>
<b>3.1</b>	<b>Kdaj so Slovenke vstopile v zgodovino?</b> .....	<b>11</b>
<b>4</b>	<b>Slovenci v 30. letih</b> .....	<b>16</b>
<b>4.1</b>	<b>Položaj ženske v 30. letih</b> .....	<b>18</b>
<b>5</b>	<b>Ženske v javni sferi; društvena dejavnost</b> .....	<b>21</b>
<b>5.1</b>	<b>Splošno žensko društvo</b> .....	<b>24</b>
<b>5.2</b>	<b>Revijalni tisk</b> .....	<b>28</b>
<b>5.2.1</b>	<b>Kmečka žena, Gospodinjska pomočnica in Ženski svet</b> .....	<b>30</b>
<b>5.2.2</b>	<b>Novinarke</b> .....	<b>38</b>
<b>6</b>	<b>Zgled za ženske trije K: Kinder, Küche, Kirche</b> .....	<b>39</b>
<b>6.1</b>	<b>Mati</b> .....	<b>39</b>
<b>6.2</b>	<b>Gospodinja</b> .....	<b>44</b>
<b>7</b>	<b>Žensko vprašanje</b> .....	<b>47</b>
<b>7.1</b>	<b>Izobrazba</b> .....	<b>47</b>
<b>7.2</b>	<b>Zaposlovanje</b> .....	<b>49</b>
<b>7.3</b>	<b>Enak pravni položaj za oba spola</b> .....	<b>56</b>
<b>7.4</b>	<b>Žensko telo</b> .....	<b>59</b>
<b>7.5</b>	<b>Volilna pravica</b> .....	<b>66</b>
<b>8</b>	<b>Književnost v 30. letih 20. stoletja</b> .....	<b>73</b>
<b>9</b>	<b>Ženske in književnost</b> .....	<b>75</b>
<b>9.1</b>	<b>Založba Belo-modra knjižnica</b> .....	<b>78</b>
<b>10</b>	<b>Leposlovje v Ženskem svetu, Kmečki ženi in Gospodinjski pomočnici</b> .....	<b>81</b>
<b>10.1</b>	<b>Avtorice nasproti avtorjem</b> .....	<b>86</b>
<b>10.2</b>	<b>Tipologija ženskih likov</b> .....	<b>90</b>



<b>10.2.1</b>	<b>Tip matere .....</b>	<b>91</b>
<b>10.2.2</b>	<b>Tip hčere .....</b>	<b>94</b>
<b>10.2.3</b>	<b>Tip žene ali zunajzakonske partnerice.....</b>	<b>97</b>
<b>10.2.4</b>	<b>Tip tete, prijateljice, daljne sorodnice, neznane ženske .....</b>	<b>103</b>
<b>10.2.5</b>	<b>Tip samske ženske, stare device in kjer je izpostavljen njen poklic.</b>	<b>105</b>
<b>11</b>	<b>Sklep.....</b>	<b>109</b>
<b>12</b>	<b>Viri in literatura.....</b>	<b>111</b>
	<b>Kazalo grafikonov .....</b>	<b>116</b>
	<b>IZJAVA .....</b>	<b>117</b>



# 1 Uvod

»Vsi ljudje se rodijo svobodni in imajo enako dostojanstvo in enake pravice. Obdarjeni so z razumom in vestjo in bi morali ravnati drug z drugim kakor bratje.«<sup>1</sup> To je prvi člen Splošne deklaracije človekovih pravic iz 10. decembra 1948. Proces oblikovanja pojma državljan ni bil preprost in končan z levo roko. Geslo francoske revolucije Svoboda, enakost, bratstvo je sicer predvidevalo revolucionarne novosti za ljudi in predvsem oblikovanje pojma državljan s pripadajočimi državljanskimi pravicami. Ob tem pa je bila ženska izključena, saj je bila še vedno razumljena kot tista, ki ji vlada narava, nebrzdana seksualnost, ki je zaradi rojevanja priklenjena na svoje telo, ki je iracionalna in zato nesposobna konstruktivnega razmišljanja ter oblikovanja sveta. Pomagala niso niti opozorila na spolno diskriminacijo Olympe de Gouges z *Deklaracijo o pravicah ženske in državljanke* (1791), takšno prevratnico je lahko čakala samo giljotina. V tem obdobju, ko sta glasno nastopili Olympe de Gouges in Mary Wollstonecraft, Slovenke še niso razmišljale o vstopu v javno življenje. To se je na Slovenskem zgodilo v revolucionarnem letu 1848, ko so moški začeli ugotavljati, da bi bilo koristno, če bi stopile iz sence anonimnosti in se pridružile narodnemu preporodu. Saj vendarle predstavljajo polovico prebivalstva, polovico vseh Slovencev, ki bi lahko delovala za narodno stvar. Tako so ženske z društvi, prek katerih so se ukvarjale s humanitarno in narodnozavedno dejavnostjo, stopile na področje javnega. V tem obdobju so se pojavili tudi prvi ženski leposlovni poskusi. Prvo slovensko feministično društvo je bilo Splošno žensko društvo, ki je delovalo med letoma 1901 in 1945.

Do konca 30. let 20. stoletja so se lahko tudi ženske vpisale na univerzo, leta 1919 so jo odprli tudi v Ljubljani, kar je marsikaj poenostavilo; da so opravljale poklic, je bilo že nekaj popolnoma običajnega. A ovir, ki so jih postavljale v podrejen položaj, je bilo še vedno veliko: za enako delo niso dobile enakega plačila, v državnih službah so zaposlene, ki so se poročile, izgubile službo (celibat je še posebno veljal za učiteljice), delavkam materam niso priznavali že obstoječih pravic, nezakonska mati je bila v zelo neenakopravnem položaju z moškim, ki je zaplodil otroka, nekateri poklici so se feminizirali, zato so takoj dobili etiketo manjvrednosti, ženske so bile ne nazadnje še vedno brez volilne pravice.

---

<sup>1</sup> Splošna deklaracija človekovih pravic, Republika Slovenija: Varuh človekovih pravic, <http://www.varuh-rs.si/index.php?id=102> (obiskano 6. 6. 2011).

Trideseta leta je najbolj zaznamovala finančno-gospodarska kriza. Ljudje so postajali čedalje bolj obupani, apatični, velika brezposelnost, ki je zajela tudi jugoslovansko družbo, je povzročila krizo vrednot, ki je zavladata med mladimi. Alojzija Štebi, Minka Govekar in Angela Vode so bile med svetovnim vojnama vodilne aktivistke ter feministke (tudi Ivanka Anžič Klemenčič, toda njeno glavno delovanje je bilo pri listu *Slovenka*), ki so si prizadevale za izboljšanje položaja žensk, za odpravo podrejenosti in vsake diskriminacije (torej za uveljavitev novega občega državljskega zakonika, ki bo predvideval enak pravni položaj za oba spola) pa tudi za to, da ženska sama prevzame nadzor nad svojim telesom, kar je vključevalo legalizacijo splava in odpravo prostitucije. Da o volilni pravici niti ne govorimo: vse desetletje so se borile za splošno volilno pravico, pripravljale javne akcije in ankete, kjer so spraševale slovenske politike o tem, objavljale članke na to temo in jo čedalje glasneje zahtevale, rekoč, da če imajo ženske enake dolžnosti kot moški, naj imajo še enake pravice. Politika namreč zadeva tudi socialno in družinsko vprašanje, kar je ne nazadnje tradicionalno žensko področje, in prav zaradi tega bi morale biti vključene v odločanje. Toda napeti čas 30. let ni bil naklonjen nobenemu revolucionarnemu in prevratniškemu delovanju, zaradi vse pogostejšega negodovanja prebivalcev pa je beograjska politika omejila tudi društveno delovanje.

V skupni državi so Slovenci doživeli razočaranje; po razpadu Avstro-Ogrske po prvi svetovni vojni so bili namreč prepričani, da bo združitev južnoslovanskih bratov v skupno državo pomenila prosperiteto, a se je zgodilo ravno obratno. Združili so se z nerazvitim balkanskim predelom,<sup>2</sup> katerega središče je bil centralistični in unitaristični Beograd, ki je izčrpaval Slovenijo. V okviru jugoslovanske države njeni voditelji niso več govorili niti o posameznih narodih, ampak plemenih, in Slovenci so se spet počutili ogrožene. Ženske so se na drugi strani šele borile za »osnovne« pravice in Srbija, kjer je bila patriarhalna tradicija zelo močno zakoreninjena in kjer je še vedno na primer veljal Napoleonov kodeks,<sup>3</sup> po katerem nezakonska mati ni smela sploh zahtevati iskanja očeta otroka, je bila precej nenaklonjena ženskemu gibanju. Aktivistke so pri prizadevanju za dosego volilne pravice nenehno naletele na

---

<sup>2</sup> »V tem je bila za Slovenijo razlika med dunajskim in beograjskim centralizmom; iz razvitega je Slovenija prišla pod nerazvitega.« France Kresal, *Gospodarski in socialni pogledi na trideseta leta v Sloveniji, Slovenska trideseta leta: simpozij 1995* (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 116.

<sup>3</sup> *Ženski svet*, 8/3 (1930), 90.

gluha ušesa.<sup>4</sup> Toda ženske so dokazale, da zmorejo in da so prav tako sposobne kot moški, ter zahtevale, da jim zato pripadajo tudi pravice, kot jih imajo moški. Trideseta pa niso pomenila samo ostrega boja znotraj države, ampak tudi delovanje zunaj meja – grozeča fašistična in nacistična nevarnost je bila čedalje bližje in ženske so se močno postavile po robu vsakršnemu vojnemu nasilju.

Kaj pa književnost v obdobju 30. let 20. stoletja? Tudi na tem področju je zelo viden vpliv burnih časov in velike stiske ljudi. Iz moderne, ki je prekinila z realistično mimetiko v literaturi, se je v tridesetih spet zgodil premik v realizem. Več vidnih ustvarjalcev takratnega obdobja se je zavzelo za socialno angažirano književnost, ki je analitična in epična, to nalogo pa je lahko prevzela samo pripovedna proza. Ta je postala osrednji način umetniškega oblikovanja pri nas v tej dobi. Književnost je obravnavala preprostega malega človeka v njegovih vsakdanjih položajih, kar je ubesedila v znanih, konvencionalnih oblikah. Leposlovje je imelo nalogo, ki je segala zunaj okvirov umetnosti, in sicer družbene spremembe. Slovenski književnosti je narodotvorna naloga tako ali tako imanentna, v tridesetih letih pa se je ob vseh nevarnostih, ki so prežale na malega človeka, na kmečko-delavski proletariat, obrnila prav nanj in ga nagovarjala k družbenim spremembam.

Socialna angažiranost pa ni bila značilnost samo kanonizirane književnosti tega obdobja, katere vidnejši predstavniki so po mnenju literarne zgodovine Miško Kranjec, Lovro Kuhar alias Prežihov Voranc, Ciril Kosmač, France Bevk, Anton Ingolič idr., temveč tudi t. i. ženske literature, tj. literature, ki jo pišejo ženske. Ko so se lotile leposlovnega ustvarjanja, so vstopile na tradicionalno moško polje in moški so ga branili tako, da so avtorice in njihovo pionirsko pisanje označili za umetniško manjvredno, ali pa so jih preprosto izključili iz literarne zgodovine s selektivnim spominom; če se o tej literaturi ne piše, bo sčasoma izginila iz kolektivnega spomina Slovencev.

Toda ženske se niso dale in so že s prvo žensko revijo *Slovenka* odprle prostor pisateljicam in pesnicam, projekt pa so resno zastavile tudi s svojo založbo Belomodra knjižnica. Pri leposlovju, ki so ga objavljale v svojih revijah – prav tako teh, ki jih obravnavam v tej diplomski nalogi –, tudi Silvija Borovnik priznava, da ne

---

<sup>4</sup> *Ženski svet*, 16/11 (1938), 234. Milica G. Antić, Politične pravice in participacija žensk v politiki, *Človekove pravice žensk* (Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut, 2004), 70.

moremo govoriti o veliki umetniški kakovosti, vendar jim je treba priznati pionirsko delo, ki so ga opravile, ko so zaorale ledino na moškem področju.

Leposlovje jim je večkrat služilo za medij, skozi katerega so ozaveščale družbo o t. i. ženskem vprašanju. Prozni teksti so prinašali »ženske« teme, kot so podrejenost žensk, neenakopravnost in neenakovrednost, vprašanje splava, prostitucije ter drugih problemov, ki so bili specifično ženski. Literarni zgodovinarji so te teme označili kot njihov hendikep in jim niso priznali resnične vrednosti, ki jo je imelo tudi za slovensko književnost – to, da so odprle pomembno sociološko vprašanje, tj. žensko vprašanje, in skozi leposlovje prikazovale žensko usodo.

Diplomske naloge se lotevam interdisciplinarno, povezujoč sociološko-zgodovinski okvir in feministično teorijo z leposlovjem, ki je izhajalo v revijah *Ženski svet*, *Kmečka žena* in *Gospodinjska pomočnica* v tridesetih – vse to se namreč povezuje in se je dogajalo vzporedno oziroma je bilo leposlovje odraz dejanskega stanja v družbi. Raziskovanje družbenozgodovinskega konteksta (deskriptivna metoda) mi pomaga razumeti položaj žensk v 30. letih 20. stoletja, s primerjavo revij (komparativna metoda in analiza virov) ugotavljam podobnosti in (predvsem) razlike med njimi v odnosu do t. i. ženskega vprašanja, z metodo interpretacije pa se lotevam konkretnih člankov in proznih tekstov v omenjenih časopisih.

Skozi nalogo želim ugotoviti, kako je uredniška politika vplivala na izbiro člankov v reviji ter na objavljena leposlovna dela. Predpostavljam, da je bil *Ženski svet* najbolj odprt od obravnavanih časopisov – že zato, ker je v njem objavljala prispevke aktivistka in borka za ženske pravice Angela Vode, v *Kmečki ženi* pa so bili na spremembe glede položaja žensk najmanj pripravljeni. Skozi nalogo želim prav tako ugotoviti, ali je bilo objavljeno leposlovje bolj za zabavo, kratkočasje ali so ga objavljali že kot dokaz, da so tudi ženske dobre književnice, in za prikaz družbenega položaja žensk. Raziskala bom tudi, kakšna je tipologija ženskih likov v prebrani pripovedni prozi.

Polje diskurza o ženskem vprašanju se na Slovenskem odpre z revijo *Slovenka*, katere prva številka je izšla leta 1896 v Trstu, v tridesetih letih pa se boj za pravice žensk najbolj zaostri.



## 2 Državljan nasproti državljanki

»Žena mati bodi pred zakonom enakopravna  
z očetom, delavka z delavcem,  
državljanica z državljanom.«<sup>5</sup>

Demokracija je politična ureditev z vladavino večine, ki varuje osebne in politične pravice državljanov (SSKJ) in je ideal, h kateremu stremi (zahodna) družba. Državljanke pravice so odraz tega prizadevanja in naj bi jih imel vsak državljan. Omogočila jih je šele moderna država, saj je državljanstvo nacionalna kategorija. Milica G. Antić izpostavi razlago Thomasa Humphreyja Marshalla, kaj je ključen trenutek za oblikovanje državljanstva, in sicer »ločitev med pravicami in dolžnostmi, ki so dosledno lokalne, in vzpostavitev pravic in dolžnosti, ki so po definiciji nacionalne«. <sup>6</sup> Ko torej določene pravice in naloge postanejo skupne vsem prebivalcem neke države in so tudi zapisane v zakonih, ki veljajo za vse enako, govorimo o nastanku moderne države. Ali kot pravi Avgust Lešnik, da lahko o zasnovi moderne države govorimo takrat (v 17. in 18. stoletju), ko se je postavilo vprašanje o pravicah in temeljnih svoboščinah državljanov, boj za priznanje teh pa je »izražal zahtevo meščanskega razreda, da se absolutna državna oblast omeji in da mora biti država politično odgovorna in pravno urejena«. <sup>7</sup>

Omenjene pravice zajemajo tri dimenzije (po Thomasu Humphreyju Marshallu), in sicer civilno, politično in socialno. <sup>8</sup> Civilne pravice so povezane z individualno svobodo, svobodo govora, misli, verovanja, pravico do imetja, politične pomenijo pravico do udeležbe pri politični oblasti, bodisi kot volivec, ki izbira člane političnih teles, bodisi kot član slednjih (aktivna, pasivna politična pravica), socialna dimenzija državljanstva pa pomeni pravico do ravni življenja, varnosti in ekonomskega blagostanja po standardih, ki prevladujejo v družbi. Te pravice so »s pravnimi pravili urejena upravičenja posameznika v razmerju do državne oblasti«, <sup>9</sup> pri čemer ne govorimo zgolj o upravičenju, ampak tudi njihovem pravnem varstvu.

---

<sup>5</sup> *Ženski svet*, 13/4 (1935), 78.

<sup>6</sup> Milica G. Antić, *Politične pravice in participacija žensk v politiki, Človekove pravice žensk* (Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut, 2004), 58.

<sup>7</sup> Avgust Lešnik, *Od despotizma k demokraciji* (Ljubljana: Modrijan, 2000), 66.

<sup>8</sup> Milica G. Antić, *Politične pravice in participacija žensk v politiki, Človekove pravice žensk* (Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut, 2004), 57.

<sup>9</sup> Avgust Lešnik, *Od despotizma k demokraciji* (Ljubljana: Modrijan, 2000), 66.

Pravice, pravi Milica G. Antić, pa niso bile ljudem podarjene, ampak so si jih morali izboriti, kar pa seveda ni bilo ravno lahka naloga, saj so jih nenehno spremljali odpori ljudi, ki so zaradi tega izgubljali moč, monopol in posebne položaje v družbi.<sup>10</sup> Ko razmišljamo o zgodovini boja za državljanske pravice, ne moremo mimo francoske revolucije, ki velja v tem kontekstu za pomemben mejnik. Takrat so namreč prvič izpostavili vprašanje človekovih pravic in pri tem so se ustavili pri osnovnem problemu: kdo sploh je človek? Kdo je tisti, ki mu pripadajo omenjene pravice? Čigave so? V tem obdobju, sicer pomembnem za širjenje demokracije nasploh, pa se je ponovilo, kar se je dogajalo že skozi vso zgodovino: ženska je bila sicer vključena v pojem človek, toda izključena pri državljskih pravicah. Kakor so v francoski revoluciji moški doživljali odpor elite, ki je s priznavanjem teh pravic izgubljala privilegije v družbi, tako so moški še dolgo ovirali ženske, ko so se borile za politične pravice, saj so se prav tako bali izgube posebnih položajev in moči v družbi.

Kot poudari Vlasta Jalušič, »oblikovanje moderne države in državljanstva [...] za ženske že na samem začetku uvede dvojna merila.

Ženske namreč ne postanejo avtomatično enake državljanke (tudi v formalnem smislu besede ne), ampak ostanejo v dvoumnem razmerju do oblasti in zakona. Ker so tradicionalno dojete kot nekaj, kar sodi v domeno 'narave', tradicije, zasebnosti in reprodukcije, niso takoj razglašene za enake, ampak jih [...] njihova funkcija determinira kot 'dvojne subjekte': tiste, ki sicer so podložne zakonu, a za njih velja še nek drugi, dodatni ali celo širši zakon, ki naj bi temeljil na posebnem položaju žensk, položaju 'med naravo in kulturo'.«<sup>11</sup>

Ženske so se že v francoski revoluciji oglasile in zahtevale, da se vse priborjene pravice priznajo tudi njim, toda moška populacija se še ni bila pripravljena odreči privilegijem. »Državljski model, ki je prisegal na načelo univerzalnosti, je v svojih porodnih krčih – vključitvah in izključitvah – preiščeno obšel ženske.«<sup>12</sup> »Prababica feminizma«, kot jo imenuje Pavla Hočevar,<sup>13</sup> Olympe de Gouges (1748–1793) je po razglasitvi *Deklaracije o pravicah človeka in državljana* napisala

---

<sup>10</sup> Milica G. Antić, Politične pravice in participacija žensk v politiki, *Človekove pravice žensk* (Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut, 2004), 57.

<sup>11</sup> Vlasta Jalušič, Prizadevanja za pravice žensk, njihovo uzakonitev in uresničevanje, *Človekove pravice žensk* (Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2004), 36.

<sup>12</sup> Marta Verginella, *Ženska obrobja: vpis žensk v zgodovino Slovencev* (Ljubljana: Delta, 2006), 115.

<sup>13</sup> *Ženski svet*, 13/6 (1935), 137.

*Deklaracijo o pravicah ženske in državljanke* (1791), v kateri je poudarila, da se tudi ženska rodi svobodna kot moški, torej naj ima enako pravic kot on; izenačila je položaj žensk z moškimi in izpostavila, da je narod, v katerem tiči načelo vsake suverenosti, skupnost moških in žensk, zato »nobeno telo, noben posameznik ne more izvajati oblasti, ki ne izhaja izrecno iz tega«<sup>14</sup> – oboji naj uživajo pridobljene pravice in oboji enako odgovarjajo pred zakonom. V *Pravicah ženske* se tudi sprašuje, zakaj so (bile) ženske vedno izvzete iz katerih koli pridobitev, javnih funkcij in podobno. Zakaj moški zatira žensko, kaj je tako spektakularnega na moškem spolu, da si lahko to privoščijo in dovoli:

»Kdo ti je dal suvereno oblast, da zatiraš moj spol? Tvoja moč? Tvoje sposobnosti? Opazuj stvarnika v njegovi modrosti, poglej naravo v vsej njeni veličini, ki se ji, kot se zdi, želi približati, in mi pokaži, če si upaš, primer takšne tiranske oblasti. Povrni se k živalim, povprašaj elemente, preučuj rastline [...] Išči, brskaj in razloči, če moreš, spole v upravljanju narave. [...] Samo moški se je okitil s svojo izjemnostjo. Čuden slep, napihnjen z znanostjo in izrojen, hoče v tem stoletju razsvetljenja in modrosti v svoji najbolj ostudni nevednosti despotsko ukazovati spolu, ki je prejel vse intelektualne vrline; uživati hoče sadove Revolucije ter zahtevati svoje pravice do enakosti, da ne rečem še kaj več.«<sup>15</sup>

Zahtevo po enakopravnosti spolov razširi na splošno humanistično misel: »Namen vsakega političnega združenja je ohranitev naravnih in nezastarljivih pravic Ženske in Moškega: pravice do svobode, lastnine, varnosti in predvsem do upora zoper zatiranje.«<sup>16</sup> V tekstu prav tako poziva ženske, naj se zbudijo, naj vendarle spoznajo svoje pravice in spregledajo, da revolucija njim ne prinaša nobenih prednosti, ampak ravno nasprotno, prezir in zaničevanje, je bila čustveno vznemirjena Olympe de Gouges. V tako burnem obdobju francoske revolucije si je po mnenju prevzemalcev oblasti privoščila preveč. Kazen za tako drzno žensko? Usmrnitev z giljotino 3. novembra 1793.

Leto po izidu *Deklaracije o pravicah ženske in državljanke*, torej 1792., se je oglasila Angležinja Mary Wollstonecraft (1759–1797) z *Zagovorom pravic ženske* (1792). Tudi ona je predstavila svoje razloge za enakost spolov in predvsem izpostavila pomen vzgoje. Spola sta po naravi enaka, rodita se enaka, razlike pa ustvari družba z

---

<sup>14</sup> Olympe de Gouges, *Pravice ženske*, *Delta*, 3/3-4 (1997), 67.

<sup>15</sup> *Ibid.*, 66.

<sup>16</sup> *Ibid.*, 67.

različno vzgojo deklic in dečkov, s čimer en spol postavi v podrejen položaj – kje je potemtakem spolna razlika, če je vzgoja enaka? Sprašuje se, le kako lahko moški na eni strani odreka ženski razum, na drugi pa od nje pričakuje krepost (a drugega ni brez prvega!). Cilj vzgoje deklic, nadaljuje Wollstonecraftova, je, da te postanejo poslušne ženske, dopadljive in na videz šibke. Ali ima taka ženska, se dalje sprašuje, dovolj močen značaj za vzgojo otrok? Postavila se je torej po robu moški miselnosti, da ženske niso razumna bitja (in jih pozvala, naj to dokažejo, če lahko). Poleg individualne svobode žensk je kot osnovo za doseg enakega položaja kot moški navedla pravico do izobraževanja ter dostop do različnih poklicev. S kombinacijo razuma, znanja in kreposti lahko ženske prav tako kot moški nastopajo v javnosti in odločajo v političnih zadevah, je bila prepričana. Zavzemala se je za to, da tudi ženske dobijo politične pravice in se torej spola na tem področju izenačita, toda ni še vedela, kako to doseči. Želela je tudi, da se ženska finančno emancipira in tako postane neodvisna od moškega, toda ponudila je premalo predlogov, kako naj to doseže, ali kot pravi Milica G. Antić: »Meje njene argumentacije so tudi meje, ki jih je (ne samo njej) postavljalo 18. stoletje.«<sup>17</sup>

Pri procesu pridobivanja političnih pravic je bilo zelo dobrodošlo, da so imele moške zagovornike; take, ki so imeli ugled, politično moč katerih beseda je torej nekaj veljala. Prek njih so želele doseči spremembe zakonov, ki bi tudi njim dovoljevali vstop na politično polje kot volivkam. V Angliji je bil tak John Stuart Mill (1806–1873), ki je podprl prizadevanje žensk za odpravo neenakosti spolov oziroma ženske podrejenosti, kar vključuje priznanje njihove enakosti z moškimi na vseh javnih področjih ter dostop do vseh uglednih poklicev in izobraževanja, kot je ponujeno moškim. Leta 1866 je tudi predstavil njihovo peticijo za priznanje volilne pravice v spodnjem domu parlamenta in izpostavil, da je načelo neenakosti spolov a priori napačno, saj ni podprto z nobenimi dokazi, ampak je samo arhetipska navada, odmik od katere se nam zdi »nenaraven«, in »ena glavnih ovir človeškemu napredku, zato bi ga moralo zamenjati načelo popolne enakosti, ki ne bi priznavalo nobene moči ali privilegija eni strani niti pripisovalo nezmožnosti drugi«.<sup>18</sup> Glavna razlika med sistemi v preteklosti in moderno družbo, pravi Mill, je ta, da v drugi posamezniku ni treba ostati na položaju, v katerega se rodi, ampak se lahko s sposobnostmi in

---

<sup>17</sup> Milica G. Antić, *Od sufražetk do ministric*, *Spol: Ž*, [ur.] Lenca Bogovič, Zoja Skušek (Ljubljana: ISH: KUD France Prešeren, 1996), 106.

<sup>18</sup> John Stuart Mill, *Podrejenost žensk* (Ljubljana: SH, 2005), 7.

iznajdljivostjo ustvari svoje življenje – kar pa še vedno ne velja za ženske. Tem je še naprej onemogočeno javno delovanje ter so prisilno omejene zgolj na dom (skrb za družino in gospodinjstvo) ter ugajanje moškim. To je ženska narava, trdijo nekateri, nadaljuje, toda ta pojem je umeten in »rezultat prisilnega omejevanja na nekaterih področjih [in] nenaravnega spodbujanja na drugih«. <sup>19</sup>

Sčasoma so postale ženske že bolj angažirane in so se odločile aktivno stopiti na to področje javnega življenja. Kakor hitro so se pojavile na tem polju z zahtevo po tem, kar imajo moški, so lahko ti pozabili na dolgo izpostavljan argument, da si ženske sploh ne želijo političnih pravic. Tako so pravzaprav najprej aktivno vstopile v politiko – združevale so se in agitirale druge pripadnice »nežnejšega« spola. Ali kot pravi Milica G. Antić:

»Ženske so se s tem, ko so si *vzele* (poševni tisk B. F.) eno od političnih pravic (pravico do javnega zborovanja in združevanja) in ko so javno nastopile, pravzaprav tudi subjektivirale – postale so aktiven politični subjekt, ki sicer še ni imel vseh pripadajočih mu pravic, a je bilo treba vendarle pripoznati, da so vstopile v t. i. *politično javnost*, iz katere jih ni bilo mogoče več izgnati in jih zapreti za varna vrata doma.« <sup>20</sup>

Ob tem so pisale peticije, organizirale zborovanja in srečanja, pridobivale še več žensk za skupno idejo ter izdajale revije – s tiskom so pri ozaveščanju javnosti o težavah, s katerimi se soočajo v družbi, ter o zahtevi po volilni pravici dosegle večji krog bralk. Želele so, da če tudi one plačujejo davke, je edino pošteno, da prav tako sodelujejo pri oblikovanju zakonov. Ti so zdaj narejeni po moški meri, skozi moške oči, v skladu z moškimi interesi; če bi imele pri tem kaj besede tudi one, bi bili zakoni boljši za vse, ne le za eno polovico prebivalstva.

---

<sup>19</sup> Ibid., 29.

<sup>20</sup> Milica G. Antić, *Od sufražetk do ministric*, *Spol: Ž*, [ur.] Lenca Bogovič, Zoja Skušek (Ljubljana: ISH: KUD France Prešeren, 1996), 109.

### 3 Vstop žensk v zgodovino

Iz uradne, pisane zgodovine so bile vseskozi izključene;<sup>21</sup> živeli (krojili njeno družbo, pisali zakone in kolektivni spomin) in pisali so jo moški ter oblikovali falokratsko družbo z moškim diskurzom, moškimi pravili.<sup>22</sup> Simone de Beauvoir (1908–1986), najpomembnejša feministična teoretičarka povojnega obdobja, je raziskovala, kdaj se je zgodilo, da si je moški podjarmil žensko. Pri tem je zavrnila Engelsov historični materializem, ko pravi, da takrat, ko se je pojavila zasebna lastnina in je kot gospodar zemlje ter sužnjev postal tudi lastnik ženske. Moški in ženska nista zgolj ekonomski entiteti, trdi in si pomaga z eksistencializmom. Človek je živo bitje, ki si želi preseči svojo živalskost in ji ubežati, kar počne tako, da si prisvaja svet: izumlja orodja, oblikuje duhovni svet, kulturo, umetnost. Človek je tu seveda moški, kajti ženska je zaradi tega, ker rojeva, ker je mati, še vedno ostala kot žival priklenjena na svoje telo, na naravo (od tod tudi toliko ženskih boginj plodnosti). Moški si je tako prav elegantno oblikoval svojega Drugega, skozi različnost do ženske se tudi definira in osmišlja. In na drugi strani je ženska »vedno dojeta skozi pojme, ki jih je ustvarila moška zavest«. <sup>23</sup> Toda ženske so se naveličale biti zaprte za vrati doma, naveličale so se podpirati tri vogale hiše, a ne imeti prav nobenih pravic, kot jih uživajo moški. Kdaj se »vmešajo« v zgodovino? Vlasta Jalušič to poveže z njihovim vstopom v politiko in z revolucijo. <sup>24</sup> V političnem jeziku slednja pomeni pretres starega obdobja in nov začetek, oblikovanje nove vladavine, novega političnega telesa. Kakšna pa je povezava med revolucijo in žensko? Obe se, čeprav vsaka po svoje, vmešavata v zgodovino. V francoski revoluciji so prevrednotili pojem človeka, toda v *Deklaraciji o pravicah človeka in državljana*, katere temelj so bile besede, da se vsak človek rodi svoboden in enak drugim,<sup>25</sup> pustili ob strani polovico prebivalstva, saj so pravice zajemale samo moški spol.

Ženske so že v francoski revoluciji dejavno vstopile v politični prostor, toda kot ugotavlja Jalušičeva, se teme, s katerimi so nastopile v javnosti, niso dotikale

---

<sup>21</sup> O tem več v Vesna Leskošek, *Zavrnjena tradicija* (Ljubljana: \*cf., 2002).

<sup>22</sup> O tem več v Luce Irigaray, *Jaz, ti, me, mi* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995).

<sup>23</sup> Simone de Beauvoir, *Drugi spol* (Ljubljana: Delta, 1999), 107.

<sup>24</sup> Vlasta Jalušič, *Dokler se ne vmešajo ženske* (Ljubljana: Krt, 1992), 3.

<sup>25</sup> »Enakost ni prirojena. Nasprotno, je atribut političnega prostora, v katerem velja načelo svobode. Moderno pojmovanje enakosti izhaja iz podmene o prirojeni enakosti, ki predpostavlja enotnega človeka. Pravice človeka so izpeljane prav iz te predpostavljene enotnosti, ki izbriše spolno razliko kot svoj pogoj.« Vlasta Jalušič, *Dokler se ne vmešajo ženske* (Ljubljana: Krt, 1992), 48.

enakega pravnega položaja žensk, temveč je šlo za splošno angažiranje; tako so voditelji vrednotili njihovo delovanje glede na učinke, ki jih je imelo za revolucionarno oblast, njihove cilje. Torej so, kot sem omenila že zgoraj, pozdravljali javno nastopanje žensk le toliko, kolikor so imeli sami koristi od tega. Čeprav francoske revolucionarke nikdar niso neposredno zahtevale enakih političnih pravic, so jih z angažiranostjo počasi vpeljevale, in sicer tako da so enakost upravičevale s *koristnostjo* udeležbe žensk pri odločanju o pomembnih vprašanjih. Tudi Angležinja Wollstonecraftova je v *Zagovoru pravic ženske* argumente o nujnosti enakih pravic obeh spolov, temelječe na dejstvu, da je to sicer naravno stanje, da se oba spola rodita enaka, podkrepila s trditvami o koristnosti sodelovanja žensk v javni sferi.<sup>26</sup> Potem ko je Olympe de Gouges v svoji *Deklaraciji* zahtevala enake pravice za ženske in so po njeni smrti naslednice nadaljevale prizadevanja zanje, se je prostor javnega delovanja začel zanje zapirati. Doživele so oster odpor vladajočih, češ, one nimajo kaj početi v politiki, ker gre za dejavnosti, ki niso njim naravne. »Ženske se ne morejo predajati tem koristnim in napornim nalogam, ker bi potem morale žrtvovati pomembnejše naloge, h katerim jih kliče narava.«<sup>27</sup> (Poševni tisk B. F.) Njihova prva naloga, dana po naravi, je vzgoja otrok, *nemoralno* pa bi bilo, če bi se udeleževale javnih diskusij. »Ženske imajo druga sredstva za služenje domovini. V miru domačih ognjišč naj razsvetljujejo svoje može, ki bodo potem nekatera njihova vredna in krepostna razmišljanja prenesli v javnost. Ženska ne sme zapustiti družine in se vmešavati v uradne zadeve.«<sup>28</sup> S tem utilitarnim argumentom, da za žensko ni smotno, da se ukvarja s politiko, saj bi zaradi tega trpela njihova osnovna funkcija, to je materinstvo, so moški upravičevali izključevanje »boljših polovic«<sup>29</sup> iz javne sfere.

### 3.1 Kdaj so Slovenke vstopile v zgodovino?

Spolne razlike, ki so posledica družbene interpretacije ter vrednotenja bioloških razlik, so bile priročen razlog za vzpostavitev binarnega diskurza: narava/kultura, telo/razum, zasebno/javno, čustveno/racionalno, pri čemer je prvi pol »značilen« za

---

<sup>26</sup> Milica G. Antić, Zgodnji feminizem 18. stoletja in Mary Wollstonecraft, v Mary Wollstonecraft, *Zagovor pravic ženske* (Ljubljana: Krt, 1993), XI.

<sup>27</sup> Ibid., 26.

<sup>28</sup> Ibid.

<sup>29</sup> S podobnimi besednimi zvezami, z drugimi frazami in uporabo svojilniške oblike priimka pri ženskah opozarjam tudi na seksizem v slovenskem jeziku. Glej: Igor Ž. Žagar, Mirjam Milharčič Hladnik, Nekaj izhodiščnih prizadevanj za odpravo seksistične rabe jezika, *Spol: Ž* (Ljubljana: ISH: KUD France Prešeren, 1996).

ženske, drugi pa za moške. Slednji je tudi postal pomembnejši za človeštvo, več vreden, ženske pa so ostale izključene iz zgodovine oziroma cenzuriran spomin, kot pravi Vesna Leskošek.<sup>30</sup>

Toda ženske so vseeno predstavljale polovico prebivalstva, ki lahko pomaga pri narodnem delovanju, so ugotovili Slovenci in dovolili ženskam, da v revolucionarnem letu 1848 stopijo iz sence anonimnosti v javnost in se borijo za svoj narod. Organizirale so društva, katerih glavni nalogi sta bili humanitarno delo in vzgajanje mladine v narodnem duhu, nastopale so tudi na čitalniških večerih. Vzporedno s tem se pojavijo tudi prve pisateljice. Zaradi poudarjanja pomembnosti literarnega delovanja Slovencev kot narodotvornega dejanja oziroma izpostavljanja, da se je slovenska narodna identiteta oblikovala z beletristiko, naj torej tudi pri vstopu žensk v našo<sup>31</sup> zgodovino omenim pisateljice. Prve, ki so se pojavile na tradicionalno moškem področju, kot je pisanje, so bile Josipina Turnograjska (1833–1854), Fanny Hausmann (1818–1853), Luiza Pesjak (1828–1898) in Pavlina Pajk (1854–1901).

Prve pisateljice so se torej pojavile v 19. stoletju, ali kot pravi Silvija Borovnik, »šele« takrat. Toda v tem stoletju lahko nasploh govorimo o začetkih slovenske proze: za prvo slovensko povest velja *Sreča v nesreči* (1836) Janeza Ciglerja, za prvi roman pa *Deseti brat* (1866) Josipa Jurčiča. Oznaka »šele« Borovnikove bi bila morda primernejša v literarnozgodovinskem diskurzu: kdaj postanejo del tega? Kdaj jih nehajo vrednotiti kot manjvredne literarne poskuse od moških? Ti vprašanji nista šli vzporedno, ampak po vrsti: literarni zgodovinarji so najprej omenili pisateljice, toda njihovemu pionirskemu delu takoj pritaknili slabšalno oceno. Še več, posmehovali so se jim, češ da gre za žensko malomeščansko prozo, ki ne dosega umetniške vrednosti moških piscev. Priznani strokovnjaki na tem področju – od Antona Slodnjaka prek Ivana Grafenauerja do Matjaža Kmecla –, ugotavlja Borovnikova, so oranje ledine, torej prve poskuse žensk, vrednotili skozi oči poznejših obdobij. Josipine Turnograjske niso uvrščali med največje slovenske pisatelje,<sup>32</sup> prepričani so bili, da ni umetniško prepričljiva<sup>33</sup> ter da za razvoj

---

<sup>30</sup> Vesna Leskošek, *Zavrnjena tradicija* (Ljubljana: Založba \*cf., 2002), 8.

<sup>31</sup> Svojični zaimek uporabljam zavestno v pomenu naroda Slovencev, zamišljene skupnosti, katere del sem tudi sama; več o tem v Benedict Anderson, *Zamišljene skupnosti* (Ljubljana: SH, 2007).

<sup>32</sup> Silvija Borovnik, *Pišejo ženske drugače?* (Ljubljana: Mihelač, 1995), 29.

<sup>33</sup> *Ibid.*, 28.



slovenske proze ne pomeni prav veliko.<sup>34</sup> Upoštevati pa moramo tudi to, da je vseh 38 proznih del, »povestic«, kot jih je sama imenovala, napisala zgolj v nekaj letih, saj je umrla zelo mlada, pri enaindvajsetih, le leto dni po poroki.<sup>35</sup> Literarnozgodovinski odnos do teh prvih literarnih poskusov je bil »pomilovalen in neizprosno ironičen, ne oziraje se na to, da govori pravzaprav o prvi ženski, ki si je drznila poseči na dotlej skrbno varovano moško področje, kakršno je predstavljala literatura v 19. stoletju pri Slovencih. V primerjavi in očitnem nasprotju s Turnograjsko so prvi slovenski pesniki ali pisatelji navadno ovrednoteni kot pomembni člani v slovenski literarni razvojni verigi.«<sup>36</sup> Prvi, ki jo je javnosti predstavil podrobneje in si prizadeval, da dobi pozornost in veljavo, kot si zasluži, je bil Ivan Lah; leta 1921 je izdal knjigo *Josipina Turnograjska, njeno življenje in delo*.

Luiza Pesjak je na drugi strani avtorica prvega ženskega romana *Beatin dnevnik* (1887) ter prva slovenska piska, ki je ustvarjala tudi dramska besedila, tu je še Pavlina Pajkova, ki je bila v primerjavi z omenjenima najbolj plodovita, ugotavlja Borovnikova, pozabiti pa ne smemo niti na Fanny Hausmann, ki ji slovenska literarna zgodovina pripisuje mesto prve slovenske pesnice. Toda »ženska literatura« – literatura, ki jo pišejo ženske – dolgo ni bila predmet znanstvenega raziskovanja in je dolgo veljala za manjvredno, trivialno, zato so jo izključevali iz literarne zgodovine. Ob tem pa se pojavi še eno vprašanje: ali njihove literature niso vključili v slovensko kanonizirano leposlovje prav zaradi tega, ker je bila trivialna, in sicer po definiciji Mirana Hladnika?<sup>37</sup> Hladnik govori o trivialni literaturi, ki se ne obrača na avtorja, ampak bralca. Ta pa v leposlovju ne išče avtorjeve posebnosti, inovacije, ampak napeto zgodbo, narativnost, ki predvsem zabava in leposlovnemu delu pritakne še kakšen moralni nauk.

Revijalni tisk spodbudi razvoj slovenske ženske književnosti in pojav pisateljic intelektualk. Pri tem seveda ne smemo izpustiti prvega slovenskega ženskega lista *Slovenka*, glasila slovenskega ženstva, ki je začel izhajati 2. februarja 1897 v Trstu, sprva kot priloga *Edinosti*, političnega glasila tržaških Slovencev, in sicer vsako drugo soboto, 1900. pa postane samostojni mesečnik. Prva urednica je bila Marica

---

<sup>34</sup> Ibid., 30.

<sup>35</sup> Mira Delavec, *Moč vesti: Josipina Urbančič Turnograjska* (Brežice: Primus, 2009), 156 in 233.

<sup>36</sup> Silvija Borovnik, *Pišejo ženske drugače?* (Ljubljana: Mihelač, 1995), 30.

<sup>37</sup> Več o tem Miran Hladnik, *Trivialna literatura* (Ljubljana: DZS, 1983) in v poglavju Avtorice vs. avtorji v tej diplomski nalogi.

Nadlišek Bartol (1867–1940), delovala je do 1899., nasledila pa jo je Ivanka Anžič Klemenčič (1876–1960), ki je bila še naprednejša in še bolj usmerjena k ženskemu vprašanju ter povezovanju žensk tudi zunaj nacionalnih okvirov. Časopis je prenehal izhajati 1902. Nadlišek Bartolova je bila ena prvih slovenskih intelektualk, ki so se preživljale s tem poklicnim delom. Še kako dobro se je zavedala podrejenega položaja žensk in njihove slabe izobrazbe, veliko slabše v primerjavi z moškimi. Zato je želela prebuditi ženske, jih ozavestiti, da je lahko tudi drugače. Borovnikova pravi, da je imel časopis dve glavni nalogi oziroma poslanstvi: »boj za uveljavljanje žensk v družbi in boj za njihov prostor v literaturi«. <sup>38</sup> Tako je *Slovenka* na eni strani izjemno pomembna za razvoj ženske književnosti, čeravno je po kakovosti zaostajala za drugimi, že uveljavljenimi revijami, bila je nekakšna »vadbica v pisanju literature«, <sup>39</sup> a je kljub temu prva spodbujala ženske, da se preizkusijo v literarnem ustvarjanju. Lotevala pa se je tudi za tisto obdobje neprijetnih, neželenih vprašanj, to je podrejenosti žensk tako v družini kot družbi, si prizadevala za boljšo izobrazbo za ženske, za enako plačilo za neko delo ne glede na spol, udejstvovanje žensk v umetnosti ter vedno znova omenjala »potrebo po napredni ženski inteligenci«. <sup>40</sup> Avtorice člankov in literarnih prispevkov – od slednjih po kakovosti najbolj izstopata Zofka Kveder in Ivanka Anžič – so poleg oranja ledine na področju ženskega vprašanja izpostavljale še druge problematične teme, kot so revščina, ki razvrednoti ljudi in jim onemogoča intelektualni in kulturni razvoj, nasilje v družini ter vzgoja. Pri slednji je bilo stališče pisk zelo jasno: če so ženske take, kot jih opisuje (moško) leposlovje, potem gorje slovenstvu, kajti one ne morejo vzgojiti močnih, klenih Slovencev, kot jih potrebujemo. Tako naj starši ne vzgajajo deklic v ljubke in drugim všečne goske, temveč enako samostojno kot sinove.

Te in še druge teme, pomembne za izključeno polovico prebivalstva, ki so se najprej pojavile v glavah nekaj pogumnih in izobraženih posameznic, so se konec 19. stoletja manifestirale v revijalnem tisku. Če je bila Nadlišek Bartolova še previdna, pri nekaterih vprašanjih zelo konservativna in se je posvečala bolj leposlovju, je bila Anžičeva veliko bolj radikalna in je nov uredniški program preusmerila v socialna vprašanja, vključujoč žensko vprašanje. Pod vplivom nemških feminističnih revij je izdajala vse ostrejšje članke in zahtevala za tisto obdobje nemogoče spremembe za

---

<sup>38</sup> Silvija Borovnik, *Pišejo ženske drugače?* (Ljubljana: Mihelač, 1995), 37.

<sup>39</sup> *Ibid.*, 36.

<sup>40</sup> *Ibid.*, 37.

ženske. Čeprav sprva politično neobremenjena, je bila pozneje velikokrat v sporu prav z vsemi strankami: moški so se z bali preglasne feministke, nekatere sodelavke so zapustile revijo in nekatere naročnice so celo vračale prejete izvide, češ da so razočarane nad uredniško politiko. Slovenska družba še ni bila zrela za tako radikalne spremembe, niti ženske same niso pozdravljale tako skrajnih idej.

Medtem pa je tok zgodovine prekinila prva svetovna vojna, ki je prinesla veliko novosti za ženske, predvsem kar se tiče poklicnega dela. V vojni vihri, ko je bilo veliko moških na bojiščih, se je pokazala potreba tudi po ženski delovni sili in dokazale so, da niso nič manj sposobne od moških. V mestih so delale tudi v tovarnah, na podeželju so poprijele za tradicionalna moška opravila in orodja ter s tem podprle še četrti vogal hiše.

V svetovnem merilu je 30. leta najbolj zaznamovala velika gospodarska kriza, ki se je začela 1929. in končala nekje v poznih tridesetih.<sup>41</sup> Prizadela je prav vse in prinesla razočaranje – po prvi vojni so si prizadevali obnoviti Evropo, zato so iskali alternative meščanskim političnim in družbenim idealom, ki so se izoblikovali v 19. stoletju –, veliko brezposelnost, pomenila je »poraz liberalnih gospodarskih doktrinarjev in njihovih tez o vseomogočnosti svobodnega trga«. <sup>42</sup> Nepričakovani in hitri gospodarski upad je okrepil avtoriteto vodij ter državnih ustanov, represivni organi so dobili več pristojnosti. Ljudje so potrebovali moralno podporo in obljubo boljših časov ter blaginje in tu so pomembno vlogo odigrali nacionalsocialistične stranke ter demagoški politiki; v krizi demokratičnega družbenega sistema so vzniknile razne ideologije in se oblikovale diktature oziroma je v »tridesetih letih totalitarnost pomenila upanje in vero v odrešenje«. <sup>43</sup> Splošno klimo v Evropi je prevevala bipolarnost: če je bil posameznik protifašist, ni smel biti protikomunist in podobno, ali kdor se ni poistovetil z levico, je bil takoj in brez premisleka razglašen za desničarja. Peter Vodopivec to desetletje imenuje obdobje velikih ideologij, karizmatičnih voditeljev, dokončnih resnic in absolutnih ciljev ter velike nestrpnosti levih in desnih revolucionarjev. <sup>44</sup>

---

<sup>41</sup> Več o tem Peter Vodopivec, *Trideseta leta, Slovenska trideseta leta: simpozij 1995* (Ljubljana: Slovenska matica, 1997).

<sup>42</sup> *Ibid.*, 8.

<sup>43</sup> Lev Kreft, *Komunisti in neinstitucionalna levica, Slovenska trideseta leta: simpozij 1995* (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 90.

<sup>44</sup> Peter Vodopivec, *Trideseta leta, Slovenska trideseta leta: simpozij 1995* (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 16.

## 4 Slovenci v 30. letih

Slovenci so se po prvi svetovni vojni, po razpadu Avstro-Ogrske, končno rešili germanskega objema in se združili z južnoslovanskimi brati. Začetno navdušenje nad združitvijo, nad Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, pa je kmalu pojenjalo, saj se je centralistična oblast v Beogradu do preostalih delov kraljevine, do »periferije«, vedla mačehovsko. Z jugoslovanskim unitarizmom je poskušala zatreti posamezne narode, njihovo kulturo, občutek pripadnosti svoji skupnosti, a Nesrbi so se bolj ali manj uspešno borili proti »velikosrbskemu hegemonizmu«<sup>45</sup> in glasno zagovarjali enakopravnost vseh narodov. Nato pride šestojanuarska diktatura leta 1929 in kralj Aleksander Karadorđević začne jasno govoriti zgolj o »plemenih« znotraj skupnega jugoslovanskega naroda ter 3. oktobra 1929 preimenuje državo v Kraljevino Jugoslavijo; slovensko etnično ozemlje je spadalo v Dravsko banovino s sedežem v Ljubljani. V tridesetih so se oblikovale različne skupine, ki so zahtevale zakonsko priznano enakopravnost Slovencev in njihovo samovlado znotraj take krovne državne tvorbe, ki bo našemu narodu omogočila obstoj in svoboden razvoj na jezikovnem, kulturnem, političnem ter gospodarskem področju. Poleg tega je Slovence najbolj motilo tudi to, da plačujejo največ davkov od vseh, ali kot se slikovito izrazi Igor Grdina: »[J]ugoslovanska krava je imela gobec v Sloveniji, vime pa v Beogradu.«<sup>46</sup>

Če so bili za dvajseta leta značilni mir, konjunktura, napredek, industrializacija in vsesplošni optimizem glede prenove družbe po prvi svetovni vojni, je tridesetim vladala gospodarska kriza, ki je po zlomu ameriške borze zamajala prav vse države.<sup>47</sup> Pri nas je najprej zajela kmetijstvo, potem je dalje pustošila po Jugoslaviji kot finančna kriza ter se v prvi polovici tridesetih lotila še industrije in gospodarstvo je bilo paralizirano. Zgodil se je zlom izvozne trgovine, plače so se drastično znižale (celo za 40 %), veliko ljudi je ostalo brez službe, ogromno mladih tudi s primerno izobrazbo je ni dobilo. Kriza je najbolj prizadela prav kmetijstvo, trdi Žarko

---

<sup>45</sup> Jurij Perovšek, Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih, *Slovenska trideseta leta: simpozij 1995* (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 18.

<sup>46</sup> Igor Grdina, Samopodoba Slovencev v XX. stoletju, *Slovenci v XX. stoletju: simpozij* (Ljubljana: Slovenska matica, 2001), 202.

<sup>47</sup> Peter Vodopivec, Trideseta leta, *Slovenska trideseta leta: simpozij 1995* (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 9.

Lazarević, saj je bilo slovensko območje pretežno agrarno.<sup>48</sup> Izdelkom so padle cene, kmetije, pretežno majhne, so se zadolževale, standard kmečkega prebivalstva je padel za 80 %. V industriji ni bilo nič drugače: slovenska naj bi v letih krize odpustila kar 27 % zaposlenih in se lotila velikega zniževanja stroškov, pri čemer pa ji je zelo prav prišla do takrat »izključena polovica« prebivalstva: »Padec donosnosti v industriji je zahteval tudi zniževanje stroškov. Ena od poti je bilo nadomeščanje dražje delovne sile s cenejšo. [...] V tedanjih razmerah je to pomenilo nadomeščanje moške delovne sile z žensko. Delež žensk med zaposlenimi se je v letih krize dokaj dvignil in dosegel skorajda 40 %.«<sup>49</sup> Sicer pa je kriza močno prizadela tudi ženske v smislu odpuščanj: v tobačni in tekstilni industriji so imele primat, toda začeli so uvajati načela fordizma (ob tekočem traku veliko nekvalificiranih delavcev), kar je na eni strani povečalo povpraševanje po nekvalificirani, torej poceni delovni sili, v nekaterih panogah pa je imela avtomatizacija drugačen učinek – stroj je zamenjal delavca (oziroma delavko!) in naenkrat se jih je veliko znašlo na cesti.<sup>50</sup> Podobno je ugotavljala že Angela Vode leta 1932, ko je v *Ženskem svetu* bralkam razlagala, od kod recesija. Zaradi čedalje večje avtomatizacije produkcije potrebujejo vedno manj delavcev. Kapitalizem hiperproducira, izdelkov je preveč (nadprodukcija pomeni proizvodnjo blaga ne glede na potrebe ljudi, ampak jo usmerja samo dobiček), pavperizacija prebivalstva pa je na drugi strani vse večja. V nesmotrni ureditvi proizvodnje blaga in odpuščanju delavcev izvira zmešnjava kapitalističnega gospodarstva, kar je imelo za neizogibno posledico krizo.<sup>51</sup>

Če je recesija na eni strani pomenila za ženske priložnost, da se odpravijo izza štedilnika in se tudi poklicno dokažejo, je po drugi strani to znižalo življenjski standard prebivalcev, saj so ženske dobile manjše plačilo za enako delo, s čimer so komaj preživile sebe, kaj šele da bi sploh pomislile na otroka.<sup>52</sup> Če je lahko nekdanj z moževo plačo živela vsa družina, je bil v tridesetih dohodek ženske tako mizeren, da si ni mogla ustvariti družine. Zato so slovenske borke za pravice žensk poleg enakega plačila za enako delo poudarjale tudi, da je treba prav vsem omogočiti

---

<sup>48</sup> Žarko Lazarević, *Prebivalstvo, družba, gospodarstvo pri Slovencih v tridesetih letih*, *Slovenska trideseta leta: simpozij 1995* (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 34.

<sup>49</sup> *Ibid.*, 35–36.

<sup>50</sup> Irena Selišnik, *Prihod žensk na oder slovenske politike* (Ljubljana: Sophia, 2008), 93.

<sup>51</sup> *Ženski svet*, 10/4 (1932), 116.

<sup>52</sup> V revijah, ki jih obravnavam, je tudi precej leposlovnih del na to temo, na primer Vere Gaber *Joža* (*Ženski svet*, 1936).

dostojno življenje.<sup>53</sup> Materialni položaj delavstva se je med krizo zelo poslabšal, neustrezno je bilo urejeno tudi zavarovanje v primeru brezposelnosti. Delavsko revščino, kot jo imenuje France Kresal, so reševali s t. i. bednostnimi fondi, iz katerih so ljudem izplačevali nadomestila in financirali javna dela.<sup>54</sup>

Finančno-gospodarska kriza je prinesla tudi spremembe v razmišljanju. Liberalni kapitalizem se je zlomil, komunisti so verjeli, da se uresničuje Marxova napoved končnega propada te ureditve, ki je po naravi samodestruktivna. Pokazalo se je, da niti zasebna lastnina ni nedotakljiva, in vzniknile so ideje o družbeni prenovi v smislu odpovedi posameznikove zasebne koristi v dobro skupnosti.

### 4.1 Položaj ženske v 30. letih

»Dejstvo, da ni družba žene nikdar priznavala kot polnovrednega človeka, je gotovo odločujoče vplivalo na njene lastnosti, na njen značaj. Glavna ženina naloga je bila, ugajati možu kot samica. Da jo je mož laže obvladal, je morala ostati nevedna, neizkušena in ponižna – skratka, imeti je morala lastnosti, ki še danes veljajo kot 'ženske čednosti'.«<sup>55</sup>

To je napisala Angela Vode leta 1934, ko je izšel njen spis *Žena v današnji družbi*. Ženska je bila kot neracionalno, preobčutljivo, nevedno in zato manjvredno bitje obsojena na dom ter voljo moža. Tudi krščanski nauki, da morata tako mož kot žena živeti pobožno in pošteno ter si biti zvesta (pravila naj bi torej veljala za oba spola enako), so ostali samo v teoriji in v številnih primerih je njej še v tridesetih letih pripadal položaj neplačane služabnice, ki skrbi za moža, otroke in dom. Pri razmišljanju o spremenjenem položaju ženske v sodobni družbi (to je v 30. letih 20. stoletja) v primerjavi s preteklostjo je Angela Vode izpostavila razvoj gospodarstva kot tisto gibalno, ki vpliva tudi na druge družbene spremembe. Ali kot pravi S. E. v *Ženskem svetu*: »Položaj žene v neki državi je odvisen od mnogih faktorjev in ti so predvsem: stopnja gospodarskega razvoja dotične dežele, kulturni nivo, ki v njej vlada, in ideološka usmerjenost vladajočega sistema.«<sup>56</sup> Z razvojem kapitalizma se je krog dela žene iz **delavske** družine zmanjšal in se večinoma skrčil na dom ter gospodinjska opravila (dom je bil čedalje skromnejši, revnejši, število družinskih članov se je manjšalo, vzgojo otrok je delno prevzela šola), a ko so mezde delavcem

---

<sup>53</sup> Angela Vode, *Spol in upor* (Ljubljana: Krtina, 1998), 161.

<sup>54</sup> France Kresal, *Gospodarski in socialni pogledi na trideseta leta v Sloveniji, Slovenska trideseta leta: simpozij 1995* (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 112.

<sup>55</sup> Angela Vode, *Žena v današnji družbi, Spol in upor* (Ljubljana: Krtina, 1998), 106.

<sup>56</sup> *Ženski svet*, 15/4 (1937), 84.

tako padle, da mož ni mogel več sam preživiti družine, je žena morala prav tako priti v tovarno (predvsem tobačna tovarna in predilnica), s čimer je naredila prvi korak k enakopravnosti spolov, je trdila Vodetova. Moški so se temu sprva zelo upirali: zaradi slabega položaja delavstva so se borili za svoje pravice, zato so delodajalci raje najemali cenejšo in neproblematično, neuporniško žensko delovno silo. Sčasoma pa so se tudi one zbudile in zahtevale isto plačilo za isto delo, in sicer v okvirih splošnega razrednega boja vseh delavcev za dostojno življenje, je zapisala Vodetova, ki je žensko gibanje razumela kot del splošnega razrednega boja delavstva.<sup>57</sup> Pri **meščankah**, nadaljuje, je bilo drugače, saj jim »ni bilo treba« delati. Ugleden oče je poskrbel za njeno doto in ji poiskal moža z dobro službo, primernega njenemu stanu. Bila je predmet poročne pogodbe, »kupljiva ženska«.<sup>58</sup> Mož je iz nje naredil modno lutko, kot jo imenuje Vodetova, ki se je morala znati vesti v visoki družbi, pravilno nastopati in biti všečna. Temu se je postavila po robu že Wollstonecraftova v svojem spisu *Zagovor pravic ženske*, ko je navajala Rousseauja: »[D]okazuje, da bi morala biti ženska šibka in pasivna, ker je telesno šibkejša od moškega; iz tega sklepa, da je bila ustvarjena zato, da bi mu ugajala in mu bila podrejena, in da je njena dolžnost biti *prijetna* za svojega gospodarja – to pa je veličastni smoter njenega obstoja.«<sup>59</sup> Toda razvoj kapitalizma je čedalje več ljudi pahnil v revščino in so morale tudi fine dame najti službo. Kaj pa **kmetice**? Te so tako ali tako že od nekdanj podpirale tri vogale hiše, v prvi svetovni vojni, ko so morali fantje in možje v boj, ali če je bil mož na primer zapiti delomrznež, pa so podprle še četrtega. Zanje je bilo nekaj običajnega, da so poleg gospodinjskih nalog in vzgoje otrok opravljale še fizična dela na polju, okrog hiše ter tako prispevale k družinski blaginji. Povrhu so morale znati tudi spretno obračati denar, da so lahko kupile stvari, ki jih niso pridelali doma, na primer začimbe, blago, čevlje in podobno. Zato so prodajale domače pridelke, na primer jajca, čebulo na trgu, pa tudi izdelke umetne obrti. Če so delavke in meščanke naredile velik korak k enakopravnosti spolov s tem, da so posegle na poklicno področje, ki je bilo tradicionalno moška domena, so kmetice to počele že od nekdanj (najtežja fizična dela so sicer res opravljali moški, toda ko njih ni bilo, na primer zaradi že omenjene prve svetovne vojne, so se tudi žene lotile teh in jih uspešno opravile). Blagor kmečke družine je bil odvisen od dobre letine, za kar so skrbeli vsi

---

<sup>57</sup> Angela Vode, *Žena v današnji družbi*, *Spol in upor* (Ljubljana: Krtina, 1998), 121.

<sup>58</sup> Ibid.

<sup>59</sup> Mary Wollstonecraft, *Zagovor pravic ženske* (Ljubljana: Krt, 1993), 87.

njeni člani. In ker se družbene spremembe (beri: boj žensk za svoje pravice, od izobraževanja do volilne pravice) na rigidnem podeželju dogajajo počasneje kot v mestu, s čim bodo posamezne intelektualke prepričale kmečko ženo, da se jim pridruži v tem boju?



## 5 Ženske v javni sferi; društvena dejavnost

»Čemu so ženske društva potrebna, kaj so pa žene sploh naredile in dosegle, odkar so se izneverile (!) domačemu ognjišču in se hočejo v javnosti uveljaviti kot nekak tretji spol?«<sup>60</sup>

Ženska je stopila v javno življenje takrat, ko je zapustila omejen prostor zasebnega doma in se odpravila za zaslužkom, je zapisala Angela Vode v spisu *Žena v današnji družbi*. Ženske so v tridesetih že dodobra zaznamovale javno sfero. To, da naj bi ženska skrbela zgolj za domače ognjišče, sicer izgubi svojo ženskost, so večinoma imele za starokopitno mišljenje in moške s tem prepričanjem za reakcionarje. Če je bilo še na prelomu stoletij skoraj nepojmljivo, da bi se zanimala za »moške« stvari, kot je politika, in so moški zaradi tega zganjali vik in krik, so nekatere stranke potem kaj hitro »pogruntale«, da bi bilo pametno tudi ženske izobraziti o teh stvareh, saj lahko prepričajo svoje moške, da »pravilno« volijo. Ekonomski razlogi prav tako niso dopuščali, da ženska ne bi delala, v tem obdobju je bilo pravzaprav to nekaj čisto običajnega – dokler so se kajpada držale »svojih« poklicev in niso posegale po višjih položajih. Avtorice člankov v revijah, ki sem jih obravnavala, so izpostavljale tudi pomen izobraževanja za ženski spol: le če bodo dekleta izobražena, bodo bolje razumela svoje naloge in bodo tudi gospodinjska opravila bolje opravljena (*Kmečka žena*), se bodo lahko uprla pohotnim moškim, ko bodo lazili za njimi (*Gospodinjska pomočnica*), in se bodo zavedala podrejenega položaja, ki jih spremlja že iz zgodovine, ter se borila za svoje pravice (*Ženski svet*).

Ženske so na javno prizorišče stopile prek društev.<sup>61</sup> Njihovo združevanje na tej ravni je imelo sprva nedolžno dobrodelno ter izobraževalno-vzgojno nalogo predvsem za mlada dekleta, otroke iz socialno šibkih družin ter ženske z nezakonskim potomcem, ki takrat niso bile prav nič zaščitene. Organizirale so tečaje za različne ročne spretnosti, predavanja, izlete, kupovale šolske potrebščine revnim otrokom ter se na splošno zavzemale za izboljšanje življenjske ravni vseh ljudi. Prvo tako društvo je bilo (sicer »nemško«) Evangelijsko žensko društvo v Ljubljani, ki je delovalo od leta 1856 do 1945; leta 1919 so ga v novi državi želeli odpraviti, a ker se

<sup>60</sup> *Ženski svet*, 8/7 (1930), 213.

<sup>61</sup> Aleksandra Serše, Evangelijsko žensko društvo v Ljubljani, *Etnolog*, 11 (2001), 57, Irena Selišnik: *Prihod žensk na oder slovenske politike*, (Ljubljana: Sophia, 2008), 49.

je ves čas ukvarjalo izključno s humanitarnim delom,<sup>62</sup> je nadaljevalo svoje poslanstvo, članice so ga preimenovala v Evangelijsko gospejino društvo v Ljubljani. Temeljilo je na verski osnovi, poleg dobrotelčnosti je naredilo veliko tudi na kulturnem in prosvetnem področju. Sicer pa je med društvi, politično različno podkovanimi, vladala brezobzirna konkurenca, kot pravi Irena Selišnik;<sup>63</sup> katoliška smer je na primer napadala društva liberalno usmerjenih žensk, češ da je njihova humanitarnost krinka za širjenje pokvarjenih liberalnih načel in snovanje liberalnih institucij – lep primer tega, da so ženske druga drugi velike konkurentke, zaradi česar si tudi otežujejo napredek v boju za enakopravnost z moškimi. Velik prepad je zeval med tistimi, ki so verjele v tradicionalne vrednote in same postavljale žensko v kuhinjo, in emancipirankami, ki so se borile za boljši položaj žensk v družbi. Predvsem v *Ženskem svetu* so hoteli bralke vzgajati v tem duhu, da to ni dobro ne za prve, še manj za druge, v ta kulturni boj morajo stopiti združene, povezane, ne pa da druga drugo ovirajo (to lepo opiše Anka Nikolič v zgodbi *Na dvorišču*, kjer uporabi prisposodbo s kokošmi).<sup>64</sup>

Čedalje več žensk se je začelo zavedati neenakopravnega položaja, politična svoboda je bila omejena, volilne pravice niso imele, socialno vprašanje je bilo nerešeno, zavedale so se potrebe po izobrazbi, ki bi jim zagotavljala boljši poklicni položaj, ne nazadnje so si zadale še pacifistično nalogo ozaveščati ljudi, da je vojna slaba stvar in pogubna za ljudi.<sup>65</sup> Združene v društva so si začele prizadevati za vse to. Najbolj znano, Splošno žensko društvo (SŽD), je delovalo v letih 1914-1919. Na beograjskem kongresu, ki je bil od 21. do 23. septembra 1919, so se predstavnice SŽD, Društva slovenskih učiteljic, Slovenskega ženskega društva iz Maribora, Ženskega društva iz Celja ter Društva javnih nameščenk pridružile tam ustanovljeni Narodni zvezi Srbov, Hrvatov in Slovencev, ta se je 1929. preimenovala v Jugoslovansko žensko zvezo (JŽZ) in je delovala do 1941. Imela je srbsko, hrvaško in slovensko sekcijo, vse tri pa so sprejele skupni program:

»[D]ružina je podlaga življenja družbe in države, vir zdravega in harmoničnega življenja pa je lahko le, če se naslanja na enakopravne družinske člane, zato je treba ženo z možem pred

<sup>62</sup> Aleksandra Serše, *Evangelijsko žensko društvo v Ljubljani*, *Etnolog*, 11 (2001), 65.

<sup>63</sup> Irena Selišnik: *Prihod žensk na oder slovenske politike*, (Ljubljana: Sophia, 2008), 102.

<sup>64</sup> *Ženski svet*, 9/8 (1931), 257–258.

<sup>65</sup> »Na naših ženah leži tudi najtežja naloga – izpremeniti mišljenje ljudstva – pokazati, da vojna ni nič drugega kot ubijanje. Me žene moramo prenehati vzgajati otroke v vojnem in vojaškem duhu.« Marija Bukovčeva v *Ženskem svetu*, 9/7 (1931), 220.

zakonom izenačiti; ženska je kot delovna moč nepogrešljiva, zato je treba odpraviti vse ovire, ki ji to preprečujejo; žena je soodgovorna za usodo svojega naroda, zato ji je treba omogočiti, da sodeluje pri reševanju vseh pomembnih vprašanj; otrokom je treba posvetiti vso pozornost, prav tako tudi materam, saj je zdrav telesni in duševni razvoj otroka odvisen predvsem od *izobražene, kulturne in socialno zaščitene matere*.<sup>66</sup> (Poševni tisk B. F.)

JŽZ je bila povezana z Mednarodno žensko zvezo, v kateri so si članice kot najvišji cilj postavile mir med narodi, vzporedno s tem pa boj za boljši položaj žensk, otrok in na splošno vse družbe. Njen program je imel tri glavne smernice: mirovno, feministično in socialno delovanje (to so bile najpomembnejše naloge tudi slovenskih ženskih društev).<sup>67</sup> Ščasoma se je razvilo v svetovno kulturno in humanistično gibanje.

Vstop žensk v javno sfero je bil močno povezan z narodno pripadnostjo; s karitativno dejavnostjo so postale razširjevalke narodne zavesti. Saj vendarle rojevajo in vzgajajo sinove, naslednje generacije, a da bodo družbi predale zdrav, klen in narodno zaveden rod, se morajo tudi same izobraževati. Zahteva po izobrazbi je tako postala prvi bojni klic feministk v Evropi in Slovenk.<sup>68</sup>

Organizirana dejavnost je postajala čedalje bolj razvejana in pisana, v dvajsetih in tridesetih so društva kar vznikala. Sprva je bilo njihovo delovanje sicer omejeno na karitativno in izobraževalno dejavnost, pozneje pa so se začela ustanavljati strokovna društva,<sup>69</sup> znotraj katerih so ženske zahtevale čedalje več pravic in odpravo diskriminacije v poklicih – enako plačilo za enako delo,<sup>70</sup> učiteljice so se uprle

---

<sup>66</sup> Mateja Jeraj, Slovenska ženska društva med obema vojnoma (1918–1941), *Arhivi*, 23/2 (2000), 53.

<sup>67</sup> *Ibid.*, 55.

<sup>68</sup> Marta Verginella, Mesto žensk pod steklenim stropom, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), II.

<sup>69</sup> SŽD, Društvo slovenskih učiteljic (pozneje, od leta 1931, zadruga Dom učiteljic), Slovensko žensko društvo iz Maribora, Žensko društvo iz Celja, Društvo javnih nameščenk, Ženski pokret, Društvo diplomiranih sester, Društvo magistratnih uradnic, Društvo diplomiranih babic, Dom visokošolk, Gospodinjska šola za gostinsko obrt, Kolo jugoslovanskih sester, Klub poštnih uradnic, Telesno-kulturno društvo Atena (z njim so dokazale moškim, da so deklice še kako primerne za telesno aktivnost in za dečki prav nič ne zaostajajo ter da je zdrav telesni razvoj pomemben za duševnega, in to za oba spola enako), Zveza gospodinj, Zveza gospodinjskih pomočnic (list *Gospodinjska pomočnica*), Zveza akademsko izobraženih žen, konzorcij Ženski svet (je izdajal istoimensko revijo), Ženska sekcija akademskega društva Jadran, Ženska kmečka zveza in Zveza absolventk kmetijsko-gospodinjskih šol (list *Kmečka žena*), Zveza delavskih žen in deklet, Krščanska ženska zveza, organizirale so se tudi komunistke, ki so v tridesetih pridobile precejšen vpliv. Ne nazadnje je delovala še slovenska sekcija JŽZ, ki je bila povezana z Mednarodno žensko zvezo (MŽZ).

<sup>70</sup> Poleg enakega plačila za oba spola so se ženske zavzemale še za določitev minimalne plače (minimalne mezde), ki bo prinesla dostojno življenje za vse. To so zahtevale tudi na javni manifestaciji, ki so jo organizirale 19. oktobra 1934.

zahtevanemu celibatu ipd. Društva morajo delovati kot posrednik med ljudmi in oblastjo, njihova naloga pa mora biti izboljšanje življenja v državi, je bila prepričana Alojzija Štebi leta 1929. Leta 1928 je bilo v Ljubljani približno 22 ženskih društev, ki so delovala na političnem, kulturnem, strokovnem, podpornem, dobrodelnem in verskem področju, desetletje pozneje, torej 1938., jih je bilo na slovenskem območju Dravske banovine že 54.<sup>71</sup> Tovrstna organiziranost v tridesetih ni bila več omejena na meščanski krog in intelektualke, mesto, temveč je zajemala tudi obrobje, podeželje, še druge pokrajine, v svoja društva so bile vključene ženske nižjih slojev (delavke, kmetice).

### 5.1 Splošno žensko društvo

Prvo slovensko feministično društvo je bilo ustanovljeno 6. julija 1901 v Ljubljani. Namenjeno je bilo vsem ženskam, ne glede na poklic in situiranost. Njegova najpomembnejša naloga je bilo izobraževanje žensk ter dalje prizadevanje za pravice žensk in otrok ter kulturno, socialno, pedagoško delo. »Namen društva je skrbeti, da se povzdigne izobrazba rednih njegovih članov, posebej pa še v socialnih vedah, in da se nadarjene revne deklice izšolajo.«<sup>72</sup> Članice so menile, da so izobražene in samostojne žene temelj za klen narod in da so lahko močne le, če so združene v trdno organizacijo. Prirejalo je številne tečaje in predavanja, saj je želelo oblikovati narodno zavedno in izobraženo generacijo žena, ki bodo vzgajale močne in pokončne potomce, se zaposlile in delovale v javni sferi. Poleg tega si je prizadevalo za enakopravnost obeh spolov, tako na političnem prizorišču kot socialnem, ter za enakopravnost nezakonskih otrok z zakonskimi in njihovih mater, tudi samskih žensk.

Ob ustanovitvi je položaj predsednice društva prevzela Franja Tavčar (1868-1938), »narodna dama«, tako rekoč avtoriteta med tedanjimi ženskami in soustanoviteljica SŽD. Aktivno se je vključevala v društva in gibanja, ki so jih ustanovljale ženske, čeprav na drugi strani ni imela najbolj poslušna za feministično gibanje; vodila je SŽD, a ni bila idejna voditeljica. Njeno področje delovanja je bilo tudi oziroma predvsem humanitarno – Tavčarjeva je postavljala v ospredje delovanje žensk v narodnem in karitativnem smislu. V tridesetih letih je vedno več feministk pokazalo

---

<sup>71</sup> Nataša Budna Kodrič, *Žensko gibanje na Slovenskem do druge svetovne vojne, Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 26.

<sup>72</sup> Iz Pravil Splošnega slovenskega ženskega društva. Nataša Budna Kodrič, (Slovensko) splošno žensko društvo, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 75.

nestrinjanje z njo, češ da je njeno javno delovanje rigidno, toda do smrti je ostala avtoriteta na svojem področju. Minka Govekar (1874–1959) je bila sprva učiteljica in pisateljica, po poroki pa novinarka (njene prispevke so objavljali v več časopisih: *Slovenski narod*, *Jutro*, *Naš list*, *Slovenski ilustrovani tednik*, *Tedenske slike*, *Slovan*, *Slovenka*, tudi *Ženski svet* ...) in članica ženskih društev. Dolga leta je bila tajnica SŽD, 1931. je postala njegova podpredsednica, šele 1939. pa predsednica. Ves čas, tudi med predsedovanjem Tavčarjeve, pa je bila njegova idejna voditeljica. Ključ do osvoboditve ženske iz podrejenega položaja je videla v izobrazbi. Tudi sama je postala učiteljica, ker je bilo to še ob koncu 19. stoletja najvišja izobrazba, ki jo je ženska mogla doseči. Bila je ena prvih, ki so spoznale, da se morajo tudi Slovenke zanimati za politične pravice. Feministično gibanje za pridobitev teh je videla kot socialno gibanje; če bi ženske sodelovale v politiki, bi poskrbele za sprejetje socialno bolj pravične zakonodaje. Zato pa se morajo najprej izobraziti in organizirala je vrsto tečajev (gospodinjske, kuharske, šivalne idr.) ter poučna predavanja. Bila je zelo zagnana, tudi v Kraljevini Jugoslaviji, ko je bila politična svoboda na splošno omejena, socialno vprašanje je bilo nerešeno, poudarjanje slovenske narodnosti je bilo zelo nezaželeno (zato je moralo tudi društvo iz imena odstraniti besedo slovensko) in ko je grozilo, da bo položaj žensk postal še slabši, kot je bil v dvojni monarhiji. V tridesetih je uspeh fašističnih in nacističnih idej v Italiji ter Nemčiji razburkal tudi jugoslovanski prostor. Govekarjeva je prevzela vodenje slovenske sekcije JŽZ (1934–1938, nasledila jo je Mira Engelman) in pozneje tudi SŽD. Povezala se je z bolj socialistično usmerjenimi posameznicami in društvi ter komunistkami, ki so v tistem obdobju pridobivale moč. Skupaj so nastopile proti fašizmu in vsem skrajnim idejam,<sup>73</sup> proti vojni, organizirale javna zborovanja za izpustitev političnih zapornikov ter se ves čas borile tudi za ženske pravice, socialne in politične.

Kot ugotavlja Nataša Budna Kodrič, je bila glavna naloga SŽD ta, da izobrazijo ženske in jih pripravi na »eksistenčni boj«, kar pomeni feministično delovanje in pripravo na

---

<sup>73</sup> Tej temi se je često posvečala tudi Angela Vode, na primer v članku Preporod naroda in žena v *Ženskem svetu*, 12/7-8 (1934), 173–177, pa tudi na splošno so ji v drugi polovici tridesetih namenili vedno več prostora v tej reviji. Ženske so pozivale druge, da se morajo odločno upreti pretiranemu nacionalizmu, ki slepo sovraži vse, kar je tuje, in nekritično povzdiguje vse, kar je domače. Toda lahko se se še kako organizirale in pripravljale mirovna predavanja ipd., njihov boj proti dejanskim pripravam na vojno bo tako rekoč brez uspeha, ker to spada na področje politike, ki pa jim je popolnoma zaprto.

aktiven vstop v družbo.<sup>74</sup> V ta namen so članice prirejale strokovne tečaje, predavanja, sestanke ob čaju, proslave in podobne prireditve. Sestanke, predavanja za ožji krog in pozneje tečaje šivanja so organizirale v društvenih prostorih na Rimski cesti v Ljubljani, za javna predavanja pa jim je takratni župan Ivan Hribar (županoval je med letoma 1896 in 1910) pogosto brezplačno odstopil dvorano v Mestnem domu (današnje Šentjakobsko gledališče). Dobivale so se še na magistratu, večje prireditve so se odvijale v kavarnah (na primer Emona in Union). Po prvi vojni je število članic naraščalo in finančnih težav ni bilo, te so se pojavile v tridesetih v splošni gospodarsko-finančni krizi. Dohodki društva so bili minimalni in niso bili dovolj niti za najemnino prostorov, najbolj pa je to prizadelo knjižnico – ker ni bilo novih knjig, so izgubljale bralce, to pa je pomenilo manj donacij obiskovalcev.

SŽD je sčasoma odprlo več odsekov znotraj društva, toda po ustanovitvi Sekcije JŽZ za Dravsko banovino leta 1934 se je preusmerilo v bolj kulturno in gospodarsko delovanje. Sekcija JŽZ za Dravsko banovino je namreč tudi sama prirejala tečaje in predavanja, izdajala brošure in letake ter tako skrbela za politično izobraževanje žensk, zato je SŽD nekaj te vloge izgubilo. Osredotočilo se je na kulturo in organiziranje aktualnih gospodarskih predavanj, toda članice niso pozabile na žensko vprašanje in se pri nekaterih temah pridružile drugim organizacijam; podprle so na primer zahtevo Zveze delavskih žen in deklet »po dovolitvi abortusa na podlagi socialne indikacije«.<sup>75</sup> Sredi septembra 1934 so javno protestirale proti krčenju ženskih pravic in zahtevale, da njihove plače ne smejo biti a priori manjše od moških, odprtje učiteljskih šol za oba spola pa tudi to, da poročenim državnim nameščenkam, upokojenkam in neporočenim uslužbenkam, ki živijo pri starših, ne smejo trgati draginjskih doklad.<sup>76</sup> Naslednje leto so se pridružile akciji za žensko volilno pravico in se razdelile na »tiste, ki so podpirale politično vzgojo žensk, in one, ki so zahtevale najprej volilno pravico, potem pa šele izobraževanje«.<sup>77</sup> Njihovo delovanje pa kot pri drugih ženskih društvih ni bilo usmerjeno samo v dobrodelnost, izobraževanje žena na vseh ravneh ter zavzemanje za enakopravnost spolov, temveč je bilo tudi narodnozavedno. Leta 1935 so se članice SŽD udeležile protesta proti nasilju Italije nad Slovenci in se na splošno izrekle proti nacističnim in fašističnim

---

<sup>74</sup> Nataša Budna Kodrič, (Slovensko) splošno žensko društvo, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 78.

<sup>75</sup> Ibid., 91.

<sup>76</sup> Ibid., 92.

<sup>77</sup> Ibid., 92.

idejam. Delovanje društva je bilo januarja 1942 prekinjeno, zadnje srečanje pa je bilo 13. julija 1945, kjer so odbornice izrazile željo, da bodo še delovale za dobrobit žena, da bodo skrbno varovale pridobljene pravice, in: »Moramo združiti vse naše ženstvo, da ne zaide na stranpota in s tem stvari škoduje, nasprotno moramo naše žene združiti v močan jez proti kateremukoli sovražniku.«<sup>78</sup> Želele so nadaljevati svoje poslanstvo, a so društvo razpustili in ga priključili Antifašistični fronti žensk.

Članstvo v SŽD ni bilo pogojeno s socialno-ekonomskim statusom žena. Namenjeno je bilo prav vsem, ne glede na stan in poklic, na splošno pa so prevladovale pripadnice srednjega in višjega ljubljanskega meščanskega sloja, kot pravi Nataša Budna Kodrič.<sup>79</sup> Za meščanke višjih slojev je članstvo v SŽD pomenilo tako rekoč tradicijo, saj so bile vseskozi del humanitarnih društev, sčasoma pa so se jim priključile še »ženske s poklici«,<sup>80</sup> torej učiteljice in uradnice, večinoma feministke, ki so k društvu prispevale idejni program. Učiteljice, sicer združene tudi v svoji organizaciji, tj. Društvu slovenskih učiteljic (ustanovljeno 1897., leta 1931 preoblikovano v zadrugo Dom učiteljic), so se priključile tudi SŽD, in sicer tako tiste, ki so se poročile in zato izgubile službo (zanje je seveda veljal nenapisan celibat), kot samske. Nekaj članic je bilo zaposlenih v ljubljanskih trgovskih podjetjih, pa tudi vdov in ločenk – zaradi njih se je SŽD borilo za uvedbo pokojnin za prve in finančnega nadomestila za druge. Nekatere med njimi so objavljale literarne in neliterarne prispevke v več časopisih ter revijah ali bile urednice ženskih listov, tudi teh, ki jih obravnavam v tej diplomski nalogi: Milka Martelanc, Pavla Hočevnar, Angela Vode, Vida Jeraj, Manica Koman, Minka Govekar, Olga Grahor, Elvira Dolinar, Ivanka Anžič Klemenčič in druge. Toda čeprav so si nenehno prizadevale, da bi v svoje vrste pridobile še ženske iz nižjih slojev, predvsem delavke in služkinje, jim to ni uspelo.

Starostna struktura članic je bila precej pestra, kar dokazuje to, da boj za izboljšanje položaja žensk ni bil noben trend mlajše generacije, ki bi ga starejše zavračale. Članice so bile stare od 20 pa vse tja do 60 let in več. Nekatere so se društvu tudi pozno pridružile, na primer Elvira Dolinar šele pri 56, pa čeprav je bila med prvimi feministkami pri nas in je bila zelo dejavna že pri časopisu *Slovenka*. Število članic je

---

<sup>78</sup> Ibid., 96.

<sup>79</sup> Nataša Budna Kodrič, Članice Splošnega ženskega društva, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 102–103.

<sup>80</sup> Ibid., 103.

ob začetku delovanja hitro rastlo, med prvo svetovno vojno upadlo in spet poskočilo po njej. Toda ne tako kot na začetku, delovati so namreč začela tudi druga društva. Število se je zmanjšalo tudi v tridesetih, in to predvsem zaradi finančno-gospodarske krize. Če je bilo leta 1901 91 članic, jih je bilo že čez tri leta 254, največ 1922., in sicer 673, ob koncu tridesetih, v letih 1938/39, pa 426. Članice so bile lahko samo ženske, ki so dopolnile 16 let, kar so ob ustanovitvi tudi zapisale, a tudi moški so podpirali njihovo delovanje, toda le kot podporni, ustanovni, častni člani (med bolj znanimi na primer Fran Milčinski in Lavoslav Schwentner). SŽD pa je redno organiziralo tudi javna predavanja, na katerih so nastopili še drugi moški, med njimi Ivan Tavčar, mož Franje Tavčar, takratne predsednice društva, pa Milan Pajk, Fran Milčinski, Milan Korun in drugi.

## 5.2 Revijalni tisk

Po kateri poti poleg predavanj in tečajev še pridobiti čim več privrženk boja za pravice žensk, izboljšanje njenega položaja in splošno izenačenje obeh spolov? Kako promovirati žensko vprašanje? Seveda, z revijalnim tiskom. Njegove moči se je zavedala tudi Angela Vode ter ob tem opozorila: ker je oblikovalec javnega mnenja in vzgaja širše množice in ker ima veliko sugestivno moč, se mora vesti zelo odgovorno in objektivno prikazovati resnične dogodke.<sup>81</sup>

Letna naročnina ni smela biti previsoka, teme niso smele biti naenkrat preveč radikalne in ženske so z veseljem posegale po branju, ki je bilo namenjeno njim (a je bilo vseeno drugačno od šund romanov, ki so jih pisali predvsem moški zanje). Najpogostejša je bila kombinacija novinarskih prispevkov, esejev in leposlovnih del, slednje največkrat za zabavo bralk, da si odpočijejo od težkih tem. Tudi zato pri tem ne gre govoriti o vrhunski kakovosti beletristike, vendar moramo upoštevati dejstvo, da so bile te revije šele kalilnice v pisanju, kajti ženske še niso bile na tej ravni, ki bi jim tudi na tem področju zagotavljala enakopravnost z moškimi avtorji (uveljavljena je bila edino Zofka Kveder, pa še njo so popljuvali, češ da je v delih preveč feminizma, kaj pa se ima poročena ženska za pritoževati!), in so si svoj prostor na leposlovnem področju morale šele izboriti.

Pismenost se je večala, ženske so bile vedno bolj izobražene in želele so brati. Pa jim dajmo kaj brati, so pomislile prve novinarke, učiteljice in feministke ter jim ponudile

---

<sup>81</sup> *Ženski svet*, 13/11 (1935), 257.



časopise, ki so obravnavali njih in njihov položaj. Sčasoma so se pojavile tudi strokovne revije, ki so se osredotočale na eno delovno področje, na primer mesečnika *Kmečka žena* in *Gospodinjska pomočnica*. Poleg nasvetov za boljše gospodinjenje, receptov, reklam za nove izdelke in poročil najpomembnejših dogodkov tistega meseca so objavljali tudi leposlovna dela, tako prozo kot poezijo, vmes se je znašel še kak članek z aktualnejšo vsebino, težišče pa je bilo na prispevkih, ki so obravnavali žensko. Žensko kot ženo (članki o zakonu, zakonski sreči, sodelovanju žene in moža enako ter enakopravno, o alkoholu, nasilju nad ženskami), mater (pravilna vzgoja otrok, tudi deklice naj vzgajajo v močne in krepke osebnosti, poudarjanje pomena izobraževanja in telesne vzgoje deklet), delavko ter na splošno pripadnico tistega spola, ki je zapostavljen in v podrejenem položaju. Predstaviti ženskam, da bi morale imeti tudi one pravice, kot jih imajo moški, če že imajo tudi take dolžnosti, in nasploh priprava ter ozaveščanje družbe v tej smeri nikakor ni bilo lahko delo. Posebno na podeželju, kajti tam je bilo krščanstvo še v tridesetih močno zasidrano, s to religijo pa so prav lepo opravičevali obstoječe stanje in povrh postavili za zgled ponižno in bogaboječo devico Marijo, kar je postal lep ženski ideal in z njim materinstvo.<sup>82</sup> Tako je tudi vidna velika razlika med *Kmečko ženo* in na primer *Ženskim svetom*: prva revija je bila v primerjavi z drugo še popolnoma tradicionalna in si ni v nobeni številki privoščila feminističnih odklonov. Sramežljivo se je le zavzemala za stvari, o katerih so v tridesetih čivkali že vrabci na strehah: izobraževanje gospodinj (da bodo boljše upravljale kmečke domove) in deklic, sodobnejša vzgoja potomcev, da bodo predstavljali zdrav in klen rod, zaradi česar morajo biti izobražene tudi njihove matere, pri vzgoji otrok pa naj pomaga še mož, kajti ona ima čisto preveč dela.

Z revijalnim tiskom so torej želele na eni strani ponuditi ženskam prijetno branje, po drugi pa izkoristiti priložnost, jih zbuditi iz večtisočletnega sna ter jih prepričati o pomembnosti izenačenja položaja med spoloma. Jože Pogačnik v spisu *Položaj in pomen revijalnega tiska* obravnava, kakšno vlogo so imeli časopisi sploh in predvsem v 30. letih prejšnjega stoletja. Strinja se z Barthesovo razlago, da je glavna naloga časopisa ta, da nenehno odgovarja na vprašanja, ki mu jih postavlja svet. Toda ustvarjalci tiska kaj hitro usvojijo dejstvo, da so prav tako usmerjevalci

---

<sup>82</sup> Alenka Rebol Kotnik, Tipologija ženskih oseb v pripovedni prozi avtorjev druge polovice 19. stoletja. *JiS*, 52/2 (2007), 25.

množičnega mnenja, zato se je v tridesetih »[u]veljavljena definicija življenjske resničnosti [...] spremenila v izraz konkretnih interesov ideološkega boja in moči, kar je v besedni umetnosti, ki je vedno transcendiranje zgodovinskega položaja, moralo privedi do korenitih idejno-estetskih sprememb«. <sup>83</sup> Oba takratna častitljiva književna časopisa, kot ju imenuje Pogačnik, sta se jasno opredelila proti vsakemu fašističnemu in nacističnemu nasilju, prav tako sta se postavila po robu oktroirani ustavi in čedalje bolj centralistični obliki vladavine Jugoslavije ter poudarjala slovenstvo. Vse te teme je na primer obravnavala tudi revija *Ženski svet*, toda poleg teh je izpostavljala predvsem žensko in njen položaj – na splošno ter v omenjenem zgodovinskem in geografskem kontekstu. In če je besedna umetnost transcendiranje zgodovinskega položaja, kot je zapisal Pogačnik, potem je jasno, da je bilo žensko leposlovje na začetku svoje poti feministično. <sup>84</sup> Pa tudi jasno, da še ni moglo razviti klenega in kanonizacije vrednega jezika (torej moškega, kot bi se izrazila Luce Irigaray) prav zaradi premajhne oziroma tako rekoč nobene kilometrine, tradicije (zakaj so torej moški literarni kritiki in zgodovinarji omalovaževali njihove literarne »porodne« začetke?). Transcendiranje zgodovinskega položaja je zanje pomenilo predvsem transcendiranje podrejenega položaja, ki so ga imele, živele. Seveda so se dotaknile še drugih tem in konec desetletja pisale o bližajoči se vojni grožnji, toda zgodovinski položaj je bil zanje popolnoma drugačen kot za moške.

### 5.2.1 Kmečka žena, Gospodinjska pomočnica in *Ženski svet*

*Kmečka žena*: strokovni list za kmečko gospodinjstvo: glasilo Zveze absolventk kmetijsko-gospodinjskih šol in *Ženske kmečke zveze* (v nadaljevanju KŽ) je izhajala v Mariboru, in sicer znotraj Konzorcija Kmečke žene. Na začetku prve številke prvega letnika (1937) odgovorna urednica Kristina Prijatelj v uvodnih besedah razloži, zakaj so ustanovile nov časopis. Zaveda se, da rastejo kot gobe po dežju, v tem obdobju je namreč nastalo kar nekaj časopisov, ki so »veliko pisali o ženi, o njenem poklicu«, toda noben se ni ukvarjal s kmečko ženo, čeprav jih je bilo veliko. Zasluži si svojo revijo, kajti »dobra žena podpira tri ogle pri hiši in še četrtega pol«, je dejala E. Brodarjeva. Revija bo obravnavala teme, kot so kmečko delo, vzgoja, družinska sreča, trpljenje kmečkega stanu, njegova lepota, kmečka zavest, je napovedala urednica. Poseben poudarek bo na spodbujanju izobraževanja, kajti današnji čas (30.

<sup>83</sup> Jože Pogačnik, *Položaj in pomen revijalnega tiska, Slovenska trideseta leta* (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 159.

<sup>84</sup> O tem več v Silvija Borovnik: *Pišejo ženske drugače?* (Ljubljana: Mihelač, 1995).

leta 20. stoletja) ne dopušča več nevednosti, brezbržnosti žene, mora se zanimati za vse, mora imeti »bistro oko in oster sluh«. <sup>85</sup> Tako bo prav prišla tudi ta revija, ki jo bodo ženske z veseljem prebrale na primer ob nedeljah, ko si bodo odpočile od napornega tedna. Izhajala bo vsak mesec, ustvarjale pa jo bodo absolventke kmetijsko-gospodinjskih šol.

Ker je najvažnejši ženski poklic gospodinjstvo, se bodo posvetile predvsem temu. List bo prinašal strokovna navodila, kako gospodinjiti, vzgajati otroke, sebe in druge svoje (o dobri volji, »Lenoba je mati vsake hudobije«, <sup>86</sup> o čustvovanju, dopuščali so fizično kaznovanje pri neubogljivih otrocih, kako vzgajamo dobroščnost pri njih, kako jih navadimo na red ipd.). Tako vse, kar zajema žensko kmečko delo, postane predmet strokovne obravnave – s tem ovržejo aksiomskost ljudskih nasvetov babic. Dr. Matej Justin piše članke o najrazličnejših zdravstvenih temah, na primer kaj storiti, če se zbodeš, o boleznih in krvi, če ta ni v redu, kako ohraniti oči zdrave, o zdravju otrok, potenju, o ohranjanju zdravja ob prehodih letnih časov, prav tako je izobraževal matere o menstruaciji, da bodo vedele hčeram povedati, kaj se dogaja z njihovim telesom, primer članka tudi »Srce, noge, želodec in zobovje, kaj je o tem treba vedeti!« <sup>87</sup> Lea Fatur je na primer že takrat pisala o zdravi prehrani in zakaj je dobra za človeka (o grahu, fižolu, limonah, bananah, pomarančah ...), vsaka številka je prinesla tudi nekaj kuharskih receptov, pri časopisu pa so se dotaknili še drugih pomembnih podeželskih tem: vzreje domačih živali (kako rediti prašiče, perutnino in druge živali, kako jih pozimi obvarovati mraza, kako pravilno potekajo koline, avtorji poudarjajo pomen proste reje), vrtnarjenja in priprave zelenjave za ozimnico, poljudni članki pa prinašajo še praktične nasvete za vzdrževanje čistega doma (na primer kako se rešiti vlage v domu) in poudarjajo pomen higiene. V reviji KŽ najdemo tudi potopisne članke iz različnih slovenskih krajev (kako lepa je dežela slovenska!), in ker je bilo krščanstvo še kako močno zasidrano v življenju ljudi, je veliko tudi prispevkov z versko tematiko (o svetnikih ipd.).

Da pa revija ne bo polna samo resnih tem, bo poskrbela tudi za razvedrilo, in sicer z raznimi članki ter leposlovjem, »črticami in povesticami«. Vloga leposlovja je torej zabavati bralke. In kakšna je prava slovenska ženska po mnenju uredniške politike

---

<sup>85</sup> *Kmečka žena*, 1/1 (1937), 1–3.

<sup>86</sup> *Kmečka žena*, 3/11 (1939), 341.

<sup>87</sup> *Kmečka žena*, 2/12 (1938), 298.

KŽ? Poročena, materinska, odločna, značajna, nadvse požrtvovalna ter povrh dobro in blaga, poštena, preudarna in ne nazadnje zelo verna. Krščanska žena je bila seveda najpomembnejša kot mati – veliko je hvalilnih in povzdignjenih besed na njen račun.<sup>88</sup> Njene naloge so bile trpljenje (to je po krščanstvu tako ali tako naravno stanje človeka), garanje, rojevanje, vzgoja ..., vse to pa naj počne tiho, zadovoljno, brez pripomb. To je bil zgled za vse kmečke žene. Je sploh bilo kaj naprednejših, celo feminističnih tem? Nič. Revija se s tem ni ukvarjala, na podeželju je življenje potekalo drugače, v tridesetih še vedno precej izolirano od prevratniških mest. Uredništvo se je točno zavedalo, kaj so naloge kmetice, in v tem duhu so bili tudi objavljeni članki. Je že res, da se je pojavilo kakšno modernejše mišljenje glede določene stvari, a še to zelo previdno, zavito ali v humor (na primer ko avtorice pišejo, naj tudi mož pomaga pri vzgoji otrok, saj so tudi njegovi potomci) ali melanholijo (primer pisma nezakonskega otroka svoji materi<sup>89</sup>).

Poslanstvo *Gospodinjske pomočnice* (v nadaljevanju GP) je bilo predstavljeno v septembrski številki leta 1937. Ta strokovni časopis, »glasilo gospodinjskih pomočnic in hišnih delavk«, je izdajala Zveza gospodinjskih pomočnic s sedežem na Wolfovi 10 v Ljubljani. Tam je bilo tudi uredništvo revije, urejala jo je Franja Petrič. Kot prejšnji je imel tudi ta mesečnik jasno določeno ciljno publiko, to so gospodinjske pomočnice, njegov namen je bil pisati o stanovskih zadevah, torej o vsem, kar se tiče gospodinjskih pomočnic, oziroma predvsem izobraževati dekleta, ki pridejo iz varnega objema podeželja v mesto s trebuhom za kruhom. V povezavi z zvezo torej pomagati ženskam poiskati službo (meščanske družine so se prav tako s ponudbo obrnile nanje) ter jih za kratek čas prenočiti v prostorih zveze, če se je katera znašla brez strehe nad glavo. Čeprav se je tu in tam celo znašel kakšen članek z bolj feministično vsebino, na primer Pavle Hočevar o Tomášu Garrigueju

---

<sup>88</sup> »Sladka materina govorica / lepša mimo zemskih vseh glasov / mojih prvih misli si glasnica, / tvoj oblij me prvi blagoslov.« Pa tudi na splošno so hvalili in povzdigovali kmetico: »Ne vem, v čem bi te bolj občudoval: Ali v tvojem neizmernem *trpljenju*, ko po volji Stvarnika nebes in zemlje deliš življenje, ali v tvoji *tihi* sreči, ko nosiš pod srcem materinsko skrivnost? Ali v tvoji ljubezni, s katero ogrevaš naše domove?« (Poševni tisk B. F.) *Kmečka žena*, 2/3 (1938), 59.

<sup>89</sup> Otrok obsodi družbo in njeno kruto obnašanje do nezakonskih mater. Tako ali tako se že sama kesa svojega greha in otroka vzgaja sama, brez pomoči moža in družine, ki jo zavržeta. Avtor (ali avtorica, podpisan je »Tvoj otrok«) je žalosten, ker je družba do teh žensk tako kruta: »Pa ljudje ti tvojega greha ne morejo pozabiti, dasi ti ga je Bog že davno odpustil in pozabil.« Dalje se sprašuje, ali je res v očeh družbe boljša tista ženska, ki nezakonskega otroka umori in tako stori še večji greh kot ona, ki skrbi zanj kot vsaka dobra mati. Ibid., 85.

Masaryku, »zagovorniku ponižanih«, kjer je pisala o enakopravnosti obeh spolov, splošni volilni pravici.<sup>90</sup>

Namen revije je bil *ozaveščati* ženske o tem, kaj si lahko privošči delodajalec in česa ne, ter jih angažirati, da se bodo borile proti neurejenim razmeram na tem področju, proti izkoriščanju in za več pravic, za večjo zaščito pred domišljavimi naročniki storitve, da se ne bi spozabile z moškimi člani družine, kjer delajo, in potem same noseče pristale na cesti, kar velikokrat vodi v prostitucijo, detomor, samomor, kajti dvojna morala obstaja in je trdno zasidrana v družbi, pa če se z njo strinjamo ali ne; povrh so opozarjali na trgovino z belim blagom.<sup>91</sup> Jožica Munih piše: »Dan za dnem se piše o detomarih, o nezakonskih materah, dekleta so kaznovana, a oni, ki so jih zapeljali, premnogokrat gredo le od ene žrtve do druge. Če pa bi sledila enaka kazen tudi za tistega, ki povzroči, da dekleta obupa in naprti na svojo dušo tako težak zločin, bi pač vsakdo nekoliko premislil, predno bi lahkomišelno uničil sočloveku življenje.«<sup>92</sup> Vsaka številka je imela tudi geslo na naslovnici in to se je spreminjalo. Če je bilo leta 1937 v januarški številki geslo: Ljubi Boga in drži se reda!, je bilo že v marčevski bolj angažirano: V boj za naše pravice! Vse za eno, ena za vse.

Uredništvo si je prizadevalo za to, da bi se uredil položaj gospodinjskih pomočnic, saj je ravno tako potrebno delo kot v tovarnah in drugje. Oboje so izkoriščali, zaslužek je bil boren, težke delovne razmere so slabo vplivale na njihovo zdravje, praktično niso mogli prihraniti denarja za starost, primer brezposelnosti ter zdravstvene storitve. Čeprav po drugi strani gospodinjske pomočnice niso bile zavarovane niti ni bilo pokojninskih skladov zanje, povrh je bilo njihovo delo najmanj vredno. V reviji so objavljali tudi pisma bralk, torej gospodinjskih pomočnic, ki so zaupale svoje zgodbe, strahove, žalostne usode.<sup>93</sup>

Sloj hišnih poslov, kot ga imenuje Andrej Studen,<sup>94</sup> so večinoma sestavljale seveda ženske. Zakaj »seveda«? Saj je bilo gospodinjstvo vendarle vedno tradicionalno

---

<sup>90</sup> *Gospodinjska pomočnica*, 8/2 (1938), 9.

<sup>91</sup> *Gospodinjska pomočnica*, 9/3 (1939), 21.

<sup>92</sup> Pri tem pa obsodi tudi ženske, ki ne stopijo skupaj, ampak obsojajo druga drugo: »Toda nikoli ne bo boljše, dokler bodo dekleta odpuščala moškim vse nemoralnosti in z zaničevanjem gledale na svoje sestre – ki so večkrat le žrtev brezvestnih zapeljivcev.« *Gospodinjska pomočnica*, 7/6 (1937), 45.

<sup>93</sup> Bralka, podpisana Prizadeta, piše: »Kaj je sploh današnja služkinja gospodinjam? – En predmet, in nič drugega. Ako neko stvar kupiš in se ti pokvari, ubije ali raztrga, kupiš drugo, prejšnjo zavržeš. Tako se zgodi z mnogimi, mnogimi dekleti.« *Gospodinjska pomočnica*, 7/3 (1937), 21.

<sup>94</sup> Andrej Studen, Nekaj drobcev iz vsakdanjika ljubljanskih služkinj pred prvo svetovno vojno. *Kronika*, 42/3 (1994), 42.

žensko delo, ki je zanje pomenilo podaljšek tistega, ki bi ga tako ali tako opravljale v svojem domu, tega so jih mame najprej naučile. Opravljale so najrazličnejša dela, za katera je bilo plačilo različno. Najmanj so zaslužile pestrne, ki so poleg varovanja otrok navadno opravljale še vsa druga hišna dela, malo več so dobile hišne dekletke, ki so skrbele za težja opravila, kot je čiščenje sob. Kuhinjske pomočnice so pomagale kuharici ter pomivale posodo, pestunje so bile nekje med služkinjo in vzgojiteljico. Številno najmočnejša je bila skupina deklic za vse, te so bile tako kuharice kot sobarice in pestunje, najvišji honorar pa so dobile kuharice, oskrbnice in dojlje. Med moškimi posli Studen omenja strežaje, ki so sestavljali majhen, a najbolj plačan in najvišje postavljen pas v tej poklicni skupini. Največ gospodinjskih pomočnic je prišlo v mesto iz okoliških vasi, manjših krajev, trgov, njihov socialni izvor je torej največkrat kmečki in nasploh nižji sloji. Navadno je šlo za zelo mlada in precej naivna dekleta, ki so bila lahek plen izkoriščevalskih gospodinj ter pohotnih moških. Pred tem jih je svarila Zveza gospodinjskih pomočnic in v omenjeni reviji predstavljala tako leposlovna dela na to tematiko kot kratka poročila črne kronike; ko je katero dekletko naredilo samomor, so zgodbo objavile v svarilo drugim dekletom in za ozaveščanje družbe, kako slabo delodajalci ravnavajo s služkinjami.<sup>95</sup>

Razlogi, zakaj so se dekleta zaposlovala kot služkinje, so različni. Velikokrat ekonomski: v številni kmečki družini niso imeli dovolj sredstev za preživetje vseh, zato so največkrat najstarejše hčere odpotovale v mesto za zaslužkom. Veliko pa jih je odšlo tudi zaradi predstave o boljšem, lepšem življenju, bleščečih oblekah, zabavah, tudi z željo najti ženina. Pred posredovalnico del se je za novo službo izvedelo le od ust do ust, saj dolgo niso bile organizirane. Bogat vir informacij so bile branjevke, ki so vedele skoraj za vsako družino, kaj se dogaja. Večina ljubljanskih družin je zaposlila eno pomočnico, ki je prevzela gospodinjstvo v celoti (in torej postala deklica za vse). Njihov delovnik je trajal nekje 15, 16 ur, torej ves dan, saj so z delodajalcem tudi živele, odpočile so si le takrat, ko so imele prosto, to pa je bilo ob nedeljah popoldne. Za delo so dobile: hrano, seveda manj in slabše kakovosti kot družina, zato so ob polnih shrabah velikokrat trpele pomanjkanje,<sup>96</sup> odvisno je bilo od tega, kako stiskaška je bila gospodinja; streho nad glavo, čeprav so

---

<sup>95</sup> *Gospodinjska pomočnica*, 7/4 (1937), 29.

<sup>96</sup> Bralka, podpisana Prizadeta, piše: »Redko se zgodi, da posel vživa one dobrote, ki jih vživa njena družina. Kakšno mišljenje nekaterih gospodinj je, ki oporekajo hrano, in čim manj človek je, tem bolj je zadovoljna, in ne pomisli, da delovni človek potrebuje več zdrave, tečne, zadostne hrane kot oseba, katera ne dela.« Ibid.

bile sobe zelo slabe, miniaturne, brez prave svetlobe in ogrevanja; ter mesečni honorar (v boljših družinah so ob večjih praznikih, kot sta božič in velika noč, dobile kako nagrado, bonus).

Zasebno življenje služkinj je bilo zelo omejeno. Gospodinja po navadi ni pustila nobenih obiskov, brez dovoljenja ni smela ven, povrhu je delala ves dan, zato ni imela ne časa ne energije za prostočasne aktivnosti, delodajalcu je morala biti ves čas na voljo.<sup>97</sup> Zelo jih je skrbelo tudi za njihovo nrvstvenost. Mlada, postavna dekleta so bila nenehno na udaru mož, sinov, celo podnajemnikov, pomočnikov, ki so jih hoteli spolno zlorabiti. Nekatera so se vdala, spet druga ne. Prvim se je kaj hitro zgodilo, da so jih nagnale gospodinje, druge so včasih vrgli iz službe prav moški s prizadetim egom zaradi zavrnitve. Tako so se gospodinjske pomočnice kar veliko selile od hiše do hiše. Nekatero pa so tudi same pustile službo, predvsem zaradi spolnega nadlegovanja, slabe prehrane, grdega ravnanja, vzvišenega odnosa, nerednega plačevanja, kratka, na splošno težkih razmer.

*Ženski svet* (v nadaljevanju ŽS), mesečnik, je začel izhajati v Trstu leta 1923 kot glasilo ženskih društev v Julijski krajini. Od leta 1929 do konca, torej do druge svetovne vojne, pa je izhajal v Ljubljani. Prva urednica je bila Pavla Hočevar, po poklicu učiteljica, leta 1936 je to nalogo prevzela Olga Grahor. Pri listu je bila zelo aktivna tudi Milka Martelanc, ki je urejala modno prilogo in prispevala krojne pole, Minka Govekar pa je skrbelo za prilogo Naš dom, ki je prinašala praktične gospodinjske in zdravstvene napotke. V uvodnih besedah v sestavku *Naša poljana* iz prve številke je Hočevarjeva pojasnila, kakšna navodila je dobila od pobudnic in ustanoviteljic časopisa, torej kakšne bodo njegove glavne naloge: humanitarno delo, »skrb za prosveto ženstva«<sup>98</sup> in prepričevanje teh, naj se združijo in delujejo skupaj – pri čemer so poudarile, da je list namenjen vsem ženskam, ne glede na starost, sloj, poklic –, da bodo sčasoma morda lahko prišle do političnih pravic (»a ta pot je še daleč, daleč«). Hočevarjeva se je zavedala pogubnih posledic, ki jih je na slovenski zemlji in predvsem slovenski ženi pustila prva svetovna vojna, »največje zlo človeštva«, tudi zato je Slovenka zaostala za ženskami drugod po Evropi, ki so si do takrat že veliko izborile. Slovenski narod nasploh je moral skozi vso zgodovino delovati v obrambnem položaju, namesto da bi skrbel za kulturni razvoj in

---

<sup>97</sup> *Gospodinjska pomočnica*, 7/3 (1937), 21.

<sup>98</sup> *Ženski svet*, 1/1 (1923), 1.

izobraževanje ljudi. Z otožnostjo pa tudi iskreno željo, da Slovenke odprejo oči, je Hočevarjeva razmišljala o ženah na stari celini, ki so že veliko dosegle, a hkrati takoj opozorila, da vse njihovo delovanje kljub temu ni bilo dobro, prej domišljavo, neprimerno.

»Ne moremo trditi, da je bilo vsako njihovo seme dobro; tudi ni vsako zdravo seme obrodilo zaželjenega plodu. Sufražetke z odurnimi nastopi; pretirane tekmovalke na moških poljih, ki so za ženo neprikladna; boriteljice za nekatere hipermoderne reforme življenjskih oblik: vse te ne morejo vabiti slovenskega ženstva v svoje vrste.«<sup>99</sup>

Žene je treba izobraziti in jih vzgajati v narodnem duhu, da se bodo odločno postavile proti vojni, a brez »tistega feminizma«, kot ga je uvajala *Slovenka*, brez vsega, kar bi izzivalo kler. Treba je najti srednjo pot, ki bo zadovoljevala vse in bo volk sit in koza cela. Zaradi takega prepričanja so ŽS večkrat očiteli tradicionalnost ter zaostalost in oviro v razvoju ženskega boja za enakopravnost, a po drugi strani je bil zaradi tega uspešen in je dosegel med ženskimi časopisi najvišjo naklado: leta 1928 je imel 18.000 naročnic. Napasti Slovenke z naprednimi idejami, ko so komaj dobro začele prebirati še kaj drugega od šund literature? Ivanka Anžič Klemenčič, podkrepljena s feminističnimi zahtevami Nemk, je v *Slovenki* poskusila, a se hitro opekla. Revija je začela izgubljati tako bralke kot sodelavke, na koncu tudi splošno javno podporo. Družbo je bilo treba šele izobraziti v tej smeri, s silo se namreč ne doseže nič (tudi zato kritika Hočevarjeve na račun sufražetk). Za to so si prizadevali tudi nekateri sodelavci revije: Stanislav Vdovič je pod psevdonimom Janez Rožencvet<sup>100</sup> zapisal, da lastnosti niso naravno ločene po spolu, ampak so človeške, različne vloge pa je spoloma vsilil zgodovinski razvoj, ter hkrati poudarjal pomen vzgoje za razvoj osebnosti. Tudi na poklicnem področju so se ženske – sicer zaradi ekonomske nuje – dokazale kot zelo sposobne, česar jim ne more očitati noben pameten človek.<sup>101</sup>

V tridesetih je obstoj revije zamajala finančno-gospodarska kriza; zaradi odpravljanja draginjskih doklad bralke niso redno plačevale naročnine, splošne gmotne razmere so bile slabe. Toda vseeno se je obdržala do druge svetovne vojne in je tako dosegla do takrat najdaljšo dobo izhajanja. Bralke so jo imele rade, ker je vsebovala veliko

---

<sup>99</sup> Ibid.

<sup>100</sup> *Slovenski biografski leksikon*, dostopen na spletu <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:4190/VIEW> (obiskano 17. 10. 2011).

<sup>101</sup> *Ženski svet*, 9/1 (1931), 23–25.



zanimivih prilog, za kar je bila zaslužna Milka Martelanc; bila je na primer prva revija, ki je ponujala originalne pole s kroji in vzorce za ročna dela, zaradi česar so po njej rade posegale tudi manj izobražene služkinje.

ŽS se je lotil srednje poti; Pavla Hočevar je poudarila, da se časopis obrača na ženske, toda brez tistega feminizma, ki je velo iz *Slovenke*.<sup>102</sup> Uredniška politika je bila tako po eni strani precej rigidna. Obsojanje žensk, ki bi si drznile stopiti na moško polje in posegati po službah, ki zanje niso primerne, je lep dokaz za to. Pa tudi še vedno razširjeno mišljenje, da je materinstvo »najsvetejša prirodna dolžnost«<sup>103</sup> ženske, gospodinjstvo pa njen najvažnejši poklic. Ali kot je trdila Marjana Kokalj Željeznova, ki je v ŽS objavljala tudi prozo: »Žena je pred vsem določena za mater. [...] Res je, da mora žena služiti in pomagati vzdrževati rodbino in da se zato šola kakor moški, vendar pri vsem tem mora ostati vendar samo žena, a ne spakedranka obeh spolov.«<sup>104</sup> Zanja je torej sprejemljivo, da se izobrazijo kot moški, avtorica članka jo brez zadržkov pošilja tudi na univerzo, toda na vse drugo, predvsem zabavo, modo, lišp, ponočevanje, pa naj kar pozabi. Kritiko modernih žensk, predvsem mlajših generacij, ki so po mnenju starejših bork za pravice žensk izrabile emancipacijo za razbrzdanost, »pretiravanje v samostojnosti«,<sup>105</sup> je velikokrat najti v ŽS. Toda po drugi strani je le tako lahko uspela.<sup>106</sup> Ustvarjalke revije niso smele razjeziti ne politikov, ki so budno spremljali društveno dejavnost v državi, ne duhovništva, niti žensk, ki še niso bile pripravljene na radikalne spremembe in jih je bilo treba najprej izobraziti.

Sabina Žnidaršič Žagar pa izpostavi pomembno nalogo ŽS, zaradi katere je treba reviji priznati izjemnost: v rubriki *Obrazi in duše* so avtorice predstavljale pomembne sodobnice v svetu in doma (popotnica Alma Karlin, sopranistka Ema Destinova, Napoleonova mati Leticia, znanstvenica Marie Curie Skłodowska, Jane Addams, slikarka Ivana Kobilca, feministka Alojzija Štebi, »velika žena češkega naroda« Karla Garrigue Masaryk, pesnica Vida Jeraj, pisateljica Marija Kmet, češka pisateljica in dramatičarka Gabrijela Preiss in druge). S cvetoberom izjemnih

---

<sup>102</sup> Nataša Budna Kodrič, *Žensko časopisje in novinarstvo, Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 273.

<sup>103</sup> *Ženski svet*, 1/1 (1923), 2.

<sup>104</sup> *Ženski svet*, 8/7 (1930), 217.

<sup>105</sup> *Ženski svet*, 8/10 (1930), 315.

<sup>106</sup> Nataša Budna Kodrič, *Žensko časopisje in novinarstvo, Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 273.

posameznic, od učiteljic, novinark, umetnic do aktivistk, so opravljale pomembno nalogo zapisovanja zgodovine žensk in ženske zgodovine: posameznike in obletnice so bralkam podajale skozi svoje oči. Ker so bile dolgo izključene iz zgodovine, saj so jo veskozi pisali moški o moških in za moške, je v tem smislu treba priznati pomembnost ŽS. »Prav ta občutek in skrb za lastno zapisano zgodovino dela *Ženski svet* še danes tako izjemen med ženskimi revijami.«<sup>107</sup>

### 5.2.2 Novinarke

Novinarstvo se kot možen ženski poklic pojavi leta 1932 v knjigi Lovra Sušnika *Akademski poklici*.<sup>108</sup> Za prvo izšolano novinarko velja Milka Martelanc. Čeprav so ženske že pred *Slovenko* sodelovale pri nekaterih časopisih in pisale prispevke zanje, lahko o pravih publicistkah govorimo šele po ustanovitvi prve ženske revije z Marico Nadlišek Bartol kot prvo žensko urednico nekega časopisa na čelu. V tem kontekstu pa ne smemo pozabiti na prvo izrazitejšo feministko, ki je objavljala v *Slovenki*, to je bila Elvira Dolinar (1870-1961), ki se je podpisovala Dan ica. Pri SŽD so leta 1922 ustanovili časopisni odsek, katerega članice so bile Marica Nadlišek Bartol, Alojzija Štebi, Minka Govekar, Lia Gorup in Vida Novak in ki je skrbel za ženske liste. Njegovo vlogo je v tridesetih prevzela tiskovna komisija Sekcije JŽZ za Dravsko banovino, ki jo je vodila Pavla Hočevar. Tri najpomembnejše publicistke pred drugo svetovno vojno so bile Alojzija Štebi s političnimi in socialnimi zahtevami, Angela Vode na feminističnoteoretskem polju ter Minka Govekar v gospodinjstvu in izobrazbi. Pavla Hočevar je v članku *Žena in novinarstvo*<sup>109</sup> povzela predavanje češke novinarke Božene Neumannove, ki je bila prepričana, da je za prvo razvojno stopnjo novinarstva poskrbela prav ženska: že v prazgodovini so bile prve prenašalke sporočil. V sodobnem času je žensk, ki se poklicno ukvarjajo z novinarstvom, vedno več, je nadaljevala predavateljica, toda obstajata »pasivna in aktivna vloga« žene na tem področju. Veliko je namreč takih, ki v revijah iščejo razvedrilo ter kozmetične, modne in druge praktične nasvete, na drugi strani pa so »prave« novinarke, ki se zanimajo za »važnejša, višja življenjska vprašanja«.

---

<sup>107</sup> Sabina Žnidaršič Žagar, *Ženski pa so vrasle svetlejšje dolžnosti nego kuhati in prati* (Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009), 16.

<sup>108</sup> Nataša Budna Kodrič, *Žensko časopisje in novinarstvo, Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 274.

<sup>109</sup> *Ženski svet*, 13/6 (1935), 136–137.

## 6 Zgled za ženske trije K: Kinder, Küche, Kirche<sup>110</sup>

Kaj so bile najpomembnejše ženske naloge? Materinstvo, gospodinjstvo in pobožnost (ki je vključevalo ponižnost možu, zvestobo, žrtvovanje in še druge pojme, ki jih je krščanstvo tako vneto promoviralo, da je moškimi vendarle uspelo zadržati žene doma). Čeravno so postulat treh K v tridesetih že pošteno zamajale, je bila še kako prisotna ideologija, ki je poveljevala takšno žensko in jo postavljala za zgled, ideal (to najdemo predvsem v KŽ; krščanske tradicije v slovenskem prostoru, posebno na podeželju, mi ni treba posebej izpostavljati).

### 6.1 Mati

Feministke in aktivistke so se sicer upirale temu prepričanju ter poudarjale, da je ženska enako kot moški najprej človek in naj ji družba vendarle omogoči, da se vključi vanjo najprej kot posameznica, šele nato s svojimi »naravnimi« vlogami. Materinstvo je še vedno veljalo za njeno najpomembnejšo in najvrednejšo nalogo, njeno najbolj naravno funkcijo, celo bistvo ženske narave. Šele takrat, ko je poskrbela za nadaljevanje rodu, se je izpopolnila kot ženska. Tako je bila zaradi rojevanja še vedno kot žival priklenjena na svoje telo, ugotavlja Simone de Beauvoir v *Drugem spolu*. Moški je to elegantno izkoristil, si tako oblikoval svojega Drugega, ženski na račun rojevanja pripisal iracionalnost, naravnost, torej nesposobnost racionalnega mišljenja – in s tem manjvrednost, kar pomeni, da jo mora ukrotiti, sicer se je ne da obvladati, in zadržati v zasebnosti dóma.<sup>111</sup> Kdaj se je pojavilo ločevanje moških in ženskih lastnosti ter vrednotenje teh?<sup>112</sup> Z izumom orodja, je prepričana Simone de Beauvoir, saj takrat življenje postane projekt, mogoče ga je oblikovati po svoje.<sup>113</sup> Moški je aktiven, je sejalec, producent; skozi svojega Drugega, žensko, se je definiral in ocenil svojo nalogo oblikovalca sveta kot pomembnejšo. Ali kot pravi Dora Vodnik Pegam v ŽS: »Ocenjuje jo le v odnosu do

<sup>110</sup> Iz nemščine: otroci, kuhinja in cerkev. To naj bi bile najpomembnejše, oziroma če bi sodili po Antonu Mahničju, gorečem mizoginu, kot ga imenuje Žnidaršič Žagarjeva, edine naloge ženske, vse preostalo naj raje prepusti moškemu (Kinder, Küche, Kirche:

[http://en.wikipedia.org/wiki/Kinder,\\_K%C3%BChe,\\_Kirche](http://en.wikipedia.org/wiki/Kinder,_K%C3%BChe,_Kirche) (obiskano 20. 6. 2011)).

<sup>111</sup> Simone de Beauvoir, *Drugi spol* (Ljubljana: Delta, 1999), 97–98. To lepo prikazuje tudi pripoved Stanislava Vdoviča *Srebrno jezero* (objavil jo je pod psevdonimom Janez Rožencvet); *Ženski svet*, 11/3 (1933), 58–59.

<sup>112</sup> Tudi v ŽS so se avtorice ukvarjale z vprašanjem nadvlade moškega spola nad ženskim v zgodovini. O tem je v nadaljevanjih pisala Milica Stupanova v 9. letniku (1931) in podajala primere iz egipčanske, stare grške civilizacije in drugih družb. O ženskah v antični Grčiji (o njihovem položaju, vlogah v dramatiki ter o pesnicah in filozofinjah) pa je Marija Kokalj Željeznova (ki je v ŽS objavljala tudi leposlovje) za ŽS (1931) naredila izbor razprav »naše filozofinje« dr. Ksenije Atanasijevičeve.

<sup>113</sup> Simone de Beauvoir, *Drugi spol* (Ljubljana: Delta, 1999), 98.

sebe, ona sama zase ne pomeni nič, zato bi jo rad izločil, in samoumevno upravičeno izločil povsod tam, kjer njemu samemu ni potrebna – ali bi pa celo lahko usodno segla v njegovo igro in s spretno potezo prekrižala njegov načrt.«<sup>114</sup> Ženska je zgolj pasivno bitje, ki čaka na moško seme; zato najdemo pogosto primerjavo ženske z zemljo – kot moški obdeluje prst, seje in čaka na dobro letino, tako tudi žensko oplodi. Žensko tako rekoč enačijo z maternico. Angela Vode se je prav tako ukvarjala z vprašanjem, kdaj se je pojavila nadvlada moškega nad ženo. Ona je bila zaradi rojevanja priklenjena na dom, on pa se je angažiral zunaj doma, hodil na lov, se družil s tovariši. Vodetova to imenuje »prvotno razmerje«, ki se je potem ohranilo tisočletja.<sup>115</sup> Strinja se z marksistično mislijo nadvlade moža, ki izvira iz »lastninske nadoblasti«, kot jo poimenuje (to je pozneje zavrnila Simone de Beauvoir). »[E]dino ekonomska in socialna neodvisnost [more] ženi omogočiti, da se bo duhovno in etično dvignila, postala samostojen človek in tako lahko zavestno sodelovala pri preoblikovanju človeške družbe. [...] Popolnoma enakopravna pa more postati žena šele v družbi, kjer bo vladala socialna enakopravnost.«<sup>116</sup>

Kako prepričati ženske in jih obdržati v senci? Z ideologijo! V družbi je treba ustvariti verovanje, da je materinstvo nekaj najčudovitejšega na svetu, da ženske opravljajo najpomembnejšo nalogo, kot ugotavlja tudi Rebol Kotnikova.<sup>117</sup> Na eni strani so izpostavljali pomembnost, mističnost, ezoteričnost materinstva (od tod tudi ogromno ženskih boginj plodnosti, domačega ognjišča) ter na drugi poudarjali, da je politični svet umazan, pokvarjen in kot tak ni za nežno ter čustveno nestabilno žensko. Poleg tega so ženski »pripisovali višjo stopnjo moralnosti v primerjavi z moškim, kar je pomenilo, da bi se ženske ob morebitnem ukvarjanju z javnimi družbenimi dejavnostmi lahko moralno pokvarile.«<sup>118</sup> Pri tem je imela pomembno vlogo Rimskokatoliška cerkev.<sup>119</sup> Poleg tega, da je že v Svetem pismu (ki ga, kakopak, niso pisale ženske) poudarjeno, naj bo žena pokorna možu, kajti on je njena glava, kot je Kristus glava Cerkvi (Nova zaveza, Efežanom 5,21-33),<sup>120</sup> je Cerkev

---

<sup>114</sup> *Ženski svet*, 14/1 (1936), 14.

<sup>115</sup> *Ženski svet*, 9/10 (1931), 329.

<sup>116</sup> *Ibid.*, 329, 331.

<sup>117</sup> Alenka Rebol Kotnik: Tipologija ženskih oseb v pripovedni prozi avtorjev druge polovice 19. stoletja, *JiS*, 52/2 (2007), 19.

<sup>118</sup> *Ibid.*

<sup>119</sup> O vlogi katoliškega nauka pri ohranjanju patriarhalne strukture družbe, in to predvsem po sprejetju dogme o Marijinem brezmadežnem spočetju 8. decembra 1854, več v Luisa Accati, *Pošast in lepota* (Ljubljana: Studia humanitatis, 2001).

<sup>120</sup> Biblija na internetu: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?l=sl> (obiskano 20. 6. 2011).

postavila z Devico Marijo še ženski materinski ideal. Tako se je oblikovala stereotipna podoba požrtvovalne in trpeče matere, h kateri naj stremijo vse ženske. S tem so elegantno ohranjali trdnost patriarhalnih razmerij. Na eni strani je bila ženska vzgajana v duhu, da je samo za zabavo moških, po drugi strani pa so poudarjali njeno čistost, nedolžnost, aseksualnost (od tod bela poročna obleka!), materinskost brez spolnosti.

Še v ŽS so poudarjali materinstvo kot najvrednejšo nalogo ženske, tudi intelektualke. Ženska naj bo čim bolj izobrazena, z dobrim poklicem, z lastnim zaslužkom, a kljub temu bo osebno srečo našla le v otrocih, še zakonska sreča je odvisna od njih (leposlovna dela na to temo, na primer *Izpoved žene stvariteljice* v ŽS 1930). ŽS je vedno krmaril med modernejšimi idejami in tradicionalnim, kot da bi se bal »pretrdo« nastopiti, da ne bi začel izgubljati sodelavcev in bralk (kot se je zgodilo s *Slovenko* med urednikovanjem Anžič Klemenčičeve).

Posledica ohranjanja patriarhalnih odnosov je bila, da si je ženska pridobila ugled v družbi šele z otrokom, zato se je, kot je prepričana Alenka Rebol Kotnik,<sup>121</sup> velikokrat želela uveljaviti v javnosti s pomočjo otroka; od tod tudi na eni strani pretirana navezanost na potomce, s čimer so jim matere prej škodovala, kot koristila, ter na drugi zanemarjanje otrok ali celo zlobno ravnanje z njimi.<sup>122</sup> Vlasta Jalušič je mnenja, da so moški izpostavljali dva razloga, zakaj privezati žensko na domače ognjišče. Prvič, le tam bo lahko v miru izpolnjevala svojo najpomembnejšo nalogo, to je vzgoja otrok, in drugič, le tam bo *varna* pred pokvarjenim zunanjim političnim svetom, kjer bi se kaj hitro moralno pokvarila, kar pa seveda ne pritiče ženski naravi.<sup>123</sup>

Toda biti mati in *materiniti*, torej skrbeti za otroka tako materialno kot čustveno in ga pravilno vzgojiti (pojem povzemam po Žnidaršič Žagarjevi, uveljavila pa ga je Tanja Renner), nikakor ni preprosta naloga. Problema se je treba lotiti sistemsko in najprej

---

<sup>121</sup> Alenka Rebol Kotnik: Tipologija ženskih oseb v pripovedni prozi avtorjev druge polovice 19. stoletja, *JiS*, 52/2 (2007), 20.

<sup>122</sup> Otroku in kako ga pravilno vzgajati je posvečena vsa 11. številka 9. letnika (1931) ŽS. O njegovih pravicah piše Angela Vode. Poziva tako ženske kot moške, da je prva pravica otroka ta, da je dobrodošel, da je spočet iz ljubezni. Če bi se ljudje zavedali tega in ravnali odgovorneje, bi bilo na svetu veliko manj otrok, ki nikoli ne doživijo otroštva, mladosti, saj so takoj vrženi v revščino, prepuščeni ulici itd. S čimer je povezana tudi njihova naslednja pravica, to je zdrav razvoj, nič manj pomembna pa ni pravilna vzgoja, ki bo potomca pripravila za življenje. Odgovorno ravnanje staršev je ključnega pomena, je bila prepričana.

<sup>123</sup> Vlasta Jalušič, *Dokler se ne vmešajo ženske* (Ljubljana: Krt, 1992), 65.

izobraziti ženske, da bodo lahko znanje prenašale na potomce in vzgojile koristne državljane, na njih je vendarle slonela prihodnost države; Rebol Kotnikova se ob tem hudomušno sprašuje, le kako so lahko ženski odrekli izobrazbo in jo razglašali za nesposobno, iracionalno, a ji hkrati zaupali eno najpomembnejših nalog, tj. vzgojo novih državljanov. Vse, kar je bilo doslej področje tradicije, prenašanja iz roda v rod, modrost babic, je v obdobju izdajanja ženskih revij postalo stvar strokovne obravnave, žensko je bilo treba za ta poklic usposobiti. S tem so se strinjale predvsem ženske in na 8. kongresu Mednarodne ženske zveze na Dunaju leta 1930 (poročilo o njem je za ŽS prispevala Vida P.) poudarile: »Nauk o materinstvu bi se moral gojiti že po šolah.«<sup>124</sup> Pri tem so izpostavile še, da se v šole uvede tudi spolni pouk, da mlade čim prej seznanijo s tem, kajti doma in v družbi lahko dobijo napačne informacije ali pa sploh nobenih. Nasveti v revijah pa niso zajemali samo vzgoje, ampak tudi praktične napotke glede dojenja, higiene, prehrane, menstruacije, ženskih bolezni in drugo.

Skratka, ženske so bile oblikovalke posameznikovega značaja in naučene, da morajo otroke že od mladih nog učiti svojih vlog; nato pa jim kaj hitro še družba pripíše lastnosti, ki pritičejo določenemu spolu. Deklica naj bo pridna, poslušna, ponižna, zanjo brezskrbno tekanje po travnikih ni primerno, zanjo se nasploh ne spodobi nobena telovadba. To je namreč fantovska stvar, njim je dovoljeno, da so razposajeni, radovedni, in to z razlago, da so taki po naravi— otrokom so *privzgjajali* vloge, za katere so bili prepričani, da so spolu določene po *naravi*.

Velike razlike so bile med zakonskimi in nezakonskimi otroki. Slednji niso imeli praktično nobenih pravic. V občem državljanskem zakoniku, ki je v Jugoslaviji veljal na Slovenskem in je bil še iz časa Avstro-Ogrske (dodali so le nekaj novel), je oče moral vzdrževati otroke, dokler se niso bili sami sposobni preživljati.<sup>125</sup> Pankrti (še slabšalni izraz imamo zanje) niso imeli kaj prida pravic: niso bili upravičeni do očetovega priimka in drugih ugodnosti, otrok ni bil pod njegovim pokroviteljstvom, ampak ga je zastopal varuh, zanj pa je skrbela mati, toda oče ga je bil kljub temu

---

<sup>124</sup> *Ženski svet*, 8/9 (1930), 282.

<sup>125</sup> Angela Vode leta 1930 opozarja ženske na bližajočo se nevarnost, ki bo matere nezakonskih otrok še bolj pritisnila ob tla. V Jugoslaviji je takrat sicer veljal še avstro-ogrski zakon, ki je »obsodil nezakonskega očeta na plačevanje za otroka, če se je posrečilo dokazati njegovo očetovstvo«. Pri Srbih pa je nasprotno veljal Napoleonov kodeks, ki je prepovedoval iskanje nezakonskega očeta. In ta zakon je seveda bolj pisan na kožo moškim, saj jo spet odnesejo brez posledic. *Ženski svet*, 8/3 (1930), 90.

dolžan preživljati.<sup>126</sup> A večkrat se je zgodilo, da so otroci ostali brez vsega. Moški je na sodišču zanikal, da je oče otroka, ter zmerjal dekle s pocestnico,<sup>127</sup> češ, kdo ve, s kom vse se je vlačila naokrog, otrok že ni moj. Sodniška pravica je bila večkrat na njihovi strani. Feministke in aktivistke so se temu odločno postavile po robu ter zahtevale izenačitev zakonskih in nezakonskih otrok; predvsem Angela Vode, ki je bila znana zaščitnica vseh otrok. Vodetova je v *Spolu in usodi* prav tako poiskala vzroke za nezakonsko materinstvo in jih videla predvsem v slabih gospodarskih razmerah, ki onemogočajo mladim, da bi se poročili, na drugi strani pa je velik problem tudi pomanjkanje odgovornosti pri moškem, za kar je kriva dvojna morala družbe, ki za »moralne prestopke« žensko najhuje obsodi in javno linča, moškemu pa ne skrivi niti lasu. V tridesetih so si ženske zelo prizadevale za posodobitev tega zakonika, toda ostalo je le pri osnutkih. Veljal je do leta 1941. Cirila Pleško Štebi je leta 1932 v ŽS objavila članek, v katerem govori o »materinskih penzijah« po norveškem zgledu, to je občinski denarni pomoči za matere, ki nimajo moškega vzdrževalca, torej vdove, ločenke (ki ne dobivajo dovolj visoke preživnine) in nezakonske matere. Ženske vendarle opravljajo pomembno vlogo vzgoje otrok, zato naj se jim omogoči dostojno življenje za njih in njihove potomce.

Kaj sploh je prava ženska narava, je bila aktualna družbena tema od renesanse dalje, debate o zatiranju in podrejenosti žensk so se v tridesetih množile sorazmerno s krepitvijo volje po velikih spremembah na tem področju.<sup>128</sup> Bilo je nekaj posameznic, feministk (poleg Angele Vode še Minka Govekar in Alojzija Štebi), ki so odločneje zahtevale pravice žensk (od socialnih do političnih), a revije, kjer so objavljale, so bile vseeno previdne. Centralistični Beograd je sicer pustil, da so se povezovale in skupaj delovale, toda le za svojo politično korist. Vse zunaj tega okvira je bilo že vprašljivo.

---

<sup>126</sup> Mateja Jeraj, Vloga in položaj žensk v obdobju 1918–1941, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 29.

<sup>127</sup> Še v Slovenskem pravopisu iz leta 2001 je velika pomenska razlika med pocestnikom in pocestnico! Prvi je označen s kvalifikatorjem neobčevalno in pomeni potepuha, za drugo pa kakopak vemo, kaj pomeni in kakšno konotacijo nosi zraven: gre za prostitutko s kvalifikatorjem slabšalno. Moški pocestnik je torej samo vagabund, ženska nujno ponuja spolne storitve.

<sup>128</sup> Sabina Žnidaršič Žagar, *Ženski pa so vrasle svetlejše dolžnosti nego kuhati in prati* (Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009), 24.

## 6.2 Gospodinja

»Predmet tega članka je kmetško stanovanje.  
To vprašanje se mi zdi važno in potrebno, da se temeljito prouči.  
Z njim se mora seznaniti vsaka gospodinja.«<sup>129</sup>

Za ženske poklice ni veljalo samo to, da so bili manj ugledni in slabše plačani. Ženske so velikokrat delale zastonj, tu merim tako na materinstvo kot gospodinjstvo, dve njihovi najpomembnejši nalogi. Iz neizmerne ljubezni in požrtvovalnosti, da to počnejo, so bili moški prepričani in jih prepričevali ter tako zastonj uživali storitve služkinje. Sprva je on finančno preskrboval družino, funkcije so bile jasno ločene. Toda kaj hitro po prvi svetovni vojni je bilo jasno, da je njegov zaslužek premajhen. Tudi ženske so se zaposlile, njihova plača je bila v družinskem proračunu še kako pomembna (zato so v recesiji na eni strani raje zaposlovali ženske, ker so bile cenejša delovna sila, na drugi pa jih množično odpuščali, češ da kradejo moškemu delo). Toda naenkrat so postale dvojno obremenjene: ves dan so delale za manjše plačilo, potem pa še doma zastonj gospodinjile.<sup>130</sup>

Gospodinjenje je prav tako postalo poklic, za katerega se je treba posebej izšolati. *Kmečka žena*, kjer urednica že v uvodnih besedah pove, da je gospodinjstvo poleg materinstva najvažnejši poklic ženske, zato se bo revija posvetila predvsem temu, je bila glasilo Zveze absolventk kmetijsko-gospodinjiskih šol in Ženske kmečke zveze. Ustanavljali so posebne dekliške šole, kjer so se naučile postati dobre gospodinje in skrbne matere. Iz tega so v 20. stoletju naredili pravo vedo, ugotavlja Sabina Žnidaršič Žagar.<sup>131</sup> Če je bilo v kmečkem in revnem domu to preprosto zastavljeno (te naloge so morale biti opravljene mimogrede, saj ni smelo trpeti delo na polju) in je zajemalo pomanjkljivo kuhanje, priložnostno pospravljanje ter na vsake kvatre pranje perila (na primer predvelikonočno spomladansko čiščenje doma, da so vsaj enkrat na leto temeljito osvežili prostore), je z dvigom materialnega standarda, higienskih zahtev in s spremembami bivalnih razmer postalo sila zapletena reč. Poleg tega čist dom simbolizira dobre odnose v družini, zato je v leposlovnih delih v

---

<sup>129</sup> *Ženski svet*, 8/3 (1930), 84.

<sup>130</sup> Tudi v *ŽS* so si prizadevali za to, da se gospodinjstvu prizna veljava, kot si jo zasluži. »Gospodinje zahtevamo, naj velja tudi gospodinjenje kot polnovredno, tvorno delo, kot polnovreden prispevek žene za vzdrževanje rodbine.« In ki naj se tudi upošteva pri delitvi premoženja v primeru ločitve zakoncev. *Ženski svet*, 14/7-8 (1936), 176.

<sup>131</sup> Sabina Žnidaršič Žagar, *Ženski pa so vzrasle svetlejšje dolžnosti nego kuhati in prati* (Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009), 80.



obravnanih revijah pomanjkljivost čistoče in osnovnih higienskih razmer kazalnik za revščino, bolezni, bedo, apatične ljudi ter posledično slabe, celo patološke odnose v družini (ŽS: *Sestra, Hišnica, Te hiše, Sol, žveplenke in petrolej, Novica, Dekle iz tovarniške ulice*).

Dejavnosti so se širile ter od ženske zahtevale vedno več časa in znanja. Meščanske družine, ki so si lahko privoščile, so najele gospodinjsko pomočnico; za to delo so sicer dobile plačilo, o njihovem izkoriščanju pa sem pisala že zgoraj. V KŽ so dali velik poudarek na izobraževanju gospodinj. Revija je polna receptov na podlagi sestavin, ki so v določenem letnem času na voljo,<sup>132</sup> nasvetov, kako poskrbeti za ozimnico<sup>133</sup> in skrbeti za domače živali.<sup>134</sup> Dobra gospodinja je morala vedeti zdravo in ekonomično kuhati, kje dobro ter poceni kupovati, bila je poučena o nevarnostih, ki se skrivajo v umazaniji, in vedela je za pomen osebne higiene.

Dekleta iz privilegiranih slojev so se teh veččin sprva učile v samostanih, kjer so se pripravljale na svojo vlogo žena in gospodinj, kmečki ter revnejši sloji pa so bili prepuščeni tradiciji in ustnemu izročilu. SŽD in ženske revije so pozneje v sklopu zadane naloge, da izobrazijo ženo, organizirali gospodinjske tečaje (kuhanja, šivanja, pranja in podobno), toda namenjeni so bili predvsem meščankam. Na podeželju je bilo stanje drugačno. Že kmečko gospodinjstvo se je razlikovalo od meščanskega, delavskega, zato so začeli odpirati kmetijsko-gospodinjske šole; tam so se naučile še na primer klati živino, izdelovati klobase, prekajeno meso, hraniti jajca za ozimnico in drugo. Absolventke teh šol, polne znanja o umnem gospodinjstvu, so bile bolj zaželene neveste.

DVOJNA OBREMENITEV: Gospodinjstvo in materinstvo sta bili nalogi, za kateri je družba pričakovala, da ju bo opravljala ženska, in ki seveda nista smeli vplivati na siceršnjo proizvodno dejavnost. Čeprav je prav tako delala na polju ter se zaposlovala, torej je dobivala plačilo za svoje delo, sta ji še vedno ostali omenjeni neplačani nalogi, ki ju je morala opraviti tako, da nista vplivali na drugo delo. Dvojna obremenitev se je kaj hitro odražala na njenem psihičnem zdravju – in moški so imeli ponovno prikladen dokaz za poudarjanje ženske narave: ona je histerična, pretirano čustvena, iracionalna, torej nesposobna odločanja o pomembnih zadevah in

---

<sup>132</sup> *Kmečka žena*, 1/4 (1937), 72.

<sup>133</sup> *Ibid.*, 175.

<sup>134</sup> *Ibid.*, 141.

zanje sploh neprimerna. Angela Vode je dejala, da zahtevati, da se ženska vrne v domače ognjišče, v sodobni družbi (torej v tridesetih) ni prišlo več v poštev zaradi ekonomskega položaja ljudi pa tudi zato, ker se je žena hotela finančno osamosvojiti in se dokazati tudi na poklicnem področju. Ker pa sta materinstvo in gospodinjstvo še vedno pojmovani kot nalogi, ki po naravi pripadata ženski, je naenkrat razdvojena med poklicnim delom in domom, kar ji črpa fizično in psihično moč. Tako Vodetova kot Boršnikova vidita rešitev v dnevnikih vzgojno-izobraževalnih zavodih, kjer bi otroci preživeli čas, ko so starši v službi, za gospodinjske opravke pa je pač treba najeti služkinjo. Seveda pa to nista edini rešitvi, Vodetova izpostavi nekvalificirane delavke, ki ne zaslužijo dovolj za gospodinjsko pomočnico. Tem pa bi že prišle prav reforme, ki bi zaščitile delavko mater. Zavzemala se je za skrajšanje delovnika zanje, za dovolj plačane porodniške dopuste, za take delovne razmere, da bo lahko mati dojila v službi, urejeno varstvo za otroke ter ne nazadnje za tak zaslužek, da bo vsak otrok dobrodošel.<sup>135</sup> Marija Golova pa se na drugi strani ne strinja z vzgojno-izobraževalnimi zavodi, ampak predlaga polovični delovni čas za vse, tako moške kot ženske, da bodo lahko vsi delali ter imeli hkrati dovolj časa za vzgojo, pri kateri pa morajo pomagati tudi možje – kar pa zahteva spremembo družbenega mišljenja v celoti.<sup>136</sup> Na splošno pa so sodelavke ŽS ostro zavračale očitke, da je ženska slaba mati samo zato, ker opravlja poklic, saj ji slednje vendarle razširja obzorje in jo pogloblja, da postane občutljiva tudi za stvari zunaj družinskega kroga. »Žena ni slaba mati zato, ker dela v poklicu, temveč zato, ker ni dobra žena.«<sup>137</sup> To torej ni odvisno od spola, ampak od človeka samega.

---

<sup>135</sup> *Ženski svet*, 10/12 (1932), 353.

<sup>136</sup> *Ženski svet*, 11/3 (1933), 67.

<sup>137</sup> *Ženski svet*, 11/10 (1933), 225.

## 7 Žensko vprašanje

Besedna zveza *žensko vprašanje* se na Slovenskem pojavlja od prve polovice 19. stoletja, pravi Vesna Leskošek.<sup>138</sup> Sprva se je manifestiralo kot narodnostno vprašanje, o čemer sem pisala že prej, sčasoma pa je zajelo tudi druga področja neenakopravnega položaja žensk v družbi: civilni zakon, ločitev, delitev domačega dela oziroma priznanje gospodinjstva kot enakovreden poklic (ki je enako pomemben za družino kot možev zaslužek), odprava prostitucije, legalizacija splava, izenačenje moža in žene kot staršev ter zakonskih ter nezakonskih otrok, pravica do lastnine, enakih izobraževalnih in zaposlitvenih možnosti ter ne nazadnje volilna pravica kot krona vsega omenjenega.

### 7.1 Izobrazba

Pravica do enakega dostopa do izobraževalnih možnosti je bila nasploh prva feministična zahteva vseh tovrstnih gibanj. Proti neenaki izobrazbi moških in žensk so se postavile že v drugi polovici 19. stoletja, toda dolgo je veljalo mišljenje, naj se ženska izobrazbi le toliko, kolikor potrebuje za svoje delo doma, kajti delovanje v družinskem krogu je bilo še v Jugoslaviji pred drugo svetovno vojno njeno glavno poslanstvo. Kar se tiče šolanja za neki poklic, so sprva dovoljevali samo tiste, ki so pomenili podaljšek njihovih naravnih nalog: učiteljica, vzgojiteljica, negovalka, morda zdravnica; prva slovenska zdravnica dr. Eleonora Jenko Groyer je leta 1907 diplomirala v Rusiji.<sup>139</sup> Še v obravnavanih revijah so poudarjali te poklice kot najprimernejše zanjo, za to se je prav tako zavzemala Angela Vode, češ da so to za žensko najbolj naravni poklici in zato najprimernejši zanjo, torej naj se čim več žensk odloči za tako pot.<sup>140</sup>

Nepismenosti je bilo vedno manj, predvsem v Dravski banovini,<sup>141</sup> dekleta so obiskovala osnovne šole, gimnazije in strokovne šole (o kmetijsko-gospodinjstkih je bil govor zgoraj). V Avstriji so z vpisom žensk na univerze precej zaostajali, saj so bile z nekaterimi pruskimi med zadnjimi, ki so dovolile, da se tudi ženske vpišejo. Na dunajsko univerzo so sprejeli prve študentke v šolskem letu 1897/98, in sicer so

---

<sup>138</sup> Vesna Leskošek, *Zavrnjena tradicija* (Ljubljana: Založba \*cf., 2002), 143.

<sup>139</sup> Nataša Budna Kodrič, *Feministične zahteve, Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 36.

<sup>140</sup> Angela Vode, *Žena v današnji družbi, Spol in upor* (Ljubljana: Krtina 1998), 141–142.

<sup>141</sup> Po popisu leta 1931 je bilo po vsej kraljevini 45 odstotkov nepismenih ljudi, medtem ko jih je bilo v Dravski banovini le 5,54 odstotka. *Učiteljski tovariš*, 78/14 (1937), 1.

se smele vpisati na filozofsko fakulteto.<sup>142</sup> Na medicinsko in farmacijo so se lahko vpisale v zimskem semestru 1900/01, na pravno pa po letu 1919. Po odprtju ljubljanske univerze leta 1919 jim je bil študij čedalje bolj dostopen. V šolskem letu 1930/31 je študiralo v Jugoslaviji na vseh univerzah dobrih 20 odstotkov žensk, naslednje leto že odstotek več, v Ljubljani 39 odstotkov, v glavnem na filozofskih in medicinskih fakultetah.<sup>143</sup>

Marja Boršnik v članku *Kaj pa ženske?* recenzira knjigo *Akademski poklici* dr. Lovra Sušnika.<sup>144</sup> Ta na začetku navede tri ovire, ki ženski otežujejo študij in poklic. Prva je ta, da so obstoječe izobraževalne ustanove in njihovi kurikuli narejeni le za moške, medtem ko se abstraktno, suhoparno, razumsko, neosebno učenje »ne prilega ženskemu načinu razmišljanja«, ki je bolj čustven, živahen, oseben. Druga ovira vsled čustvenosti in neodločnosti je ta, da se ženske vse prevečkrat sprašujejo, ali so sploh izbrale pravo pot. Tretja ovira pa je ta, da se ženske nenehno pritožujejo, da jih moški ovirajo pri kariernem napredku. To je zato, reakcionarno trdi Sušnik, ker moškimi odjedajo kruh. Zakaj se torej sploh tako množično vpisujejo na univerze? Boršnikova se je seveda takoj ostro odzvala in po vrsti zavrgla Sušnikove argumente. Ženska je prav tako sposobna kot moški, ponekod dosega celo boljše rezultate. In tudi moški so kdaj v dvomih in se prav tako kot ženske sprašujejo o pravilni izbiri smeri izobraževanja. Pri ženskah pa je dodana še ena skrb, saj morajo imeti trojne moči, kot jih imenuje avtorica, saj na univerzi nenehno dobiva polena pod noge od moških kolegov. Najbolj pa se postavi po robu mišljenju, ki trajalo že več kot štiri desetletja, pa je bilo v tridesetih še vedno aktualno: ženska naj se le toliko izobrazí, kolikor je potrebno, da bo lahko dobro vzgojila otroke. Tudi ženska se izobražuje iz eksistenčne nuje kot moški, a tudi zanjo bi moralo veljati, da študira zgolj zaradi same sebe, če si tako želi, je bila prepričana Boršnikova.<sup>145</sup>

---

<sup>142</sup> Sabina Ž. Žnidaršič, *Ora et labora – in molči, ženska!* (Ljubljana: Založba \*cf., 2000), 14.

<sup>143</sup> Nataša Budna Kodrič, *Feministične zahteve, Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 36. Angela Vode, *Žena v današnji družbi, Spol in upor* (Ljubljana: Krtina, 1998), 153.

<sup>144</sup> *Ženski svet*, 10/12 (1932), 347–351.

<sup>145</sup> Čeprav je tistih, ki jim je študij samo most do službe in kruha, več kot drugih, ki študirajo iz lastnega zanimanja, in to tako pri ženskah kot moških. Ada Žgur, *Kriza današnje visokošolke, Ženski svet*, 11/7-8 (1933), 169.

## 7.2 Zaposlovanje

Ob zasedbi prostora na univerzi so seveda zadevale ob velike ovire. Moški so bili še vedno prepričani, da visokošolska izobrazba ni zanjo – le kaj ji bo koristila, ko pa bo slej ko prej postala mati in gospodinja? Ženske izobraževalne ustanove na splošno so bile vedno drugotnega pomena in so oblasti ob prvi krizi ter zmanjšanju sredstev najprej zapirale te. Drugotnega pomena je bila tudi njihova izobrazba ter poklici, ki so jih zasedale. Učiteljski se je najprej feminiziral, kar je bilo izjemno prikladno tudi za državno blagajno. Absolventk učiteljišč (kar je bila pred odprtjem univerze tudi najvišja možna izobrazba zanje) je bilo med obema vojnama za 100 % več kot moških. Toda zanje so veljala drugačna pravila. Na primer nepisani zakon celibata, zaradi česar so potem dobile še manjše plačilo od moških kolegov za enako delo, »če pa se poroči, se s tem 'prostovoljno' odreče službi«. <sup>146</sup> Kajti materinstvo je naloga, ki ji je dana po naravi, in učiteljstvo je le podaljšek tega. Ker v razredu uči veliko otrok in se mora z vsem srcem posvetiti njim, ne more imeti svojih, saj bi trpeli ali eni ali drugi, ker se obojim ne bi mogla enako posvetiti. In če nima družine, ne potrebuje toliko denarja, kajti preživlja samo sebe, moški jo nasprotno ima. Povrhu mora on dobiti več plače tudi za obisk gostiln in tobak. Zanjo (še posebno če je samska) pa se ne spodobi, da kadi in hodi v kavarne. Angela Vode navede najpogostejše razloge za celibat učiteljic (pa tudi drugih uradnic): dvema gospodarjema ni mogoče služiti, in kjer je žena v službi, trpi dom ali služba, povrhu jim očitajo zlasti porodniški dopust. »Zahtevati celibat od žene, ki jo materijalna ali pa tudi duševna potreba sili v poklicno delo, je absurdno in protinaravno. Od moškega se nikdar ne zahteva, da se vsled poklica ali dela odreče ljubezni in zakonu, dočim se na ženo stavi ta zahteva kot sama po sebi umevna,« je bila prepričana Vodetova. <sup>147</sup>

Tudi leposlovje v ŽS se je dotaknilo te teme. *Njen božič* na primer govori o žalostni učiteljici, ki je osamljena za praznike, toda pomirja jo misel, da če že nima lastnih otrok, je vsaj duhovna mati številnim učencem, kar je prav tako božji dar.

Feminizirali pa se niso samo ti poklici, ampak tudi nekatere industrije, ki so zaposlovale največ žensk, na primer tekstilna, tobačna. <sup>148</sup> Ženska delovna sila je bila

---

<sup>146</sup> Mirjam Milharčič Hladnik, *Šolstvo in učiteljice na Slovenskem* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995), 21.

<sup>147</sup> *Ženski svet*, 8/2 (1930), 53.

<sup>148</sup> O tobačnih delavkah ali »cigararicah« je pisala Anka Nikolič v *Ženskem svetu*, 9/7 (1931), 230–233. Leta 1932 je v 12. številki 10. letnika ŽS priobčeno, v katerih poklicih je bilo takrat zaposlenih največ

nasploh cenejša pa tudi moški so se v finančno-gospodarski krizi hudovali nad ženami, češ da jim kradejo službe, zato so poklici, kjer je bilo zaposlenih največ žensk (feminizirani), kaj hitro postali manj vredni.

Angela Vode je delo žensk zelo pozdravljala, kajti tista, ki opravlja svoj poklic, začne dojemati življenje drugače od tiste, ki samo doma gospodinji. Njeno obzorje se širi in postane občutljivejša za družbene pojave, še posebno krivice. Če so kmečke žene že od nekdaj pomagale pri družinski produkciji pridelkov in izdelkov, je bilo pri delavskih ženah in meščankah drugače. Slednjih, katerih moške so bili na višjih položajih in trdno v oblastniškem sedlu, niti kriza ni toliko prizadela, da bi se morale zaposliti. Poklic so opravljale tiste, ki so ga želele, predvsem intelektualke, ki so si tudi sicer prizadevale za dvig omike pri ženah, in pa samske, ki so pač morale zaslužiti zase. Teh je bilo čedalje več; sprva so to močno obsojali, posebno glasne so bile ženske, kajti najbolj logičen potek življenja zanjo je, da se poroči in ima otroke. Toda sodelavke revij so z leposlovnimi deli vzgajale bralke tudi v tem duhu, da če lahko obstaja večni samec in se iz njega nihče ne norčuje, naj pustijo pri miru še žensko, ki se odloči za samsko življenje.<sup>149</sup> Včasih je celo bolje biti samska in imeti svoj mir, kot biti žrtev psihičnega in fizičnega nasilja moža. Literarne primere sem našla v ŽS (v preostalih dveh revijah ne): *Ko se selijo ptice*, *Domači zvonovi najlepše pojo*, *Na pustni dan*, *Jurijevsko jutro stare Donke*, *Stara devica* (naslov!), *Zgodba o stari Poloni in njeni podobi*.

Pavperizacija je potrkala predvsem na malomeščanska (nižji uradniki in državni uslužbenci, manjši trgovci ipd.), delavska pa tudi kmečka vrata. Ženske se sprva niso zaposlovale zato, ker bi začutile potrebo po poklicnem dokazovanju, temveč iz ekonomskih razlogov.<sup>150</sup> Ti niso več dopuščali, da bi bile samo varuhinje domačega

---

žensk: industrija (svinčena, steklarska, papirniška, tekstilna, kovinska, rudarska podjetja), obrt (krojaška, perilna, čipkarska, čevljarska, česalna, gostilniška, kuharska, strežniška), med intelektualnimi poklici sta med ženskami najbolj razširjena pedagoški in zdravniški.

<sup>149</sup> Neporočeno žensko v slovenskem jeziku imenujemo stara devica, SSKJ celo stara, večna, zarjavela devica, pa tudi stara samica (SSKJ in SP 2001), neporočeni moški je samec pa tudi zakrknjen devičnik (SSKJ in SP 2001). Toda v splošni rabi jezika se je za samsko žensko veliko pogosteje uporabljalo besedno zvezo stara devica, za moškega pa samec, kar konotira dvojno moralo v družbi (in to obstaja še danes): njemu družba dovoljuje, da je spolno aktiven, zanjo se to pač ne spodobi, saj takoj dobi etiketo vlačuge. Povrhu je v SP devica kar iztočnica in je devičnik podiztočnica, čeprav je na splošno v SP ravno obratno: vse moške oblike so glavne iztočnice, ženske pa podiztočnice. Zakaj je pri devici drugače?

<sup>150</sup> »Gospodarski razvoj je prisilil najprej delavko, a pozneje tudi meščansko ženo, da si je iskala služka izven doma. Dočim je delavka lažje našla delo, ker so jo kot nekvalificirano in zato cenejšo delovno moč često celo raje sprejemali kot moške, je morala žena in meščanskih slojev šele misliti na pridobitev potrebnega znanja, ki naj jo vzposobi za primerno službo. Pri tem pa je zadela na kopico ovir, predsodkov

ognjišča, zaslužek moža ni več zadostoval za preživitev družine, v prvi svetovni vojni pa je tako ali tako na splošno primanjkovalo delovne sile – vojne razmere so »oslabile, če že ne porušile tradicionalno ločitev spolov«.<sup>151</sup> Toda med njimi, ker so bile povprečno slabše izobražene kot moški, je bilo največ nekvalificiranih delavk in gospodinjskih pomočnic (te so večinoma prišle v mesto iz bližnjih vasi), v tridesetih je družbo zajela še velika brezposelnost, ki je udarila kot strela z jasnega. Revščina se je zažirala v vse pore življenja in Vodetova je že takrat opozarjala na pasti prenizkega plačila za opravljeno delo in na splošno slabega položaja delavstva. Malo žensk je takih, je ugotavljala, ki jih poklic notranje izpopolnjuje in zadovoljuje, saj je pritisk potrebe po zaslužku prevelik. To pa ne prinaša nič dobrega za ženske, kar se tiče njihovih pravic. Pri tem izpostavi delavke v tovarnah, ki imajo naštudiran zgolj en gib, ročne delavke, na primer šivilje, likarice, perice, gospodinjske pomočnice in druge. Uredniška politika glede objavljanja leposlovja je prav tako šla v to smer: literarna dela so prikazovala revščino kot razdiralko družin in tisto, ki razčloveči posameznika, da se začne vesti kot žival in skrbeti le za lastno preživetje. Na ta način so avtorice opozarjale na revščino, ki načne medosebne odnose in se dobesedno zažre v vse plasti življenja, ter se zavzemale za odpravljanje velikih socialnih razlik. V KŽ izmed 27 proznih del samo 3 govorijo neposredno o revščini, kako vpliva na človekovo življenje. Kaj lahko iz tega sklenem? Življenje na podeželju je bilo tako ali tako težko, zato so ženskam ponudili branje, ki bo vzgojno, a s srečnim koncem. V tej reviji še raje pomirijo bralke z zgodbami, da bogastvo ne prinese sreče. V GP je na temo revščine samo eno prozno delo izmed 10. Popolnoma drugačna slika je v ŽS, tam so hotele avtorice leposlovnih del glasno opozoriti družbo na to akutno vprašanje: od 174 proznih del v letnikih 1930–1941 jih je revščino kot glavno temo obravnavalo 45 ali dobra četrtnina.

Čedalje več žensk je torej bilo zaposlenih, toda na poklicnem področju niso bile enakopravne z moškimi. Sprva jim niso bili dostopni vsi poklici. Budna Kodričeva navaja nekaj *boljših* poklicev, ki so jih smele opravljati: lahko so postale učiteljice, vzgojiteljice, poštna uradnice, trgovke, babice, uradnice, medicinske sestre, opravljale najrazličnejše obrti, a »[n]ajlepši in za žensko najbolj prikladni so pa tako imenovani *socialni poklici*. To so tista dela, ki zahtevajo od človeka rahločutja,

---

in omalovaževanja.« Angela Vode v *Ženskem svetu*, 8/2 (1930), 50. Glej tudi: Angela Vode, *Žena v današnji družbi, Spol in upor* (Ljubljana: Krtina 1998), 139.

<sup>151</sup> Marta Verginella, *Ženska obrobja ...* (Ljubljana: Delta, 2006), 53.

požrtvovalnosti, potrpljenja in vživetja v težave bližnjega, pa tudi ljubezni do otrok, skratka vse tiste lastnosti, katere mora imeti ženska kot mati.«<sup>152</sup> Sčasoma so zavzele tako rekoč vsa področja in ob koncu 20. let 20. stoletja so jim bili v Jugoslaviji dostopni praktično vsi poklici razen sodniškega in duhovniškega (tega so lahko opravljale v protestantski cerkvi).<sup>153</sup> Sodniški poklic so lahko začele opravljati šele po drugi svetovni vojni, čeprav so se polemike o tem, ali je zanjo to sploh primerno in ali ga bo spodobna opravljati, razvnele že v tridesetih letih. Na primer v *Slovenskem narodu* leta 1936, ki je pozval Angelo Vode, da zapiše svoje prepričanje o tej temi. Zagreta borka za pravice žensk na vseh področjih je seveda ostro obsodila nazadnjaško mišljenje moških, da ženske niso sposobne biti sodnice, ker niso objektivne, kar je za sodnika nujno, in ker bi bila to »sramota za moško čast«. Zapis sklene z mislijo, ki bi ga lahko označila za njen kredo v boju za enakopravnost: »Če ima ženska vse dolžnosti kot državljanka, naj ima tudi vse pravice.«<sup>154</sup>

Neenakopravnost se je kazala tudi drugje v poklicni sferi: dobile so manjše plačilo za enako delo, žensko delo pa je veljalo za manjvredno zaradi njene šibkejšje konstitucije, ker je bolj nagnjena k boleznim in ker bo dlje manjkala na delu kot moški zaradi poroda in drugih materinskih zadev.<sup>155</sup> Povrhu so jim bila zaprta vrata vodilnih položajev v družbi, vsako krčenje stroškov in omejevanje delovne sile pa se je začelo pri poročenih ženskah zanje je še vedno veljalo, da se ob sklenitvi zakonske zveze »prostovoljno« odrečejo službi.<sup>156</sup> To je zajemalo tako rekoč vsa poklicna področja, za katera so potrebovale višjo izobrazbo; kmetice, delavke, obrtnice ipd. so pustili pri miru, saj so jim bile potrebne,

---

<sup>152</sup> Angela Vode, Kam z dekleti, *Ženski svet*, 13/7-8 (1935), 173.

<sup>153</sup> Nataša Budna Kodrič, Feministične zahteve, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 37.

<sup>154</sup> Jelka Melik, Pravnice na Slovenskem, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 259. Rasta Pleskovičeva je v *ŽS* zagovarjala, naj ženske postanejo mladinske sodnice, to je sodnice v primerih, ki obravnavajo mladoletnike (do 21. leta starosti). Napredno prepričanje, ki pa ga je argumentirala reakcionarno: ženska bolje pozna mladino, njeno duševnost, skrb za otroka in njegova vzgoja je prav tako predvsem njena stvar. S prirojenimi lastnostmi strogosti, a materinskega razumevanja in potrpežljivosti je bolj primerna za ta položaj kot moški. *Ženski svet*, 13/2 (1935), 38–40.

<sup>155</sup> Mateja Jeraj, Vloga in položaj žensk v obdobju 1918–1941, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 31.

<sup>156</sup> Angela Vode v članku *Ženske odjedajo moškim kruh* citira poročilo *Učiteljskega tovariša*, kjer pozivajo vse poročene ženske, katerih možje so dobro situirani, naj same pustijo službo, njihov položaj pa naj zasedejo mlade moči, ki so trenutno brezposelne. In enako velja za *moške!* List tudi njih, katerih žene so dobro preskrbljene, se na primer zelo uspešno ukvarjajo z neko obrtjo, poziva, naj pustijo službo. »Če se morajo umakniti učiteljice samo zato, ker nimajo materialne potrebe služiti, ker so njihovi možje dovolj plačani, zakaj bi se iz istega vzroka ne umaknili tudi učitelji?« je bila precej drzna misel za napeta 30. leta. *Ženski svet*, 11/1 (1933), 18.



»[i]zobraženko v poklicu [pa] današnja družba še vedno smatra za nekako življenjsko protislovje, za izkoreninjenko, ki je v napotje možu in nasilno moti naraven tok družabnega življenja [...]. Težnja žene po duhovni, zlasti pa po gospodarski neodvisnosti je večini še danes le izraz muhaste, protinaravne, neodpušljive 'ženske emancipacije'.«<sup>157</sup>

Očitki na račun zaposlenih poročenih žensk so bili največkrat ti: da se zaradi njih povečuje brezposelnost pri tistih, ki bolj potrebujejo službo, da je ženska manj učinkovita na delovnem mestu, ker mora skrbeti za dom, plačati jim je treba porodniške dopuste in ne nazadnje je to pogubno za družino, saj so otroci prepuščeni vzgoji služinčadi.<sup>158</sup> Toda v zakonu ima vendarle tudi oče dolžnosti, ne samo mati, so bile prepričane (ne le v ŽS, temveč tudi v KŽ).

Mila Ocepek v ŽS<sup>159</sup> poudari, da za veliko brezposelnost, ki se je kot virus zažirala v družbo v tridesetih, niso krive ženske, ki se zaposlujejo – moški so seveda takoj našli grešnega kozla za splošne težave, zato se je boj za pravice žensk v tridesetih pošteno zaostрил –, ampak je posledica slabe gospodarske politike. Enako je trdila Angela Vode in se odločno postavila po robu prepričanju, ki je bilo v tridesetih čedalje glasnejše: »Ženske odjedajo moškim kruh, ženske naj gredo nazaj v družino!«<sup>160</sup> Moški so krivca za finančno-gospodarsko krizo prav elegantno našli v svojem Drugem, ženski. Ona je vzrok vseh težav, ona naj ostane spet doma, pa bo kriza rešena, so vzklikali brezposelni. »Vzrok se pač mora nekje najti, da ni treba pogledati resnici v oči!«<sup>161</sup> je nadaljevala Vodetova ter dodala, da se nihče ne vpraša o tem, zakaj se eni prav nesramno bogatijo, da za druge ne ostane nič.

V ŽS se velikokrat posvetijo tudi problemu mladih nezaposlenih. Izpostavljajo zgodbe deklet, ki so končala šolanje, dosegla izobrazbo, a ne najdejo službe; na primer *Elza, Stara sem 18 let*. Veliko se jih potem zaposli kot točajke, kar avtomatsko pomeni padec na družbeno dno, saj so tam le korak stran od prostitucije (te je bilo zaradi eksistenčne nuje prav tako veliko, feministke pa so se zelo trudile,

---

<sup>157</sup> *Ženski svet*, 14/1 (1936), 12.

<sup>158</sup> Mila Ocepek, Občinska nameščenka v borbi za enakopravnost in proti uvedbi celibata, *Ženski svet*, 8/11 (1930), 338.

<sup>159</sup> *Ibid.*, 336–339.

<sup>160</sup> *Ženski svet*, 11/1 (1933), 16. Vodetova je opozarjala tudi na bližajočo se fašistično nevarnost, ki prav tako sili žensko nazaj med štiri stene. Veliko ljudi, ki ne vidijo izhoda v krizi, se strinja s temi trditvami, s tem pa dobivata fašizem in nacizem vedno več somišljenikov. Temu se je treba upreti. Omejevanje samostojnosti ženske lahko namreč kaj hitro privede do omejevanja vseh pravic skupin, ki jim ne ustrezajo – kar se je seveda tudi zgodilo in kulminiralo v drugi svetovni vojni.

<sup>161</sup> *Ibid.*

da bi jo odpravili, ker je to »najbolj ponižujoč dokaz ženskega suženjstva, ženske neenakopravnosti in dvojne morale«,<sup>162</sup> kot je trdila Angela Vode); leposlovni primeri: *Dama iz kavarne*, *Po odgonu*, *Brez službe*, *Dekle iz tovarniške ulice*, tudi v KŽ: *Iz življenja kmečkega dekleta* (v GP ni leposlovnih del na to temo).

Če so bile učiteljice, uradnice in ženske na drugih državnih delovnih mestih zelo na udaru, ko so začeli v tridesetih množično odpuščati ljudi, je bilo v gospodarstvu drugače. Tam so bile precej prikladne kot cenejša delovna sila, saj so bile prej pripravljene kloniti in delati za najmanjše plačilo. Močno socialno gibanje je prineslo nekaj novosti v zakonodaji glede zaščite delavcev; v začetku 20. let so izšli trije zakoni, ki naj bi preprečili njihovo čezmerno izkoriščanje, za delavke pa je bil zlasti pomemben zakon iz leta 1922, ki jim je prinašal pravico do porodniškega dopusta (od dveh mesecev pred porodom do dveh mesecev po njem) pa tudi pravico dojenja otrok še 20 tednov po vrnitvi na delo (30 minut, če je bil otrok doma, in 15 minut, če je bil v tovarniških jasliah). Podjetja so bila dolžna zgraditi t. i. otroška zavetišča v neposredni bližini, razen če je bilo v bližini kako drugo državno zavetišče,<sup>163</sup> za žene in mladostnike do 18. leta je bilo prepovedano nočno delo. Zakon je bil dober, toda njegovo izvajanje nično. Prav tako ni deloval noben nadzor nad tem, ali se ga sploh katero podjetje drži, in lastniki so brez kakršnih koli posledic dalje izkoriščali delavke in jim kratili že obstoječe pravice. Po načelu: če ti kaj ni všeč, lahko greš, za tabo je dolga vrsta takih, ki bi bile vesele tvojega delovnega mesta. Pa tudi ženske same si iz strahu, da bodo izgubile službo, niso upale uveljavljati pravic, ki jim jih je prinašal zakon. Težke razmere, nedostojno življenje, slaba higiena in nevdružne stanovanjske razmere so potiskali ljudi na rob obupa. Zato je Angela Vode (kot socialisti in pozneje komunisti) razumela žensko vprašanje kot del socialnega, zato se tega dvojega ne sme obravnavati ločeno.<sup>164</sup> Šele ko bodo odpravili kapitalistično izkoriščanje<sup>165</sup> in ko bodo izenačili žensko z moškim, lahko govorimo o kulturnem

---

<sup>162</sup> *Ženski svet*, 12/2 (1934), 40.

<sup>163</sup> Mateja Jeraj, Vloga in položaj žensk v obdobju 1918–1941, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 32.

<sup>164</sup> Mateja Jeraj, Angela Vode, *Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 171.

<sup>165</sup> »Verjela je, da bo brezrazredna družba omogočila enakopravnost vsem do tedaj izkoriščanim delom prebivalstva.« Ibid.

Vodetova je ostro kritizirala kapitalizem kot tisto gospodarsko obliko, ki je nemoralna, egoistična in uničuje človeško v človeku. Citirala je Bernarda Shawa, prav tako privrženca socialističnih idej, ko je govoril o kapitalizmu in ženi: »Kapitalizem je napravil moža za sužnja. Ženo pa, ki jo plačuje potom moža – če sama ne zasluži – za sužnjo sužnja, kar je najslabše možno suženjstvo.« *Ženski svet*, 9/8 (1931), 263.

napredku nekega naroda. Zavedala se je dvojne ovire: ženske so tako ali tako v nezavidljivem položaju zaradi revščine, povrh pa so še ženske, kar jim sploh onemogoča uresničiti se kot posameznik v družbi. Poleg tega je poudarjala pomen zaščite delavk pred težkim fizičnim delom, kajti monotoni gibi v tovarnah in nenaravni položaji, v katerih morajo vztrajati ure in ure, slabo vplivajo na njeno zdravje, da ne omenjamo niti tega, kako so slabe delovne razmere lahko pogubne za plod, ki ga nosi pod srcem.<sup>166</sup> Zato je tudi na neki način razumela nezainteresiranost žensk iz nižjih slojev pri prizadevanju tudi za politične pravice, kajti težko je biti aktivist in živeti po plemenitih načelih, ko pa nimaš s čim nahraniti otrok. Ta velik socialni problem je izpostavila tudi v treh črticah, ki jih je objavila v ŽS leta 1940 pod naslovom *Sodobni prizori*. Trije prizori prinašajo bralki tri težave, ki pestijo ženske. V prvem mati nima za kruh, v drugem za blago, da bi oblekla družino, v tretjem pa za čevlje; v slednjem uboga ženska še pove, da ji je partner umrl, še preden se jima je uspelo poročiti, zato za nezakonskega otroka ne dobiva otroškega dodatka. Avtorica sklene, da je enakopravnost »piškave vrednosti«, saj otrokom in materam niso pridobile osnovnih pravic. Najprej je treba vsem zagotoviti dostojno življenje.<sup>167</sup>

Skratka:

»Feministke so med obema vojnama zahtevale dostop do vseh služb tudi za ženske, enakopravnost med poročenimi in neporočenimi ženskami pri zaposlovanju, [...] enako plačilo za oba spola za enako delo, odpravo nočnega dela in dela otrok do osemnajstega leta starosti, [...] osemurni delavnik, [...] ustanavljanje in reorganiziranje ženskih obrtnih in srednjih šol, [...] odpravo celibata za učiteljice, [...] priznanje gospodinjskega dela kot poklica z možnostjo starostnega in pokojninskega zavarovanja.«<sup>168</sup>

Ker so se zavedale slabšega položaja tudi na poklicnem področju v primerjavi z moškimi in ker so sčasoma končno ugotovile, da lahko le s skupnimi močmi kaj dosežejo, je do tridesetih let, kot sem že omenila zgoraj, nastalo veliko ženskih zvez in društev na podlagi poklica. Ta so si prizadevala za izboljšanje položaja zaposlenih in dvig izobrazbe (pri brezposelnih je bil ravno največji problem to, da jim je manjkalo strokovnega znanja) ter se borila proti odpuščanju žensk. Eno najbolj

<sup>166</sup> *Ženski svet*, 8/10 (1930), 314.

<sup>167</sup> Angela Vode, *Sodobni prizori*, *Ženski svet*, 18/9–12 (1940), 249–250.

<sup>168</sup> Nataša Budna Kodrič, *Feministične zahteve, Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 37.

borbenih je bilo Društvo slovenskih učiteljic.<sup>169</sup> Bilo je tudi prvo, ki je poleg enakopravnosti ženskega spola na poklicnem in drugih področjih zahtevalo tudi volilno pravico za ženske, rekoč, naj ženskam vrnejo človekove pravice, ki so jim pripadale po naravi in ki so jim bile zaradi t. i. ženske narave odvzete.<sup>170</sup>

### 7.3 Enak pravni položaj za oba spola

**»Ženska usoda, odločena ji je po narodi,  
postane tragična šele pod zunanji vplivi,  
ki jih ustvarjajo družbene in socialne razmere.«<sup>171</sup>**

Po prvi svetovni vojni in razpadu Avstro-Ogrske je na Slovenskem še vedno veljal obči državljanski zakonik (ODZ) iz leta 1811. Po njem je bil on še vedno glava družine, ona pa popolnoma podrejena možu in brez vsakih pravic. Njena dolžnost je bila prevzeti moževo ime, s čimer je prišla pod njegovo oblast, se temu tudi pokoriti in sprejeti njegov dom.<sup>172</sup> »Emancipacija pomeni po naše osvobojenje izpod moške samovlade, ki je prvotno svobodno in enakopravno ženo ponižala v sužnjo, s katero je smel mož popolnoma razpolagati,«<sup>173</sup> je razložila Inka Šušteršič v ŽS. Razvoj in nov čas sta zahtevala novo žensko, ki je prav tako del produkcijskega procesa družbe, torej je postala pomemben gospodarski dejavnik, ter hkrati prevetrila in spremenila odnos med moškim ter žensko. Doslej je dokazala, da na vseh področjih življenja prav nič ne zaostaja za njim, zato bi bilo primerno, da se spremeni tudi ODZ, v katerem bo jasno zabeležena enakopravnost z moškim tako v družini kot zunaj nje. Pomembno jim je bilo popolno izenačenje moža in žene v zakonu, predvsem kar se tiče odnosov, vlog, razmerij v družini: zahtevale so enake pravice in enake dolžnosti, predvsem kar se tiče zakona, otrok in dedovanja. Oba naj

---

<sup>169</sup> »Društvo učiteljic ni gospodarska in dobrodelna organizacija, je v prvi vrsti žarišče idej in načrtov za reformo in povzdigo moralnega položaja učiteljic v odnosu do poklica in do ženskega kulturnega poslanstva.« *Ženski svet*, 9/2 (1931), 46.

<sup>170</sup> Marta Verginella, *Ženska obrobja: vpis žensk v zgodovino Slovencev* (Ljubljana: Delta, 2006), 120.

<sup>171</sup> Angela Vode, *Spol in usoda, Značaj in usoda* (Ljubljana: Krtina, 1999), 63.

<sup>172</sup> Nataša Budna Kodrič, *Feministične zahteve, Splošno žensko društvo 1901–1945* (Ljubljana: Arhiv RS, 2003), 39.

Tega se je zavedalo tudi čedalje več »navadnih« ljudi, ne le izobražencev, in v ŽS so priobčili pesem »siromašnega dalmatinskega kmeta obrtnika« Ivana Čaćeta z naslovom *Žena junakinja dela*. »Snubil sem te, žena, / in s kupo-prodajno pogodbo / sem zvezal te s svojim življenjem – / poročena moja sužnja ... / Objestno sem ravnal / s podedovano pravico moža / in samopašno divjal / ob vsakem tvojem rahlem očitku / s kratkim in neizprosno: / Molči! / O, ta grda, odurna beseda! / Ti si vselej umolknila – / srednjeveška vzgoja / je v tebi pravični upor zamorila. / Žena – / sužnja moje divje mladosti. // Pretekla so leta. / Mrena mi je padla z oči, / da sem spregledal, / blaznih predsodkov nikjer več ni / in novega pojma sem se zavedel: / Žena – človek. / Da, žena – človek!« *Ženski svet*, 14/11 (1936), 241.

<sup>173</sup> *Ženski svet*, 16/7-8 (1938), 174.

samostojno upravljata svoje premoženje (mož je namreč nadzoroval tudi njeno doto) in med oba naj se pravično razdeli v primeru ločitve (na podlagi tega, kolikor je vsak prispeval v družinski proračun – tudi od tod zahteva gospodinj, da upoštevajo to delo kot enako pomemben prispevek k družini), zavzele so se tudi za nujni delež za oba v dednem pravu. Glasna je bila zahteva po enakopravnosti glede pravic do otrok.<sup>174</sup> Odpravi naj se t. i. očetovska oblast in hkrati okrepi vloga ženske v otrokovem življenju tudi s pravnega stališča (doslej ji je pripadla zgolj vloga vzgojiteljice in negovalke).<sup>175</sup> Prizadevale so si tudi za izenačenje nezakonskih in zakonskih otrok, katerih razlike sem opisala že zgoraj. Izenačitev obeh spolov so povezovali tudi s civilno poroko. Sklenitev zakonske zveze pred državnim organom naj bi bila edina pravnoveljavna oblika, cerkvena pa naj bi bila zgolj dopustna formalnost, kar je pomenilo uvajanje sekularizacije v slovensko družbo, ki je imela (in še ima) močno zakoreninjeno krščansko tradicijo, in zmanjševanje vloge Cerkve pri vmešavanju v družinske zadeve. V skupni državi so namreč obstajale različne religije s svojimi zakoni in velikokrat se je zgodilo, da je možki menjal veroizpoved samo zato, da se je lahko znebil žene in se znova poročil (katolištvo ni dopuščalo ločitve), nekdanja žena je tako pogosto ostala še brez preživnine za otroka. Ostre puščice iz katoliških vrst so bile kakopak pričakovane.

Poleg zahtev po novem ODZ in s tem izenačenju pravnega položaja za oba spola so feministke ostro kritizirale tudi **dvojno moralo**, ki je bila značilna za takratno družbo. Obstajal je en vzorec vedenja za moške in drugi, strožji, za ženske.<sup>176</sup> Če se je od nje zahtevalo, da je pridna, čista in predvsem vzdržna, se pri možu nihče ni vznemirjal, ko si je privoščil turneje po gostilnah in skakal čez plot. Mlada dekleta, ki so prišla iz manjših krajev v mesto za zaslužkom (največkrat so delale kot gospodinjske pomočnice), so svarili pred možko pohoto. Družba, ki so jo oblikovali možki, je tudi najostreje obsojala prostitucijo, a glej ga, zlomka, ponujanje spolnih storitev je cvetelo, ker je bilo vedno dovolj povpraševanja.

V tradicionalistični KŽ so še dopuščali postransko zabavo moških – ženske je sicer niso marale, toda bralke so učile, da je možu treba odpustiti in mu s tem pokazati

---

<sup>174</sup> Ob tem so si prizadevale tudi za ureditev položaja delavke matere. Angela Vode, *Žena v današnji družbi, Spol in upor* (Ljubljana: Krtina, 1998), 156. *Ženski svet*, 14/5 (1936), 97–104.

<sup>175</sup> *Ženski svet*, 15/10 (1937), 224. *Ženski svet*, 17/1 (1939), 16.

<sup>176</sup> Zgovorna misel na to temo je bila objavljena v GP, napisala jo je Mara Matočič: »Nobena ženska se še ni pokvarila brez moških.« *Gospodinjska pomočnica*, 10/6 (1940), 42.

vdanost, zvestobo ter nravstveno vzvišenost. A tudi še vedno precej tradicionalna KŽ opozori na problem dvojne morale, in sicer v povesti Jana Plestenjaka *Govejkarji* skozi lik potepuhinje Maruše, samske ženske, ki prenaša novice in pomaga zaljubljenca do srečanj. Njene slavne besede, naperjene proti moškim, so bile: »[V]si dedci ste enaki, vsega morajo biti [...] krive uboge žene. O, tisto pa, ženete se pa vsi za njimi, hinavci hinavski.«<sup>177</sup> V GP so vedno poudarjale nevarnost izkoriščevalskih, s sladkimi besedami podmazanim pohotnih moških, ki prežijo na mlade služkinje, zato so bralke vseskozi svarile pred njimi. Niso se strinjale z obstoječo dvojno moralo, toda zavedale so se, da obstaja in da je v družbeni zavesti precej zakoreninjena, zato so raje ozavestile bralke. Tudi službo naj raje tvegajo, kot pa da popustijo pod pritiskom prepričevanja, saj jih bo sicer od doma nagnala gospodinja, ko bo izvedela, da pod srcem nosi nezakonskega otroka. Za žensko kažejo s prstom in je deležna najhujših zmerljivk, moški pa odnese celo kožo. In čeprav je moral še po avstrijskem zakoniku preživljati nezakonske otroke do njihove samostojnosti, se je dolžnosti marsikdaj elegantno izmuznil – na sodiščih so bili tako ali tako moški (in vrana vrani ne izključe oči!), ženska pa je povrh morala dokazati očetovstvo.

Za izenačenje žene pred zakonom so se borile tudi v drugih državah po svetu, o čemer je bil govor na zasedanju Društva narodov jeseni 1937 v Ženevi. ŽS je povzel ugotovitve (po *Glasniku Jugoslovanske ženske zveze*):<sup>178</sup> izmed 37 držav, ki so v Ženevo poslale podatke (24 evropskih, 4 azijske, 2 afriški, 7 ameriških), jih je 10 izenačilo ženo z mozem, kar se tiče državljanstva, 24 držav je podelilo ženskam aktivno in pasivno volilno pravico v zakonodajna telesa, 29 v samoupravna telesa (te nimajo le v 7 evropskih državah, tudi Jugoslaviji). V 7 državah (tudi Jugoslaviji) je žena po zakonu lahko varuhinja svojih otrok, 14 držav ji daje popolno pravico do udejstvovanja v vseh poklicih, v 24 državah lahko kot moč svobodno razpolaga s svojim zaslužkom in premoženjem. Sklep? »Razvoj prava po vsem svetu kaže tendenco za izenačenje obeh spolov pred zakonom.«<sup>179</sup> A kljub temu se mora vprašanje položaja žensk podrobno proučiti »s sodelovanjem svetovno znanih

---

<sup>177</sup> *Kmečka žena*, 3/2 (1939), 39.

<sup>178</sup> *Ženski svet*, 16/1 (1938), 19.

<sup>179</sup> *Ibid.*

pravnih institutov in ozkega odbora izvedencev, ki bo sestajal iz mož in žena in ki ga bo sestavilo Društvo narodov«. <sup>180</sup>

## 7.4 Žensko telo

Žensko telo je bilo vedno del ženitne pogodbe, saj si je z njim moški zagotovil nadaljevanje rodu (zanjo je bilo nekaj najhujšega, če ni rodila otrok – in vedno je bila ženska neplodna, o moški neplodnosti ni bilo govora). Zaradi rojevanja je bila priklenjena na svoje telo, pravi Simone de Beauvoir. Ker je bila zato bližje naravi, ji je moški pripisal lastnosti, kot so iracionalnost (nasproti njegovi racionalnosti), pretirana čustvenost (nasproti njegovi preudarnosti), nebrzdanost (nasproti njegovi obvladanosti) ter naravno (nasproti njegovi kulturi). <sup>181</sup> Dojemal jo je zgolj kot seksualni objekt (on je nasprotno subjekt, ustvarjalec sveta), toda zaradi njene narave (zgoraj opisane lastnosti) je treba to nebrzdano seksualnost obvladati in jo prikleniti na dom. V patriarhalni ureditvi je bil mož glava družine in je imel popolno oblast nad ženo ter otroki. Tako strukturo družbe so ohranjali z ideologijo. Žensko podrejenost moškemu so sprva upravičevali z božjo voljo, pozneje pa to ideološko in demagoško vlogo prevzame znanost. Od konca 19. stoletja nalogo ohranjanja moške nadvlade odlično opravlja biologija. »Oznaka 'biološki' je, ko govorimo o ženskah, večkratno prestopila meje biologije in postala vrednostna oznaka.« <sup>182</sup> Dr. B. Škerlj je v ŽS na primer pisal o »ženskih tipih« oziroma o tem, kakšne vse oblike ženskega telesa obstajajo. Razdelil jih je v 6 tipov: normalni (ki Evropejcem najbolj ugaja), bočni ali tip jahalnih hlač, zgornji, spodnji, okončinski in mladostni tip. Katerega tipa je na določenih krajih po svetu več, je razlagal z okusom moških in darwinovsko evolucijo – moški so si izbrali neki tip, ki jim je všeč in ki je bil primernejši s praktičnega vidika, in ker so imele te ženske več možnosti za potomstvo, jih je v tistem predelu sveta pač več. Navede tudi primer: pri Hotentotih je znak lepote velika zadnjica, ki vsebuje veliko maščobe, kar je »nekaka zaloga hrane in tekočine (podobno kot n. pr. grba kamel), zakaj ti narodi žive večinoma v puščavi«. <sup>183</sup>

---

<sup>180</sup> Ibid.

<sup>181</sup> Ženska je že po naravi manjvredna od moškega, o čemer je govoril že Aristotel. Ker je duša po naravi vladar, telo pa podložnik, je tudi moški superioren, ženska pa inferiorna; pri tem gre za naravno dihotomijo, je bil prepričan. V imenu njihove biološke manjvrednosti zahteva tudi siceršnjo podrejenost. Sabina Žnidaršič Žagar, *Ženski pa so vzrasle svetlejše lastnosti ...* (Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009), 157.

<sup>182</sup> Ibid., 154.

<sup>183</sup> *Ženski svet*, 11/11 (1933), 250.

Zdravniki in drugi strokovnjaki so razglabljali o ženskem telesu in iskali v njem vzroke tudi za duševne bolezni.<sup>184</sup> Ker so verjeli, da ženska nemoralnost in neobvladljiva narava izvirata iz njenih rodil, so jih z operativnimi posegi veliko pohabili (priljubljena je bila amputacija klitorisa v drugi polovici 19. stoletja v ZDA). Vprašanje ženske sterilizacije je bilo denimo aktualno v tridesetih, ko je nacizem žel politične uspehe: sterilizacijo so opravičevali z evgeniko, ki pomeni izboljšavo človeških dednih lastnosti z različnimi posegi v telo. Takrat se je kontrola nad ženskim telesom razširila na vse državljane in predvsem nezaželene družbene skupine.

Med feminističnimi zahtevami se je kaj kmalu znašla t. i. **svobodna ljubezen**, o kateri govori Sabina Žnidaršič Žagar. Predvidevala je finančno neodvisnost od moža in uveljavitev civilnega zakona kot edinega veljavnega v državi. Eksistenčna osamosvojitev namreč prinese enakopravnost tudi na zasebnem področju, ki se neposredno dotika njenega telesa, spolnosti. Gospodarska emancipacija žensk odpravi bolešno prizadevanje žensk najti ustreznega moža, ki jih bo preživljal – poroko iz koristoljubja (kar je bila predvsem na podeželju še dolgo najbolj ustrezná, »pametna« odločitev mladih) so feministke kmalu začele enačiti s prostitucijo. S svobodno ljubeznijo bi dobile nadzor nad lastnim telesom, saj bi si same in po srcu izbrale spolnega partnerja. Ob tem pa tudi nadzor nad tem, kaj bodo storile s svojo »najnaravnejšo« nalogo, tj. postati mati. Sicer so jo še vedno povelečevali in poudarjali kot zelo pomembno ter častno – v obravnavanih revijah predvsem ženske same – toda na eni strani so se odločile za samski stan in življenje brez otrok, spet drugim so to recimo vsilili (celibat za učiteljice in druge javne uslužbenke). Pri slednjih vidimo, da jim niti finančna neodvisnost ni prinesla svobode nad lastnim telesom.

Materinstvo je sicer dolžnost, a tudi *pravica* vsake ženske, zato se je razplamtela žolčna razprava o **splavu**. Tudi tukaj so aktivistke ostro obsojale dvojno moralo, ki je vladala v družbi: posledice tega, ko se moški in ženska spozabita s spolnim partnerjem, trpi samo ona, njega pustijo pri miru, in to le zaradi zanositve. Ali kot je lepo zapisano v pripovedi *Na posestvu pri Kudrnu* v KŽ, ko stari oče komentira sosedino prešuštvo: »Kaj je vendar mislila, da se je z Rusom izpozabila. Če pride

---

<sup>184</sup> Sabina Žnidaršič Žagar, *Ženski pa so vzrasle svetlejšje lastnosti ...* (Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009), 167.



mož domov, se naj le pripravi. Ubil jo bo, in še nihče se temu ne bo čudil. Še na sodnji ga bodo oprostili. To je že res, da tudi možakarji tam niso kaj prida, razlika pa je le velika; *oni namreč v naročju domov ne prineso nič takega, kar joka.*<sup>185</sup> (Poševni tisk B. F.)

Dozorelo je spoznanje, da se lahko rešijo spon nenehne nosečnosti in rojevanja ter da jim bo prav to prineslo svobodo tudi na drugih področjih. Ob tem so zahtevale kontracepcijo in legalizacijo splava.<sup>186</sup> Slednje predvsem za to, da abortus ne bi bil več zločin, moralni prestop (kot je naslov enega proznega dela na to temo v ŽS),<sup>187</sup> ki ga opravljajo šarlatani in so smrti žensk izjemno pogoste. Če bi bilo to nadzorovano, urejeno in dostopno pri zdravnikih, ki so strokovno usposobljeni za to in vedo, kaj delajo, bi bilo manj žrtev nepoučenih in nevarnih izvajalcev splava, manj nezaželenih in manj nezakonskih otrok. In kar je najpomembnejše, ženska bi se lahko sama odločila, ali bo rodila ali ne. Sama bi imela nadzor nad tem, koliko potomcev želi imeti, da niti ne omenjam posiljenih žensk, ki jih napadalec oplodi. Tako blasfemijo so sprva ostro obsojali, češ da splav zahtevajo samo pohotnice, ženske, ki bi rade pogosto menjavale spolne partnerje, ženske, ki ne bi rade trpele posledic svoje moralne sprijenosti (to se zanje kakopak ne spodobi, o moški razuzdanosti pa ni bilo govora), a feministke so se jim postavile po robu s svojimi argumenti. Sčasoma so se jim pridružili tudi nekateri moški zdravniki, ki so priznali nujnost legalizacije abortusa: dr. Potrč v *Glasi naroda*, ki ga citira Olga Grahor v ŽS, na primer trdi, da je bolje sprejeti splav, kot pa da ženske obiskujejo mazače, ki povzročijo marsikatero smrt, saj ga prepoved ne bo izkoreninila, ter poudari, da je boljše že preventiva, torej kontracepcija, in se hkrati zavzame za to, da pa bi bilo najbolje, če bi bila vsem zagotovljena eksistenca in prihodnost.<sup>188</sup>

Splav je bil sicer dovoljen, a le v primeru, če je zdravniška komisija (sestavljena iz treh članov) sklenila, da bi nadaljnja nosečnost ali porod ogrožal zdravje ali celo življenje ženske. Toda prepovedana je bila vsakršna propaganda umetne prekinitve nosečnosti in zdravniki niso smeli dajati navodil za preprečitev nosečnosti. Feministke so si prizadevale za to, da bi poleg zdravstvene indikacije sprejeli in

---

<sup>185</sup> *Kmečka žena*, 3/5 (1939), 145.

<sup>186</sup> *Skozi ves 14. letnik Ženskega sveta* (1936).

<sup>187</sup> Magnus Hirschfeld, *Moralni prestop*, *Ženski svet*, 16/4 (1938), 88–89.

<sup>188</sup> *Ženski svet*, 13/12 (1935), 283.

uzakonili še socialno indikacijo, ki je še kako nujna.<sup>189</sup> Nobena mati si ne želi roditi otroka v bedo, da bo moral že od mladih nog ali delati ali prosjačiti na cesti, nekatere se bojijo, da bodo izgubile službo, spet druge je sram, ker je otrok nezakonski. Iz obupa jih veliko zakrivi detomor. Ženske naj same regulirajo število rojstev, so bili večinski odgovori tudi v anketi, ki so jo objavljali v ŽS leta 1936 (Anketa »Važno žensko vprašanje«).

Socialna delavka: »Stojim na stališču, da je čisto umestno, da se dovoli splav ženam v slabem socialnem položaju. Zakaj naj pride na svet še četrti, peti, morda šesti otrok, ko pa njegovi starejši bratci letajo okrog strgani, lačni [...]?« (ŽS 1936: 42)

Poštna služiteljica: »Kaj ni večji zločin, roditi otroke, ki morajo še v mladosti prosjačiti ter moralno propadajo?« (ŽS 1936: 43)

Žena pisarniškega sluge: »Treba se bo odločiti, gospodje, ali napraviti zakon o odpravi plodu iz socialnih ozirov ali pa gledati, kako umirajo naše revne žene za različnimi posledicami mazaških splavov, ki se vkljub vsem zakonom ne bodo zmanjšali, temveč bodo naraščali.« (ŽS 1936: 66)

Mici iz Italije: »Vsi zdravniki priporočajo, naj matere dojijo 910 mesecev. Toda kako naj doji žena, ki že drugi mesec zanosi? Nadalje ve vsak, da bolehni in alkoholizirani starši ne morejo roditi zdravih in čvrstih otrok, temveč le slabotne in bolehne.« (ŽS 1936: 67)

Učiteljica Marja: »Naj se nihče ne boji, da bodo ženske to možnost izrabljale v nepravem smislu! V ženski je tako globoko ukoreninjena želja po otrocih, da se takih sredstev ne bo posluževala brez resnične potrebe.« (ŽS 1936: 86)

Ana Zupančič: »Namenoma ne bom poudarjala kršč. stališča, ki splav prepoveduje – ne samo katoliško. Naše kmetsko in drugo kat. orijentirano ženstvo se itak ne bo dalo vplivati od odgovorov in navedenih razlogov ankete, vendar bodo isti odkrili marsikaj, da se bo odpor proti tej zahtevi dal bolje organizirati – kar bo morda najboljši uspeh ankete.« (ŽS 1936: 147)

B. Šalamun, stud. med.: »Po zakonu dovoljen, pravilno izvršen splav naj bi torej izpodrinil tajnega, diletantskega. Gre za to, da se od dveh nesreč odločimo za manjšo.« (ŽS 1936: 171)

Nekatere ženske pa so bile odločno proti legalizaciji abortusa, tudi ta mnenja so objavili v ŽS. Poljska delavka je pisala, da bi ženska morala imeti volčje srce, da bi

---

<sup>189</sup> *Ženski svet*, 14/5 (1936), 97.

storila kaj takega; še črv ima pravico do življenja, da je potem človek ne bi imel? Poštarica je bila prav tako proti, rekoč, da bi bila sicer **prostitucija** še bolj cvetoča. Tu torej pridemo do še enega žgočega vprašanja, ki je zahtevalo burne debate. Ženske so odločno odklanjale vsako prodajanje telesa, velika nasprotnica je bila Angela Vode. Poglavje, namenjeno temu družbenemu problemu, je v delu *Spol in usoda* iz leta 1938 naslovljena celo Pot v pogubo. To je za žensko pomenila prostitucija – poguba. Toda Vodetova in tudi druge feministke niso bile za odpravo prostitucije v prvi vrsti zato, ker bi bila ta nemoralna in bi zapeljevala moške v razvrat ali ker pomeni lažji zaslužek, ampak ker so jo pojmovala kot

»najbolj ponižujoč dokaz ženskega suženjstva, ženske neenakopravnosti in dvojne morale, s katero meri družba dejanja moža in žene: dočim je prostitutka preziran, zaničevan izvržek človeške družbe, je moški, ki se je poslužuje, kljub temu spoštovan in čislán in na njegov ugled v družbi ne pade za to niti senca«. <sup>190</sup>

Javnosti so hotele pokazati, zakaj se ženske vdajo temu skrajnemu početju. Kaj jih privede do tega? Ekonomska in socialna stiska, je bil odgovor Vodetove. Ženske ne prodajajo svojega telesa »iz zavestne težnje po spolnem uživanju, marveč je tu največkrat *neposredni vzrok prostitucije beda*«. <sup>191</sup> Največ jih je prihajalo prav iz nižjih slojev (čeprav so imele aktivistke veliko povedati tudi o koristolovkah iz višjih, saj ni prav veliko razlike med prostitucijo revnih in bogatih, ki se poročajo zaradi koristi <sup>192</sup>): največ je bilo služkinj (pri teh je šlo večinoma za nezakonske matere, ki so jih po zanositvi odpustili iz službe in niso videle drugega izhoda) in delavk, <sup>193</sup> pa tudi natararice in hotelske sobarice, ki so potrebovale t. i. postranski zaslužek, saj je bila osnovna plača prenizka za preživetje. <sup>194</sup> Veliko je bilo primerov, da je dekleta, še najstnica, tako preživljalo vso družino, očeta, mater, sorojence (literarni primer iz ŽS je *Dekle iz tovarniške ulice* Rudolfa Kresala), pa tudi takih, da

---

<sup>190</sup> *Ženski svet*, 12/2 (1934), 40.

<sup>191</sup> Angela Vode, *Spol in usoda, Značaj in usoda* (Ljubljana: Krtina, 1999), 145. Na drugi strani se je dr. B. Škerlj spraševal, ali so prostitutke rojene ali jih v to potisne okolje. Sklenil je, da sta oba dejavnika enako pomembna. Je že res, da okolje vpliva na to, toda »danes ne dvomimo več mnogo, da je prostitutka res po svoji dedni osnovi usodno določena za svoj poklic«. Govori o rojenih prostitutkah, tudi v povezavi s tem, kdaj dobijo mesečno perilo, o barvi las in oči (»najprej 'padejo' svetlooke in svetlolase, kar kaže morda nekoliko na okus naših moških«). *Ženski svet*, 14/11 (1936), 245.

<sup>192</sup> Vesna Leskošek, *Zavrnjena tradicija* (Ljubljana: Založba \*cf., 2002), 125.

<sup>193</sup> Angela Vode, *Spol in usoda, Značaj in usoda* (Ljubljana: Krtina, 1999), 146. *Ženski svet*, 15/2 (1937), 42.

<sup>194</sup> *Ženski svet*, 15/2 (1937), 44. Angela Vode, *Žena v današnji družbi, Spol in upor* (Ljubljana: Krtina, 1998), 149. *Ženski svet*, 12/2 (1934), 40–43. Angela Vode, *Spol in usoda, Značaj in usoda* (Ljubljana: Krtina, 1999), 149.

je dekleta doživelo veliko razočaranje, ko jo je brezbrizen moški hladno zapustil, in ni razvilo pravega odnosa do spolnosti, ugotavlja Vodetova. Čeprav obstajajo tudi ženske, ki se podajo na to pot iz lahkomišelnosti in z željo po lažjem in hitrejšem zaslužku. Vodetova pa ni izpustila niti tistih posameznic, ki so sicer zaposlene, a je plača tako borna, da ne zadostuje niti za preživetje, zato si poiščejo postranski zaslužek, kot ga imenuje, in postanejo »polprostitutke«.<sup>195</sup> Veliko teh žensk je iz obupa, sramu, neprenašanja trpljenja storilo samomor.

Pri tem vprašanju so zmerom govorili o lahkomišelnosti, nemoralnosti, razbrzdanosti žensk, ki so padle na dno družbe, o lahkomišelnih in brezvestnih moških, ki so naročali spolne storitve, pa ni razpredal nihče. Zanje je bilo legitimno, da poleg ženine postelje obiskujejo tudi prodajalke ljubezni, in prav nihče ni od njih zahteval zvestobe, spoštovanja ženinega telesa, še več, to se jim je zdela popolnoma naravna stvar. (Temu se na primer odločno postavi nasproti tudi Zofka Kveder, ki v romanu *Hanka* opiše popolno razočaranje, ki ga doživi intelektualka po nekaj letih zakona, ko izve, kaj vse je mož počel, prepričana pa je bila, da sta kompatibilen par.) Prostitucija je za žensko slaba ne le zaradi tega, ker pomeni »najbolj ponižujoč dokaz ženskega suženjstva«, ampak tudi ker se prek nje utrjuje prepričanje, da je na svetu zgolj za moško zabavo, in se zato posveti samo svoji zunanosti<sup>196</sup> – znajde se v krogu, v katerem ostaja priklenjena na svoje telo.

Za odpravo prostitucije je potreben celovit pristop, pri katerem se je treba najprej ozreti na vzroke, je trdila Vodetova. Ne le pri nas, tudi mednarodne ženske organizacije so se borile za izkoreninjenje tega »zla« v družbi, toda samo prepoved javnih hiš in razglasitev prostitucije kot kaznivega dejanja ni dovolj, kajti s tem je ne odpravimo. Nujno je zagotoviti vsem dostojno življenje, da ne bodo prisiljeni prodajati svojega telesa, torej so nujne gospodarske reforme, ki bodo omogočale posameznikom, da pridejo do človeka vrednega zaslužka. V Jugoslaviji so postopoma zapirali javne hiše in odpravili kontrolne knjižice za prostitutke (kjer so bili zabeleženi zdravniški pregledi in ki jo je morala ženska pokazati policistom, če

---

<sup>195</sup> »Vsi vidijo ta dekleta. Vidijo njihova lepa oblačila, vidijo svilene nogavice, vidijo, da si utegnejo sem in tja privoščiti tudi kak izlet, in vedo, da se to ne ujema z njihovo plačo, ki je često komaj za kruh ... Pa se zgražajo. Toda nad kom? Seveda nad nemoralnim dekletom, ki si pusti plačevati svojo ljubezen. Le malokdo se zamisli v razmere, ki jo silijo delati za tako majhno plačo, da ne more ne živeti ne umreti. Tisti pa, ki se najbolj zgražajo nad nemoralnim življenjem teh deklet, smatrajo take razmere največkrat za popolnoma urejene.« Angela Vode, *Spol in usoda, Značaj in usoda* (Ljubljana: Krtina, 1999), 150.

<sup>196</sup> Vesna Leskošek, *Zavrnjena tradicija* (Ljubljana: Založba \*cf., 2002), 125.

so zahtevali) ter uvedli abolicijo. Eden izmed pomembnih korakov za odpravo prostitucije, je nadaljevala Vodetova, je bil storjen s sprejetjem zakona o boju proti spolnim boleznim leta 1933. Po njem se mora vsak, ki ima spolno bolezen ali sumi, da bi jo lahko imel, zdraviti, prav tako ima pravico do brezplačnega pregleda in zdravljenja, če si tega ne more sam plačati. Pozanimati se mora o izvoru okužbe in podatke posredovati oblastem, prav tako se ne sme poročiti, preden se pozdravi. Tisti, ki bo koga okužil, bo kaznovan – in to ne glede na spol. Toda najuspešneje bomo v družbi odpravili to suženjstvo ženske s preventivnimi ukrepi: »skrb za povzdigo delovne sposobnosti potom strokovne izobrazbe, zidanje domov za delavke in za mladoletne (da se imajo kam zateči, medtem ko denimo iščejo službo, op. a.), pouk med mladino o spolnem vprašanju ter o bistvu in škodljivih posledicah prostitucije za posameznika in za skupnost.«<sup>197</sup>

Pri obravnavi moškega nadzora nad ženskim telesom v patriarhalni strukturi družbe pa ne smem mimo **domačega nasilja**. Poleg alkoholizma, naše narodne bolezni, kot ga imenuje Angela Vode, je bilo razširjeno tudi pretepanje žensk. Tudi v leposlovju najdemo veliko primerov, v literarni teoriji pa sta oba motiva tako ali tako folklorna, torej ljudska, kar je dokaz za vsenavzočnost obeh problemov v naši družbi. Velikokrat tudi hodita z roko v roki – mož pijanec ne le da zapravi ves zaslužek, ampak se tudi fizično znaša nad družinskimi člani.

V KŽ se temu vprašanju sploh niso kaj preveč posvečali – ali to pomeni, da na podeželju moške niso preteпали žena? Ravno nasprotno: nasilje je bilo tako razširjeno, da mu niti niso posvečali posebne pozornosti.<sup>198</sup> Ženske se sicer niso strinjale s tem (kateri pa prija, da jo mož tako udari, da izgubi zavest?!), vendar so sprejele tako usodo in tudi prozni primeri v KŽ kažejo na to: žena naj bo ponižna in ne preveč jezična, da ne »razjezi« moža, da mož ne bo »zarobantil«, »zaropotal«, »se razbesnel«, »divjal«, »razgrajal«. Veliko evfemizmov torej. Nasilje je bilo vedno skrito (prav tako kot posilstvo, spolno nasilje) – razširjeno je bilo, a tabu tema, skrito v domači zasebnosti, del ženske in otroške intimne. »Govorjenje o tem je grdo in žali ušesa, je menila moralna večina.«<sup>199</sup> Ženi so svetovali, naj ne jezi moža in naj mu bo

---

<sup>197</sup> *Ženski svet*, 12/2 (1934), 42.

<sup>198</sup> Vlasta Jalušič, Prizadevanja za pravice žensk, njihovo uzakonitev in uresničevanje, *Človekove pravice žensk* (Ljubljana: Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2004), 32.

<sup>199</sup> Vesna Leskošek, *Zavrnjena tradicija*, (Ljubljana: \*cf., 2002), 115.

raje pokorna, ko pa pridejo »hudi dnevi«, naj se skrije v sobo in na glas moli. Sicer pa je trpljenje tako ali tako po krščansko imanenten del ženske usode – že zaradi izvirnega greha. Žena se nima kaj pritoževati: mož je tako ali tako njena glava, in če je sklenil, da si je zaslužila batine, je že prav.

Ko je Zofka Kveder začela odstirati tančico te skrivnosti (na primer v delu *Misterij žene*), so jo takoj napadli (Govekar), da je njeno pisanje frivolno, grdo, da vznemirja živce in obrača želodec.<sup>200</sup> Kar je začela Kvedrova kot prva kanonizirana slovenska pisateljica, so nadaljevali v ŽS. V 30. letih je bilo čedalje več proznih primerov moškega nasilja doma (v pripovedi Gelč Jontes *Zavist*, ki je izšla v ŽS leta 1933, mož celo ubije ženo), kar so avtorice ostro obsojale in se temu odločno postavile po robu. Čim več je bilo treba govoriti o tem in nasilneže javno izpostaviti, da bodo žene končno spoznale, da tako življenje ni edino možno, in da bodo napadalni možje sprevideli, da so pravzaprav slabiči.

## 7.5 Volilna pravica

**»Toda zakone snujejo moški,  
zakaj bi jih ne snovali v svoj prilog!«<sup>201</sup>**

Vprašanje volilne pravice je povezano s procesom vzpostavljanja »predstavniških demokracij«, kjer ljudstvo svoje oblasti ne izvaja neposredno, ampak prek izvoljenih predstavnikov.<sup>202</sup> Gre torej za to, da posameznik prek njih odloča o pomembnih vprašanjih družbe, v kateri živi, kar je eden od pogojev za uveljavljanje predstavniških demokracij, pravi Milica G. Antić. Toda volilno pravico so dolgo odrekli večini prebivalstva, najdlje pa prav ženskam. Pridobitev te pa je zanje pomembna točka na poti do resnične enakosti spolov.

»Volilna pravica je imela zanje po eni strani simbolni pomen – bila je simbol svobode in enakosti. Ženska je bila pripoznana za *individuum*, ki ni več vezan na družino in ima pravico sam odločati o sebi. Po drugi strani pa je ta pravica vsebovala tudi aktivnostno komponento

---

<sup>200</sup> Ibid., 113.

<sup>201</sup> *Ženski svet*, 8/3 (1930), 90.

<sup>202</sup> Milica G. Antić, Pomen volilne pravice za ženske, *Naše žene volijo* (Ljubljana: Urad za žensko politiko, 1999), 12.

– dejansko možnost – saj je pravica biti (iz)voljen pomenila tudi možnost za uresničitev enakosti (moških in žensk) pred zakonom.«<sup>203</sup> (Poševni tisk B. F.)

Milica G. Antić govori o aktivni (voliti) in pasivni (biti izvoljen) volilni pravici. Pomembno je, da imajo ženske pravico voliti, kajti sicer ne moremo govoriti o izraženi volji ljudstva. Toda pravica biti izvoljen je prav tako zelo pomembna, saj je treba biti navzoč ob sprejemanju velikih odločitev, v nasprotnem primeru namreč ni zagotovila, da bo določen del prebivalstva uslišan.

Po naravi sta spola enaka, ženska se ne rodi, ampak to postane,<sup>204</sup> če uporabim diskurz Simone de Beauvoir, ali kot je trdil češki feminist Masaryk: »[A]ko se ne oziramo na spolne razlike, je žena po razumu in čuvstvovanju možu enaka. [...] Kar se tiče javnega življenja, mislim, da je žena upravičena udeleževati se ga v celoti, v gospodarstvu, v *politiki*, v vsem.«<sup>205</sup> (Poševni tisk B. F.) Zato je nujno, da moški sprejme žensko kot enakovredno, sebi enako. Od prve feministične zahteve po enaki izobrazbi za oba spola je bil le majhen korak do zahteve po volilni pravici. Ženske so dosegale vse višjo izobrazbo in iz gmotne ali potrebe lastne potrditve ter razvoja zasedale čedalje več poklicev (kar je postala življenjska nujnost, ki jo je prinesel razvoj, tako Vodetova), zato je edino prav, da dobijo tudi pravico do odločanja pri ustvarjanju zakonov, ki se še kako tičejo njihovega življenja, oziroma Vodetova je bila prepričana, da si te pravice zaslužijo avtomatsko, prav tako kot so jih dobili moški – brez posebne izobrazbe in dokazovanja, da so miselno dovolj razviti za odločanje o pomembnih stvareh; v osnutku volilnega zakona v tridesetih so namreč ženskam ponudili volilno pravico zgolj za univerzitetno izobražene, vendar se niti to ni uresničilo, potem pa jih je prehitela druga svetovna vojna.

---

<sup>203</sup> Ibid. 15.

<sup>204</sup> Že Angela Vode je bila prepričana, da človeka oblikujejo kulturnozgodovinske razmere, v katerih živi. Na njegov razvoj in osebnost vplivajo tako neposredna okolica, v kateri živi, dom, družina, delo, na drugi strani pa tudi obdobje oziroma družba v širšem smislu, »kot plod gospodarskih in kulturnih vplivov te dobe«. *Ženski svet*, 13/9 (1935), 209.

<sup>205</sup> *Ženski svet*, 13/4 (1935), 86–88. Da je bila žena izločena iz politike, vidi Masaryk vzrok v spoju politike z vojaštvom. Vsi kralji, cesarji in drugi voditelji so bili v zgodovini tudi vojskovodje, zanj pa vojska tako ali tako ni primerna. Tam, kjer politika ni več eno z vojsko, kjer je »nравstvena«, tam se ženske že udeležujejo v njej in menda so uspešne (Masaryk je za ŽS prevedla urednica Pavla Hočevar, njegova knjiga pa je izšla že leta 1907 v Chicagu). Pavla Hočevar je Masarykove besede, namenjene ženam, povzemala že štiri leta prej: »Žena se mora udeleževati javnega dela, imeti mora smisel za javno delo, samostojnost v mišljenju ter pogum za lastno prepričanje in notranjo svobodo. Vsega tega pa ne more doseči, dokler ne stopi v politično življenje.« *Ženski svet*, 9/7 (1931), 223.

Sprva so jim bile sicer pomembnejše socialne pravice,<sup>206</sup> ki so se dotikale vsakdanjega življenja ljudi in so tudi bolj angažirale ženske (kar je bila logična posledica že prej živahnega humanitarnega dela), toda ideja o volilni pravici zanje ni nikoli poniknila. Dosego te so pravzaprav opravičevale z že obstoječim močnim gibanjem v socialni politiki oziroma s tem, da ima politika velik vpliv tudi na družino in dom (kamor tradicionalisti še vedno potiskajo ženo). Več kot polovica prebivalstva je tako izključena iz politike, s tem je brez vpliva na javno življenje, ki se, nasprotno, tiče prav vseh. »To je nezdravo stanje,« je bilo leta 1938 prepričano uredništvo ŽS:

»V teh milijonih glav in src je nakopičen ogromen zaklad izkušenj, znanja, načrtov in ves ta zaklad ostane zakopan, brez vrednosti in koristi za skupnost. In vsi ti milijoni trpe – poleg pogosto prav občutnega materialnega zapostavljanja – trpe zavedno ali nezavedno pod občutkom manjvrednosti, ki jim ga vsiljuje njihova okolica, naša doslej čisto pod moškim vplivom stoječa kultura in civilizacija.«<sup>207</sup>

Pri tem pa ne smejo delovati posamič ter druga drugi predstavljati konkurentke, saj bodo sicer dosegle bore malo, so trdile aktivistke. Veliko je še žena, ki si sploh ne želijo volilne pravice, ker jih te stvari ali ne zanimajo ali pa so še same zakoreninjene v patriarhalni tradiciji, in se tudi postavljajo proti boju za odpravo celibata za javne uslužbenke, proti splavu in vsem plastem ženskega vprašanja, za katere si prizadevajo feministke. Treba se je združiti in delovati vzajemno. Le tako jih bodo resno jemali tudi moški, tradicionalisti in reakcionarji, ki jih ovirajo pri dosegu enakopravnosti med spoloma. Moškim pa je treba dokazati, da emancipacija ne

---

<sup>206</sup> Irena Selišnik, *Prihod žensk na oder slovenske politike* (Ljubljana: Sophia, 2008), 68.

<sup>207</sup> *Ženski svet*, 16/2 (1938), 39. V 16. letniku ŽS, to je leta 1938, so objavili tudi Anketo o ženski volilni pravici, v kateri so bralke predstavile svoje poglede na to temo. Ela Horvat je zapisala: »Sramota je, da žene v Jugoslaviji ne uživajo volilne pravice. S tem, da jim odrekajo to državljsko pravico, jih ponižujejo v duševno manjvredna bitja. [...] Kako nesmiselno je, da sme vsak moški, tudi slehern analfabet in pijanec soodločati v gospodarski, socialni, prosvetni itd. politiki v naši državi. Žena pa v kljub temu, da ima morda tudi višje študije in se udeležuje v javnem življenju ter pri tem morda kaže velike sposobnosti, nima pravice, da bi smela z volilnim glasom podpreti ono strujo, ki ji je dobrobit celote več kot stranka.« Str. 68. Minka Krofta je bila še bolj angažirana: »Današnja žena tudi po nepotrebnem še plaho povprašuje politične voditelje, ali so za žensko volilno pravico ali proti. Čemu? Odgovor leži na dlani že v zreli samozavesti današnje razgledane žene. Zato: *pozovimo žene vseh struj, da postavimo skupno samostojno neodvisno akcijo za žensko volilno pravico*. Iz tega stališča naslovimo spomenico na kraljevsko vladu in zbirajmo podpise državljanek, s katerimi potrdimo in podkrepimo svojo zahtevo.« Str. 84. Delavka iz Ljubljane je spomnila vse ženske, da se borijo za isto stvar, in jih pozvala: »V borbi za žensko aktivno in pasivno volilno pravico moramo sodelovati skupno ne glede na versko ali politično prepričanje.« Str. 173.



pomeni prienačenja žene možu, ampak približevanje človeka človeku, kot je trdila Anica Černejeva.<sup>208</sup>

Za pridobitev volilne pravice so delovale postopoma. Najprej zgolj pasivno, in sicer kot guvernice na predvolilnih shodih, zborovanjih, vključile so se v volilne kampanje, ter seveda prek društev (t. i. korporativnih organizacij<sup>209</sup>), ki so jih ustanovljale, o čemer je že bil govor. Politične stranke so po prvi svetovni vojni v svoje programe vključile volilno pravico za ženske (v ženskah so namreč videli izjemno korist zase, saj so nagovarjale velike množice in jih privabliale). V začetku dvajsetih so že bile izvoljene v vodstvo lokalnih odborov Jugoslovanske demokratske stranke (JDS), njene članice so tudi javno nastopale in organizirale shode.<sup>210</sup> Toda če jim je bilo že vse to omogočeno, zakaj niso dobile volilne pravice, se sprašuje Irena Selišnik. Kriza v tridesetih je še bolj razburkala že tako napeto ozračje. Kmetje so zahtevali agrarne reforme, v mestih so ljudje stavkali in država je poostrila nadzor nad kakršnim koli združevanjem. Lahko je prepovedala nastanek nove organizacije, prirejanje društvenih zborovanj itn. Slovenci, ki so bili takoj po prvi svetovni vojni navdušeni nad pobratenjem v skupni državi, so zdaj doživeli mrzel tuš – sanje o demokratični jugoslovanski državi so se razblinile, krepilo se je splošno nezaupanje v državo.

Konec leta 1934 je uredništvo ŽS v nekaj vrsticah jasno povedalo, zakaj zahtevajo volilno pravico tudi za ženske. Sociološke in zgodovinske spremembe so vrgle žensko v svet zunaj doma, morala se je zaposliti, javno življenje in poklicna dejavnost pa sta podrejena politiki. In če ta politika ureja tudi njeno zasebno in poklicno življenje, hoče tudi sama sodelovati v njej. A ne gre samo za to: »Odkar se vrše spremembe splošnih gospodarskih pogojev, se žena tudi duhovno razvija in njeno *človeško dostojanstvo* zahteva enak delež pri urejevanju človeškega sožitja v družini, občini in državi.«<sup>211</sup> Ob dvajseti obletnici Majniške deklaracije je uredništvo ŽS spomnilo, da so se ženske že takrat izjemno dokazale, zanjo so namreč nabrale ogromno podpisov, in že takrat pokazale svojo »politično zrelost«, toda voliti še niso smele, čeprav so jim politično enakopravnost obljubljali v ustavi nove Jugoslavije.

---

<sup>208</sup> *Ženski svet*, 11/12 (1933), 257.

<sup>209</sup> Irena Selišnik, *Prihod žensk na oder slovenske politike* (Ljubljana: Sophia, 2008), 116.

<sup>210</sup> *Ibid.*, 111.

<sup>211</sup> *Ženski svet*, 12/12 (1934), 280.

Konec tridesetih so bile v Evropi le še tri države, ki niso ženskam podelile nobene oblike volilne pravice: Švica, Francija in Jugoslavija.<sup>212</sup>

V drugi polovici 30. let 20. stoletja se je boj za enakopravnost obeh spolov na vseh področjih življenja precej zaostrial. V ŽS (ne pa tudi v KŽ in GP, ti dve reviji sta se kot strokovna lista popolnoma posvetili ciljni publiki in se nista ukvarjali z občutljivo temo politike) je izhajalo vedno več člankov na temo volilne pravice. Že pred 1935. so objavljale članke, ki so zahtevali pravico in zaščito na socialnem ter poklicnem področju, po tem letu pa je žensko vprašanje<sup>213</sup> še glasneje zahtevalo udejstvovanje zapostavljenega spola v politiki.

V splošnem kritičnem ozračju, naperjenem proti državi, je Olga Grahorjeva 1935. v ŽS zapisala, da obstaja del politike, ki je pokvarjen, skorumpiran, ki se nesramno bogati, na državljane, ki so ga izvolili, pa pozabi, kakor hitro zasede udoben fotelj, in to ni dobrodošel kraj za ženske. A v politiki obstajajo tudi druge smeri, od gospodarske do socialne politike, ki bi bile zanje še kako primerne. Zakone ustvarjajo moški po svoji meri in tudi tiste, ki na papirju sicer ščitijo otroka in mater, delavko, »pozabijo« izvajati, ker jih zanimajo druge stvari. »Ako bi žene sedele v ministrstvih in imele svoje zastopnice v parlamentu, bi najbrže ne prišlo do redukcij plač, ki so za žene tako krivične in ki so še vedno v veljavi.«<sup>214</sup> Poleg tega ženske na splošno bolj vedo, kot je trdila Grahorjeva, katere so vsakdanje potrebe, in so pozornejše na banalne malenkosti, na katere moški radi pozabijo, za obče dobro pa so še kako pomembne. Nujno se jim je zdelo, da v politiki pride do izraza tudi ženski način razmišljanja. Zelo so poudarjale, da uvedba splošne volilne pravice ne bi bila v njihovo, ampak občo korist. Splošno, enako in tajno volilno pravico je bilo treba še vedno opravičevati z višjim smotrom, da je to v dobro vseh, kljub temu da sta Vodetova in Govekarjeva poudarjali, da bi jim morala avtomatsko pripadati kot moškim.

---

<sup>212</sup> Irena Selišnik, *Prihod žensk na oder slovenske politike* (Ljubljana: Sophia, 2008), 134.

<sup>213</sup> Masaryk je sicer trdil, da žensko vprašanje kot tako ne obstaja, ampak gre za kulturno vprašanje. *Ženski svet*, 13/4 (1935), 85. O tem je govorila tudi Anica Černe v članku O vzgoji naše ženske mladine. *Ženski svet*, 11/12 (1933), 257.

<sup>214</sup> *Ženski svet*, 13/5 (1935), 113.

Propaganda zanjo je bila vse močnejša po vsej Jugoslaviji.<sup>215</sup> V ŽS so objavili anketo, ki jo je pripravila Aliansa ženskih gibanj in v kateri so spraševale, ali politiki priznavajo žensko enakopravnost na izobraževalnem, poklicnem in političnem področju. Veliko jih je odgovorilo pritrdilno, reakcionarji so bili vse redkejši, a do konkretnih premikov kljub temu ni prišlo. Čeprav je bila politikom privlačna misel, da je v tej polovici prebivalstva, trenutno izključeni iz politike, pravzaprav veliko potencialnih volivk njihove stranke, jim ni uspelo prepričati tistih, ki so dejansko imeli moč kaj spremeniti (med najmočnejše nasprotnike volilne pravice žensk so spadali poslanci Radikalne stranke, ti pa so močno vplivali na druge stranke). Boj je bil otežen še s procesom dedemokratizacije Jugoslavije (nova oktroirana ustava je bila sprejeta 1931., ki povrh ni govorila neposredno o ženski volilni pravici, ampak je predvidevala posebni zakon, ki bo odločil o tem)<sup>216</sup> in splošno negativno konotacijo politike, s porajanjem dvomov o sami instituciji volilne pravice.<sup>217</sup> Najobsežnejša medijska kampanja za volilno pravico žensk se je zgodila leta 1939 ob pripravi novega zakona o volitvah, toda ženske so ponovno potegnile kratko, prehitela jih je druga svetovna vojna<sup>218</sup> in splošno volilno pravico so v tej državi uzakonili šele po njej (z Ustavo FLRJ, sprejeto 31. januarja 1946).<sup>219</sup>

Angela Vode je v delu *Žena v današnji družbi*, ki je prvič izšlo leta 1934, v enem odstavku lepo povzela, za kaj so se borile:

»Zahteve meščanskega ženskega gibanja so v bistvu sledeče: Žene hočejo v političnem, pravnem in gospodarskem pogledu iste pravice, kakor jih imajo moške. Za enako delo zahtevajo enako plačilo, ne glede na to, ali je žena poročena ali samska. Zakonita zaščita delovne žene-matere! Podpirajo naj se strokovne organizacije, kjer so organizirane tudi žene, kot najuspešnejše obrambno sredstvo za zaščito pravic delovne žene. Neporočeni materi in njenemu otroku je treba priznati iste pravice kakor poročeni. Zaščita žene in otroka naj se ne izvaja kot miloščina, temveč kot pravica, ki ji pripada po zakonu. Predsodke, vsled katerih trpita mati in otrok, je treba energično pobijati. Glede izmenjave državljanstva imej žena iste pravice kakor moški. Doklade za otroke naj se izplačujejo materam. Glavni vzrok prostitucije

---

<sup>215</sup> »[V]tikamo se in se bomo vtikale vedno odločneje in dosledneje, dokler ne izbojujemo pravic, ki jih imamo kot *ljudje*, matere, socialne in kulturne delavke, kot *enakopravne državljanke*.« (Poševni tisk B. F.) *Ženski svet*, 14/7-8 (1936), 181.

<sup>216</sup> *Ženski svet*, 16/11 (1938), 234.

<sup>217</sup> Irena Selišnik, *Prihod žensk na oder slovenske politike* (Ljubljana: Sophia, 2008), 140.

<sup>218</sup> Milica G. Antić, *Politične pravice in participacija žensk v politiki, Človekove pravice žensk* (Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut, 2004), 71.

<sup>219</sup> Milica G. Antić, *Pomen volilne pravice za ženske, Naše žene volijo* (Ljubljana: Urad za žensko politiko, 1999), 16.

je materialna beda, zato je prvi pogoj za njeno odpravo izboljšanje ekonomskih razmer na podlagi socialne pravičnosti in enakopravnosti. Odpravi naj se trgovina z dekleti in reglementacija, kakor tudi vsi izjemni ukrepi, ki zadevajo le žene nižjih slojev! Boj dvojni morali! [...] V svrhu dosege trajnega miru je prvi pogoj, da na vsem svetu preneha gospodarski, militaristični, politični in kulturni teror, da si vse države osvoje načelo, da je vsaka napadalna vojna zločin. To so zahteve, ki bi jih morala poznati in podpirati vsaka žena.«<sup>220</sup>

---

<sup>220</sup> Angela Vode, *Spol in upor* (Ljubljana: Krtina, 1998), 161.

## 8 Književnost v 30. letih 20. stoletja

Napeto ozračje, ki je zaradi svetovne finančno-gospodarske krize in čedalje večje fašistične ter nacistične nevarnosti vladalo v 30. letih 20. stoletja, je vplivalo tudi na književnost. Nerožnatim zunanjepolitičnim razmeram so se pridružile še notranjepolitične težave. Slovenci so kaj kmalu ugotovili, da so šli z dežja pod kap (iz Avstro-Ogrske v Jugoslavijo): unitarizem, beograjska aroganca, oktroirana ustava, raznarodovalna politika, plemena namesto narodov; še bolj so bile razočarane ženske, kajti verjele so, da jim bo v skupni državi z južnimi brati bolje, da jim bodo priznali pravice, ki jim de facto pripadajo, pa se to ni zgodilo. Kriza je povrh zelo prizadela tako kmete kot delavce, zato je sindikalno gibanje zahtevalo izboljšanje razmer za najnižje sloje, kmetje so zahtevali agrarne reforme. To obdobje sta zaznamovala tudi kriza obeh profiliranih revij *Ljubljanski zvon* ter *Dom in svet* ter nastajanje novih listov, kot so bili *Književnost*, *Sodobnost* in *Dejanje*. Ideološki boj med klerikalci in liberalci se je zaostрил, ženske so na svojem bregu čedalje glasneje zahtevale pravice na vseh področjih javnega življenja.

Socialna angažiranost se je kazala tudi v leposlovju. Iz moderne, ki je prekinila z realistično mimetiko v literaturi in se gibala v okvirih dokaj zmerne subjektivistične dekadence<sup>221</sup> ter si tu in tam privoščila naturalistično eskapado, kot to imenuje Kmecl, se je v 30. letih spet zgodil premik – v realizem. Pesnik in jezikoslovec Božo Vodušek je v spisu *K problemu sodobnosti v naši literaturi*, ki ga je izdal leta 1931 v *Domu in svetu*, zavrnil Cankarjev simbolizem in avantgardna iskanja ter »postuliral načelo realističnega prikazovanja, v katero bi bilo mogoče zajeti dejanske razsežnosti človekovega individualnega in družbenega življenja«. <sup>222</sup> Vodušek se je zavzel za socialno angažirano književnost, ki je analitična in epična, to nalogo, kot piše Pogačnik, pa je lahko prevzela samo pripovedna proza, ta je tako postala osrednji način umetniškega oblikovanja pri nas v 30. letih 20. stoletja. Književnost je obravnavala preprostega malega človeka v njegovih vsakdanjih položajih, kar je ubesedila v znanih, konvencionalnih oblikah ter v pogovornem jeziku.

Pri tem leposlovju prav tako ne moremo govoriti o larpurlartizmu, kajti imelo je nalogo, ki je segala zunaj okvirov umetnosti, in sicer družbene spremembe.

---

<sup>221</sup> Matjaž Kmecl, *Tisoč let slovenske literature: drugačni pogledi na slovensko literarno in slovstveno preteklost* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2004), 245.

<sup>222</sup> Jože Pogačnik, *Položaj in pomen revijalnega tiska, Slovenska trideseta leta* (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 160.

Slovenski književnosti je narodotvorna naloga tako ali tako imanentna, v tridesetih letih pa se je še ob vseh nevarnostih, ki so prežale na malega človeka, na kmečko-delavski proletariat, obrnila prav nanj in ga nagovarjala k družbenim spremembam. S prikazovanjem usod posameznikov in celih skupnosti, živečih na obrobju slovenske dežele, se razvije tudi tako imenovana pokrajinska ali regionalna literatura, katere glavni predstavniki so: Miško Kranjec (Prekmurje), Prežihov Voranc (Koroška), Ciril Kosmač in France Bevk (Primorska), tudi Anton Ingolič (okolica Ptuja, Haloze) idr. Obrobne pokrajine so bile še bolj na ksenofobičnem udaru zavojevalcev sosedov in s čisto svojo zgodovinsko izkušnjo (prekmurščina je bila na primer knjižni jezik, ki so ga učili v šolah in v katerem so tiskali besedila) – poleg vseh socialnih in ekonomskih problemov, ki so jih imeli tako ali tako vsi prebivalci na Slovenskem. »Aktualna socialna in kritična snov [...] je prestopila bregove umetniškega na račun aktivizma.«<sup>223</sup> Tudi zaradi tega je bilo manj lirike (Edvard Kocbek, Božo Vodušek, Mile Klopčič idr.) in na drugi strani več proze ter dramatike (Ferdo Kozak, Bratko Kreft).

Toda književnost ni bila zgolj to, trdi Glušičeva, ni bila tako slogovno in nazorsko homogena, kot pokaže površen pogled na to obdobje. Oziroma niti ne toliko površen: literarna zgodovina se je najbolj ukvarjala na primer s proznim delovanjem Miška Kranjca in Prežihovega Voranca ter ju s tem porinila v ospredje, na drugi strani pa avtorje, ki niso aktualizirali gospodarske, politične in nazorske krize, potisnila na leposlovno margino. Na eni strani so bili torej pripadniki skupine, ki so zagovarjali, naj književnost prikazuje socialni aktivizem, in pisali iz obdobja, ki ga je zaznamovalo burno ideološko cepljenje, na drugi pa književniki, ki so se kljub napetim časom in velikim družbenim spremembam umaknili k romantičnim in sentimentalnim pogledom na človekovo usodo (Bogomir Magajna) ter se zanimali za psihoanalizo svojih junakov (Vitomil Zupan, Rudolf Kresal), samosvoj je bil tudi Vladimir Bartol (leta 1935 izda zbirko kratke proze *Al Araf*, 1938. pa roman *Alamut*), svoj humorni in igrivi svet, kot mu pravi Glušičeva, je oblikoval Narte Velikonja.

---

<sup>223</sup> Helga Glušič, Razsežnost literarnih teženj v slovenski prozi tridesetih let, *Slovenska trideseta leta* (Ljubljana: Slovenska matica, 1997), 143.

## 9 Ženske in književnost

Žensko preteklost lahko imenujemo cenzuriran spomin, kot to zapiše Vesna Leskošek.<sup>224</sup> Moški so oblikovali in pisali zgodovino ter žensko zaradi njene narave, spola in spolnosti izključili iz nje. Enako se je dogajalo v književnosti – koliko ljudi na primer pozna delovanje Belo-modre knjižnice pri nas? Ženske so bile večinoma muze, platonske ljubezni (Petrarkova Laura, Dantejeva Beatrice, Prešernova Julija), tudi junakinje v proznih delih, ne pa avtorice književnosti – tiste redke so skorajda pozabljene, le kdo na šolah predava na primer o Marie de France, pesnici v 12. stoletju?

Z naraščanjem deleža pismenih ljudi je bilo vedno več bralk in ženske so nekako od razsvetljenstva postale pomembna ciljna publika v leposlovju. Zanje so najprej pisali moški, nato še ženske. Toda kar je bilo pomembno za tukaj obravnavano temo – niso smele postati del leposlovnega diskurza. Lahko so brale in se izobraževale, naj vendarle vzgojijo narodnozavedne slovenske potomce, toda nikakor se ne spodobi, da postanejo predmet literarne zgodovine, kritike. Literatura zanje (ki so jo pisali najprej moški, pozneje tudi ženske) je veljala za trivialno, torej manjvredno, in kot tako so jo izključevali iz literarne zgodovine. Borovnikova na tem mestu takoj poudari, da je nesmiselno ločevanje in hkrati vrednotenje »ženske« in »moške« literature na podlagi trivialnosti, saj je v slednji prav tako veliko trivialnih primerov (kavbojke, indijancarice Karla Maya itd., kaj pa večernice Mohorjeve družbe?).

Leposlovni začetki prvih slovenskih pisateljic so bili – če sploh omenjeni v literarnozgodovinskih delih – takoj označeni negativno, pomilovalno. Češ da ne dosegajo umetniške vrednosti avtorjev, čeprav so bili na drugi strani prav ti razglašeni za velike in napredne Slovence, če so orali ledino na katerem literarnem področju, in to kljub dvomu o njihovi kakovosti. Vrednotenje beletrističnih začetkov žensk, ki so si konec 19. stoletja (prvi roman ženske avtorice Pesjakove *Beatin dnevnik* je izšel leta 1887) drznile poseči po moškem predmetu, skozi oči poznejših obdobij in takoj označiti poskuse za inferiorne, nepomembne v literarni zgodovini, je lahko samo dokaz razpoloženja, ki ni bilo značilno samo za 19. stoletje z Antonom

---

<sup>224</sup> Vesna Leskošek, *Zavrnjena tradicija* (Ljubljana: Založba \*cf., 2002), 7.

Mahničem in revijo *Rimski katolik*,<sup>225</sup> temveč je bilo značilno še za 20. stoletje. V literarnozgodovinskih delih so nekatere omenili, toda niso bile deležne nobene znanstvene analize. »Kritika, v glavnem moška, obravnava avtorice, ki so pisale do štiridesetih let 20. stoletja [...], samovoljno in poljubno in njihovih del ne analizira z znanstveno objektivnostjo.«<sup>226</sup> Ženski literarni začetki na Slovenskem so se resda začeli pozno, ampak to je pravzaprav značilnost vse slovenske književnosti: za prvi roman velja Jurčičev *Deseti brat*, ki je izšel 1866., takrat slovenska daljša proza šele začenja dobivati jasne poteze, *Beatin dnevnik* Pesjakove pa je izšel »le« 21 let pozneje.

Do druge svetovne vojne je nekaj več pozornosti dobila le feministična pisateljica Zofka Kveder (1878–1926). O ženskem vprašanju je oblikovala jasno stališče, češ da mora ženska najprej postati človek, ne le nevedna in neumna goska, ki je vzgojena za to, da ugaja moškemu, ampak izobrazena in celovita osebnost, ustvarjalka – šele takrat lahko govorimo o emancipiranih ženah. In ob njej naj bi stal sodobni moški, ki spoštuje partnerico kot samostojno posameznico in se nima za gospodarja njenega življenja. Taki možje pa ne obstajajo, je bilo bridko spoznanje. Dvojna morala in drugi privilegiji, ki jih imajo, so preveč udobni, da bi se jim kar tako odrekli, zato so ti zraven neumnih goskic glavni zaviralci ženskega boja za enakopravnost.

Kvedrova je v svojih delih, ki so jih objavljale tudi v *Ženskem svetu* (*ŽS*; *Misterij žene*, *Tri sestre*, *Hanka*), predstavljala usodo žena, kar je bilo nasploh v ospredju njenega zanimanja. V svojem najboljšem delu, kot ga označi Slodnjak,<sup>227</sup> romanu *Njeno življenje* (1914 oz. 1918) je prikazala trpljenje matere in žene prek naturalistične dednostne teorije. Prav zaradi slednje je bila označena za močno pripadnico naturalizma, čeprav je ta prijem bolje razumeti kot pripomoček za prikaz ženske usode zaradi njenega spola, ali kot pravi Kmecl: dednost pri njej ni najmočnejša motivacija, ampak je to usojenost. »Njena pripoved ni drugega kot notranji monolog bridko preizkušane ženske, nekakšen 'seksistično' videni

---

<sup>225</sup> Ne le da je ženska telesno šibkejša od moškega (Mahniču se je zdela ženska telovadba nenaravna), »[ž]ena je tudi duševno šibkejša od moža, in ta je glaven razlog, da mora biti možu podrejena.« Anton Mahnič, *Žensko poglavje: zakaj je prav in naravno, da je žena podrejena možu?*, *Delta*, 4/3-4 (1998), 110.

<sup>226</sup> Katja Sturm Schnabl, *Ženska kot avtorica in lik v novejši slovenski književnosti*, *JiS*, 43/3 (1997/98), 99.

<sup>227</sup> Anton Slodnjak, *Slovensko slovstvo. Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968), 322.



psihogram; vse drugo, dednost, okolje in čas, so temu le okvir, oblikovna tvarina.«<sup>228</sup> A Kmecl to še vedno razume kot njen hendikep: »[Z]aprta je v žensko bridkost; kolikor je družbenokritičnih ugovorov, so bolj ali manj omejeni na razmerja med spoloma in njunim različnim položajem v družbi.«<sup>229</sup> Evfemizem »različni« položaj v družbi raje zamenjajmo z neenakopraven ter dodajmo dihotomijo nadrejen – podrejen, večvreden – inferioren, gospodovalen – ponižen, pa hitro najdemo razlog, zakaj je t. i. žensko pisanje tako zaznamovano z njeno usodo. V *Misteriju žene* (1900), katerega del so leta 1930 objavile v ŽS, se je lotila njenega podrejenega položaja v primerjavi z moškim (njemu mora žena izpolniti vse želje, on se lahko na njene požvižga) in dvojne morale, ki preveva družbo in ki njemu dovoljuje vse, njej pa ničesar; bil je eden od tisočerih moških, ki je vedno našel najlepše besede za ljubljeno in jo povelečeval, toda še vedno je zahajal v javne hiše (»zloglasne hiše«), kar se mu je zdelo nekaj popolnoma običajnega, »naravnega«, saj moški vendarle potrebuje razvedrilo.<sup>230</sup> Njemu se vse oprostí in se ga v družbi povrhu še bolj upošteva. Takšen nepravični položaj je avtorico zelo bolel, saj ga je sama doživljala že od otroštva in niti v zakonih ni našla sreče, kot si jo je želela.

*Hanko*, ki je izšla v hrvaščini (1917) in ki sta jo morali Marja Borštnik ter Eleonora Kernc prevesti, ko sta pripravljali zbirko *Izbrano delo Zofke Kvedrove* (odlomek je v ŽS izšel tik pred drugo svetovno vojno leta 1939 in je bil še kako aktualen), Slodnjak označi kot »živahno napisani, na avtobiografskih prvinah zgrajeni roman v pismih.«<sup>231</sup> In to je to. Ne omeni, da se tam avtorica odločno postavi po robu vsakemu vojnemu nasilju, ki da bo samo oslabilo Evropo, ne pa je okrepilo. Vojna, je trdila skozi Hankina usta, je nekaj najstrašnejšega na svetu in nobena ideja ni vredna človeških življenj. Zgodba se nato preseli v intimo – Hanka je razočarana, ko izve, da jo je mož varal. Toda ni žalostna zgolj zaradi skoka čez plot, temveč bolj zaradi tega, ker ji je mož s tem pokazal, koliko jo ceni in spoštuje – prav nič. Mislila je, da ima dobrega moža, ki razume razgledano, izobraženo žensko, da ne bo živela

---

<sup>228</sup> Matjaž Kmecl, *Tisoč let slovenske literature* (Ljubljana: CZ, 2004), 249–250.

<sup>229</sup> *Ibid.*, 251.

<sup>230</sup> Prostitucijo so moški zagovarjali predvsem z dejstvom, da moški potrebuje zabavo tudi zunaj zakonske postelje, kar je bilo v družbi ne le tolerirano, ampak nekaj povsem običajnega, toda pri tem morajo paziti, da ne moralno pokvarijo krepostnih žena, zato raje obiskujejo javne hiše, kjer so tako ali tako same izprijenke. In če temu dodamo še razmišljanje dr. Škerlja (*Ženski svet*, 14/11 (1936)), ki je raziskoval »rojene prostitutke« (verjel je, da na to enako vplivata oba dejavnika, dedna osnova in okolica), ugotovimo, kako so se moški pravzaprav razglasili za svetnike – s tem ko obiskujejo bordele in nadzorujejo rojene vlačuge, pravzaprav varujejo pridne in zgledne žene pred moralnim propadom.

<sup>231</sup> Anton Slodnjak, *Slovensko slovstvo* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968), 322.

kot preostale, torej mirno, vdano, pokorno. A se je motila, on je hotel tako ženo, zato se je z njo poročil, ker jo je hotel ukrotiti, bila mu je izziv. Ona pa je na drugi strani nezavedno hotela postati taka žena, ker se je hotela zblížati z njim. Zanj je ljubezen pomenila zaupati si vse, hotela je z njim deliti vse, kar je počela, a njega ni zanimalo. Sledilo je neizogibno grenko spoznanje, da je bil zakon farsa. Saj sploh nimata skupnih točk, nič ju ne povezuje, v ničemer si nista podobna, pač pa samo mučita drug drugega in se slepita, da je to ljubezen. Ne preostane ji drugega, kot da konča razmerje.

### 9.1 Založba Belo-modra knjižnica

Ženske so se dobro zavedale, da so bili njihovi dosežki v preteklosti zamolčani, pozabljeni in da se bo to dogajalo tudi v prihodnje, če ne bodo poskrbele, da ustvarjalke ne bodo šle v pozabo. Poleg ŽS, kjer so bile predstavljene pomembne posameznice v rubriki *Obrazi in duše* in objavljena leposlovna dela domačih pesnic ter pisateljic – s čimer so opravile izjemno nalogo ohranjanja spomina na umetnice, borke za ženske pravice in druge ženske, ki bi sčasoma izginile iz kolektivnega (moškega) selektivnega spomina in ki jih je uredništvo v tistem obdobju postavljalo za zgled družbi, da zmorejo prav tako dobro opraviti stvari, pred katerimi jim moški zapirajo vrata –, je imela veliko vlogo pri spodbujanju literarnih ustvarjalk založba Belo-modra knjižnica v Ljubljani. Objavljala je dela avtoric, ki jih druge založbe niso hotele, in s tem zapolnila vrzel, ki bi lahko nastala v literarni zgodovini, če je ne bi bilo, z lastno založbo so se hotele »upreti moškemu embargu in uveljaviti ženske avtorice«. <sup>232</sup> Število pisateljic je namreč začelo naraščati z izdajanjem revije *Slovenka*, saj so ženske končno dobile prostor, kjer so lahko objavljale svoja književna dela.

Belo-modra knjižnica, ki je delovala med letoma 1927 in 1941 ter katere predsednica je bila od začetka do konca Minka Krofta, tudi ena prvih članic Splošnega ženskega društva in aktivna sodelavka v ženskem gibanju pred drugo svetovno vojno, je dokazovala, da literatura ni prostor, kjer se lahko in sme izražati samo en spol, seveda moški. Pri njej so leposlovna dela objavljale Ljuba Prenner, Dora Gruden, Mira Lamut, Marjana Kokalj Željeznova, Marja Boršnik je pripravila izbrana dela pesnice Vide Jeraj, z Eleonoro Kernc sta uredili še izbrana dela Kvedrove.

---

<sup>232</sup> Katja Sturm Schnabl, Ženska kot avtorica in lik v novejši slovenski književnosti, *JiS*, 43/3 (1997/98), 100.

Ustanovljena je bila znotraj Prosvetnega odseka Telesno-kulturnega društva Atena (ki si je prizadevalo za to, da začnejo tudi žene redno telovaditi in s tem skrbeti za zdravje, kar pa je dolgo veljalo za sramotno – da se žena giblje in poti, ni primerno, so bili prepričani Mahnič in podobni), ime pa je dobila po praporu društva, ki je bil belo-modre barve. Poleg objavljajanja zamolčanih pisk je bila ena glavnih spodbud za ustanovitev založbe skrb za seznanjanje otrok s slovensko besedo. Članice društva so namreč ugotovile, da je na trgu le malo slovenskih otroških in mladinskih knjig, zato so jih začele izdajati, sčasoma, leta 1935, so odprli še mladinsko čitalnico in knjižnico v Prečni ulici, tam so bili tudi prostori založbe.

Niso izdajale samo otroških in mladinskih leposlovnih del. Pridružile so se jim še praktičnosporazumevalne knjige o telesni vzgoji, gospodinjstvu, založba se je lotila tudi ambicioznejših projektov, znanstvenih disertacij dr. Alme Sodnik in dr. Kristine Vrhovec (Brenkove), redno pa je izdajala dela slovenskih književnic, kot sem že omenila.

Nekaj književnih del, ki so izšla pri Belo-modri knjižnici: leta 1929 roman Ljube Prenner *Trojica*, 1930. prozni prvenec Marjane Kokalj *Željeznove*, roman *Brezdomci*, 1932. pesniška zbirka Dore Gruden *Rdeče kamelije*, tri leta pozneje še ena pesniška zbirka *Breze in bori* Mare Lamut, medtem tudi izbrana dela Jerajeve in Kvedrove, s čimer so zastavile pomemben projekt zbirko *Slovenske književnice*, s katero so želele predstaviti dela slovenskih avtoric čim širšemu krogu bralcev. Zadnja knjiga, ki je izšla, je bila povest *Korenove Saše učna doba* Milene Mohorič, ki se kot številni drugi prozni sestavki prav tako dotika ženskih tem, kot so šolanje, splav, življenje učiteljice. Založba je svoje knjige predstavljala v tudi revijah *Ženski svet* in *Gospodinjska pomočnica*.

Katja Mihurko Poniž ugotavlja, da knjige, ki so izšle pri omenjeni založbi, niso doživele pomembnejšega odziva z moške strani. Čeprav so sodelavke založbe – med katerimi naj poleg Boršnikove, Kernčeve, Mohoričeve omenim še Minko Bahovec, Minko Gašperlin, pesnico Erno Muser, ki je objavljala tudi v *ŽS*, ter ne nazadnje Silvo Trdina – redno pošiljale književna dela na uredništva osrednjih literarnih revij *LZ* in *DiS* v recenzijo, se te niso in niso pojavile – ali so jim namenili zgolj nekaj površnih stavkov v par vrsticah ali pa so jih popolnoma spregledali. Je že res, pravi Mihurko Poniževa, da pri delih pisateljic, ki so izšla pri tej založbi (prav tako teh, ki

so izhajala v ženskih revijah, ki jih obravnavam v tej nalogi, posebno v *Ženskem svetu*), ne moremo govoriti o najkakovostnejši slovenski literaturi, toda moramo upoštevati dejstvo, da gre za književne prvence. Z izdajanjem teh je Belo-modra knjižnica omogočila avtoricam preboj na slovensko literarno polje, saj jim sicer ne bi uspelo. Zraven tega je založba, ki so jo vodile ženske, izdajala in urejala knjige, ki so jih pisale ženske za ženske – skozi ženske oči so namreč obravnavale vprašanja, ki so se tikala njihovega življenja, njihove usode in s tem odprle popolnoma novo polje literarne tematike: podrejena vloga ženske v družbi, družinsko nasilje, dvojna morala, prostitucija in vzroki zanjo, samomorilke, življenje služkinj, splav idr. Toda ostalo je še veliko neuresničenih idej, neizdanih knjig slovenskih pisateljic, ki jih je Minka Krofta načrtovala.<sup>233</sup>

---

<sup>233</sup> Katja Mihurko Poniž je v zapuščini Erne Muser našla pismo, ki ji ga je leta 1940 poslala Minka Krofta. Pisala ji je o tem, da je založba hotela postati lastnica revije *Ženski svet* – ki je imela takrat finančne težave in je izgubila veliko naročnic –, vendar je načrt splaval po vodi. Le kakšna bi bila res usoda in revije in založbe, če bi združili moči? Katja Mihurko Poniž, *Knjige slovenskih pisateljic pri založbi Belo-modra knjižnica, JiS*, 49/1 (2004), 38.

## 10 Leposlovje v Ženskem svetu, Kmečki ženi in Gospodinjski pomočnici

V *Ženskem svetu*, *Kmečki ženi* in *Gospodinjski pomočnici* v 30. letih so bile v proznih delih, ki so predmet moje analize (poezije ne obravnavam, dramatika pa v listih ni izhajala), v ospredju ženske in njihove usode, ali kot pravi Katja Sturm Schnabl, da je »ženska usoda predmet in pesniško sporočilo umetniškega ustvarjanja« žensk:<sup>234</sup> v KŽ v 16 proznih sestavkih od 27 ali v dobrih 59 odstotkih, v GP je teh del celo 70 odstotkov (toda moramo upoštevati, da sem imela na voljo zgolj deset tekstov), v ŽS pa 61,5 odstotka (107 del od 174).

Torej lahko govorimo o specifični ženski literaturi v takratnem obdobju, ki se je pojavila s časopisom *Slovenka* in z Zofko Kveder kot v moškem leposlovnem diskurzu edino priznana avtorico do druge svetovne vojne in edino poklicno pisateljico ter s preostalimi avtoricami proznih del, ki sicer niso oblikovale sloga in jezikovnega izraza, ki bi ga šteli za vrhunec umetnosti, so pa prve izpostavile t. i. žensko vprašanje in predstavile takratni položaj ženske, ki ni bil zavidanja vreden in si je prav zato zaslužil literarno realizacijo – ker se pred tem tega pri nas ni nihče lotil. Sturm Schnablova je pri raziskovanju leposlovja, ki je izhajalo od 80. let. 19. stoletja do druge svetovne vojne v takrat dveh najpomembnejših književnih revijah *Ljubljanski zvon* ter *Dom in svet*, ugotovila, da slovenska literarna zgodovina velikokrat po krivici ignorira velik del pisateljic; da je v ospredju ženskega ustvarjanja njena usoda in da se v veliko delih zavzemajo za pravice žensk v družini in družbi; da je v delih viden nov kot opazovanja – prikaz specifične izkušnje v javnem in zasebnem prostoru, sveta, kot ga dojema ona, skozi oči žene postane prvič v slovenski književnosti izhodišče leposlovnega dela; ter da sta jezik in slog tesno povezana s posebnimi zahtevami izražanja.

Pri tem pa moramo upoštevati razlike med revijami. Predvsem KŽ (pa tudi GP) je objavljala »črtice in povestice« zgolj kot razvedrilo bralkam. Da se pokratkočasijo, potem ko si po napornem delovnem tednu privoščijo malo bralne zabave in potem ko preberejo članke, ki govorijo o resnih, pomembnejših, bolj vzgojnih temah. V KŽ je že res, da je v dobrih 59 odstotkih del ženska usoda predmet in pesniško sporočilo proznega teksta, toda v primerjavi z ŽS so sporočila, ideje v osnovi drugačne. V KŽ

---

<sup>234</sup> Katja Sturm Schnabl, *Ženska kot avtorica in lik v novejši slovenski književnosti*, *JiS*, 43/3 (1997/98), 102.

je veliko več del, ki nagovarjajo žensko kot mater ter jo – pokorno možu, pobožno, nevpadljivo, tiho, mirno, delavno in skoraj eterično – postavlja za zgled vsem bralkam: *Na posestvu pri Kudrnu ali Nebeška kraljica* češke avtorice Vlaste Javořické, *Čudovita žena* avtorice Anke, *Razorjeva mati* avtorja/-ice G. M., *Ona* avtorice Julije, *Moč grunta* Mimice Konič, *Če sveča dogori* Julije Bračič idr. Žena in mati se ne huduje, tudi če je mož pijanec in zapravi skoraj vse premoženje. Njena naloga je, da pridno dela in se ne pritožuje, ampak tiho in goreče moli k bogu ter ga prosi, da bi mož vendarle sprevidel svojo zmoto. Noben prozni tekst v KŽ neposredno ne obtoži moškega, da je kriv žalostne usode žene, da je kriv, da jo pretepa, da je alkoholik, da se ne briga za otroke. Vlasta Javořická se sicer bežno dotakne dvojne morale (Anica je dobra in potrpežljiva žena, ki oprostí možu Jaroslavu varanje in celo vzgaja njegovega nezakonskega otroka, ki ga je imel z ničvrednico in pohotnico Evo,<sup>235</sup> on pa njo takoj brezglavo obtoži prešuštva, čeprav ni storila prav nič, le nekdanja ljubezen Rudolf lazi za njo), a koraka dalje, da bi jo obsodila, ne naredi. Nasvet za ženo je še vedno, naj tiho počaka in moli, da se stvari same uredijo.

V GP je že drugače, saj se štirje prozni teksti lotijo dvojne morale v družbi. V GP ženska ni več večinoma žena kot v KŽ – ciljna publika je bila vendarle drugačna. Če je KŽ nagovarjala kmetice, ki so večinoma res bile matere in žene, je list GP apeliral na gospodinjske pomočnice, to so pa bile večinoma mlada dekleta, ki so prišla iz manjših krajev in vasi v večje mesto za zaslužkom. Tam je nanje prežalo kup nevarnosti, največja ter najhujša pa se je redno pojavljala v obliki – moškega. Z omenjenimi teksti so avtorice Marica Pirtovšek, L. Megličeva, Lea Fatur in Margit Jenc želele opozoriti punce, naj ne nasedajo praznim obljubam moških, saj jih bodo ti samo izkoristili in jih nato noseče pustili same (*Anica je šla v mesto, Ankin prijatelj, Če bereš zvečer romane* in *Iz celice brezposelnih*). Zadnji tekst tudi ostro obsodi dvojno moralo – moški samo lažejo in izkoriščajo naivnost žensk, a nikoli niso kaznovani za to, saj samo ženska zanosi, on pa odnese celo kožo in ni niti tarča posmeha v družbi. Proti temu pa se odločno postavi po robu ŽS.

V ŽS sta struktura in tematika prozних prispevkov bolj različni, čeprav kot sem zapisala že zgoraj, je ženska še vedno najpogostejši predmet in pesniško sporočilo

---

<sup>235</sup> Ime Eva ima jasno krščansko negativno konotacijo zavajanja moških, saj je Adama prepričala, naj je jabolko z drevesa spoznanja.

objavljenega leposlovja (61,5 odstotka). Na žensko usodo pa avtorji velikokrat pripnejo še druge teme in motive: revščino, moralni propad s prostitucijo, apatičnost družbe, finančno-gospodarsko krizo, ki potiska ljudi na dno, dvojno moralo, alkoholizem, nasilje, nezakonskega otroka, samomor, kapitalistično izkoriščanje pa na drugi strani propad zakona, nesrečno ljubezen in ne nazadnje obsodbo vojne; število teh del narašča proti koncu desetletja oziroma jih v tridesetih objavljajo po letu 1937, kar ne preseneča, saj sta se nacizem in fašizem vedno bolj krepila (Milica Š. Ostrovška: *Topovski strel*, Helena Andriškova: *Tema na grobovih*, Zofka Kveder: *Hanka*, Milena Mohorič: *Vojna*, Ivan Cankar: *Gospod stotnik*, Milica Š. Ostrovška: *Erika, Tomo in njegova mati*, Ina Slokan: *V teh dneh*).

Več kot četrtina (26 odstotkov) vseh priobčenih del v obravnavanem desetletju se loteva revščine kot tiste grozeče nevarnosti, ki je v tridesetih zamajala čedalje več plasti družbe: ljudje živijo v vlažnih kletnih sobah in komaj zaslužijo za preživetje (Katarina Špur: *Te hiše, Sol, žveplenke, petrolej*), mladina je končala šolanje in je dosegla izobrazbo, zdaj pa ni delovnih mest zanje – kako sodobno se sliši (Bogomir Magajna: *Elza*, Ema Deisinger: *Brez službe, Živa smrt*, Iva Breščak: *Naša pomlad*, Meta Koren: *Glad*, Ina Slokan: *Stara sem 18 let*, Silva Dolenc: *Moje prijateljice ni več*), njen (tudi njegov) zaslužek je tako majhen, da ne more ne živeti ne umreti (Katja Špur: *Povest o meni*, Konči Ahačič: *Novica*, Katja Špur: *Slike*, Angela Vode: *Sodobni prizori*), tako majhen, da komaj preživi otroke (Meta Koren: *Stara Jera*, Ina Slokan: *Deložacija*), ali ji življenje vzame še to edino srečo in rodi mrtvega otroka oziroma ji ta umre (Gelč Jontes: *Za koga dela*, Bogomir Magajna: *Ukrajinka*, Vera Gaber: *Joža*, Milica Š. Ostrovška: *Glej, dekla sem, Naša perica*, Meta Koren: *Otrok*, Ina Slokan: *Sin*), ali pa si celo oddahne ob njegovi smrti, saj mu ne bi mogla ničesar ponuditi in bi moral že kot kratkohlačnik na cesto (M. K. (Meta Koren?): *Zdaj se bojim*).

V tridesetih je bilo to, da je ženska zaposlena in ima svoj zaslužek, nekaj običajnega, zato je v ŽS veliko prikazov različnih zaposlitvenih struktur žena: od učiteljic, študentk in inštruktoric, intelektualk, znanstvenic, negovalk, gospodinj, redovnic prek tovarniških delavk, hišnic, točajak, glasbenic v gostilnah, viničark, služkinj in ne nazadnje prostitutk. V KŽ je bila naloga žene kot delavke jasna, tj. delo na kmetiji (svoji ali tuji), prav tako v GP (o gospodinjskih pomočnicah sem pisala že zgoraj), v ŽS pa je spekter poklicev, ki jih zasedajo ženske, pisan, kar je bilo tudi del uredniške

politike. S tem ko je uredništvo objavljalo tekste, ki so govorili o usodah najrazličnejših žensk ter prikazovali usode tako nižjih kot višjih slojev, so nagovarjali kar najširši krog žena. Toda lotili so se jih drugače oziroma prikazali so drugačne probleme. Pri nižjih slojih ni bilo treba kaj posebej razmišljati, njihove težave so bile na dlani: slab socialno-ekonomski položaj je vzrok za največ problemov, ki jih imajo ženske, to historičnomaterialistično misel je vedno zagovarjala Angela Vode (najbolj jo je razvila v leposlovnem delu *Sodobni prizori*, kjer na koncu ostro obsodi tudi ves boj žensk za enakopravnost, češ da je ta »piškave vrednosti«, če ne prinaša osnovnih pravic materam in otrokom). Ker ne dobijo službe, primerne izobrazbi, morajo včasih sprejeti katero, ki jim ni pogodu – na primer se zaposlijo kot točajke, kar pomeni zanje pristanek na dnu družbe (Ema Deisinger: *Brez službe*) in od tam je le majhen korak do prostitucije (France Bevk: *Dama iz kavarne*, Rudolf Kresal: *Dekle iz tovarniške ulice*, Mara Hus: *Izprijenka*). Prazna družinska blagajna in nenehni boj za preživetje sčasoma načne medosebne odnose in razčloveči ljudi (Jože Krivec: *V Halozah*, Milica Šaup Ostrovška: *Hišnica*, Katarina Špur: *Te hiše ter Sol, žveplenke in petrolej*, Konči Ahačič: *Novica*, Iva Breščak: *Naša pomlad*, Katja Špur: *Slike*, Louis Adamič: *Zibelka življenja*, Zmago Švajger: *Bič zemlje*), s čimer sta povezana tudi alkoholizem in nasilje v družini (M. Stepanova: *Pijanec*, Gelč Jontes: *Zavist*, Milica Šaup Ostrovška: *Glej, dekla sem*, J. K.: *Kdo je kriv*). Dvojna morala je prav tako pogosta tema in avtorice se postavijo v bran izkoriščanim ženskam, saj družba samo njih označi za izprijene, moralno pokvarjene, moški jo odnese brez posledic za ugled (Zofka Kveder: *Misterij žene*, Ljuba Prenner: *Preljubi fantič moj*, Lea Fatur: *Njega ni sodil svet*, Ema Deisinger: *Sredi kostanjevih dreves*, Ana Marija Klement: *Začetnica*). Pravzaprav je družba tista, ki pokvari ljudi, saj oblast na primer dovoli prostitucijo, ki jo sicer moralno preganja (Mara Hus: *Po odgonu*). Kruta usoda je ženske večkrat prisilila k skrajnemu dejanju – samomoru (Manica Koman: *Samomorilka*, Zinka Vrščaj: *Grbava Beti*).

Višji sloji – intelektualke, emancipiranke, dobro situirane ženske pa so se spopadale z drugimi življenjskimi položaji, kot so kriza zakona, osamljenost in otroci. O krizi zakona je bilo veliko govora v ŽS. Publicistke in književnice so hotele pokazati, da spremenjen položaj ženske v družbi (zaposlena je, deluje v društvih in si prizadeva za volilno pravico) zahteva tudi spremembo razmerij med zakoncema. Ker ženska opravlja svoj poklic in ima svoj zaslužek, ji ni treba izbrati moža po debelini



denarnice, zato pričakuje od življenjskega partnerja, da jo spoštuje ter jo ima za enakovredno (Marjana Kokalj Željeznova: *Ti in jaz*, Zofka Kveder: *Hanka*), enako pričakuje tudi od družbe (Eve Curie: *Gospa Curie*), kar pa je v tridesetih še redko. Žene velikokrat z razočaranjem ugotovijo, da so za moža še vedno inferiorna bitja, ki jih je treba varovati, ne pa izoblikovane posameznice, ki razmišljajo s svojo glavo. Na drugi strani pa so v ŽS kritizirali t. i. moderne ženske, ki so naredile iz emancipacije nekaj nezaslišanega in oblikovale »moški« slog življenja z rednim menjavanjem spolnih partnerjev, kajenjem, obiskovanjem kavarn po uri, ki je že primerna zanje ... in kar je najhuje – brez otrok. Materinstvo je še vedno pojmovano kot naravna vloga ženske, ki se ji ne sme odpovedati niti visoko izobražena žena s cvetočo kariero,<sup>236</sup> čeprav si morda sploh ne želi otrok. Skratka, emancipiranke ne smejo pozabiti na »pravo resnico življenja« (Alfa: *Izpoved žene stvariteljice*), saj brez otrok ni sreče v zakonu.

V ŽS so predstavili še samske ženske, stare device, ki so bile to po lastni izbiri ali tudi ne. V tridesetih je bilo še sramotno, če je ženska ostala samska, in sicer predvsem na podeželju, kjer se je ta lik pojavil le v zeliščaricah ali potepuhinjah, ki so hodile od vasi do vasi in prenašale novice, pomagale mladim zaljubljenecem do srečanj ipd. (v KŽ Maruša v *Govejkarjih* Jana Plestenjaka, v GP prodajalka zelišč v *Mlinarjevi Metki* Karle Kralj). V ŽS se zgodi preobrat: seveda ni pošteno, če družba in nenapisana pravila prisilijo žensko, da ostane samska (Gustav Strniša: *Njen božič*), in prikažejo tudi, kako zelo je osamljena predvsem med prazniki (Wanda Milaszewska: *Trinajsta*), samski stan je lahko na drugi strani tudi zavestna odločitev, saj je raje sama, kot da bi morala prenašati še moža, ki je kaj lahko nasilen do nje, pijanec ... (Milica Šaup Ostrovška: *Jurijevsko jutro stare Donke* in *Stara devica*). Večina pa se ji še vedno želi za vsako ceno poročiti, a jih svarijo, naj raje ostanejo same, kot da imajo smolo pri izbiri partnerja in jim bo življenje še težje (Lea Fatur: *Ko se selijo ptice*, Manica Koman: *Domači zvonovi najlepše pojo* in *Na pustni dan*). Veliko žensk je namreč samotnejših zraven moža kot brez njega – precej sodobno razmišljanje!

---

<sup>236</sup> Ta primer sem dala zato, ker je še danes predmet vročih razprav to, katero pot naj ženska izbere – družino ali kariero, obojega pač ne more imeti.

## 10.1 Avtorice nasproti avtorjem

Naslov morda namiguje na kaj senzacionalnega, da bom končno ponudila parametre, po katerih bomo lahko de facto ločevali med žensko in moško literaturo. Vendar ne gre za to. Na začetku so še obstajale razlike – na začetku, ko so si pisateljice po dolgem obdobju zaprtih vrat, na katerih piše zgodovina, priborile, da so jim jih začeli moški kolegi polagoma odpirati – vendar danes o tem ne moremo več govoriti. Toda tukaj pretresam 30. leta 20. stoletja ...

»Sodobna ženska literatura se je po mnenju mnogih raziskovalcev sprva oblikovala kot nekakšna odprta oblika biografije, katere značilnosti sta tako avtentičnost opisanega kakor namerno buditeljstvo, ki naj bi krepilo zlasti žensko politično zavest.«<sup>237</sup> Borovnikova je v enem stavku zajela, kar se trudim pokazati skozi diplomsko nalogo – da na začetku seveda so obstajale razlike med moško in žensko literaturo. Za prva opaznejša dela ženske književnosti je značilna osebna izkušnja, ki je v delu precej vidna (Zofka Kveder!),<sup>238</sup> Borovnikova trdi, da se torej sprva oblikuje kot izkustvena literatura, kar moramo razumeti kot manifestacijo upora proti vrednotam in normam, ki so veljale v patriarhalni strukturi družbe, zato so dale pisateljice realistični pripovedi prednost pred umetniškim preseganjem te (1995: 224). Ženska književna dejavnost je bila močno povezana z bojem za enakopravnost in pravice žensk, zato ni imela zgolj estetske funkcije oziroma ta sprva sploh ni bila v ospredju. Pomembneje je bilo izbrati protagonistko in biografsko prikazati njeno kruto usodo, pri tem na eni strani ozavestiti družbo o teh problemih in ji predstaviti žensko vprašanje ter na drugi izobraziti bralke, da bodo končno ugotovile, da so tudi one človeška bitja, ki naj jim pripadajo človekove in državljske pravice. To seveda lahko trdim predvsem za ŽS, čeprav se tudi v GP dotaknejo ženskega vprašanja, in sicer dvojne morale (te se najbolj borbeno loti Margit Jenc v delu *Iz celice brezposelnih*).

KŽ se je lovila. Je že res, da je ženska v glavni vlogi nastopila v dobrih 59 odstotkih prozih tekstov, vendar ji na podeželju še niso pripisovali borbenih sposobnosti. Mož

<sup>237</sup> Silviya Borovnik: *Pišejo ženske drugače?* (Ljubljana: Mihelač, 1995), 223.

<sup>238</sup> V obdobju odraščanja Kvedrove je bil tepež popolnoma običajno in legitimno vzgojno sredstvo, ki so ga vsi priporočali. Oče je bil povrh še alkoholik in sta se z mamo nenehno prepirala, on je namreč stalno govoril, da je za njegovo odvisnost od alkohola kriv nesrečni zakon. Vse življenje je ostal problematičen tudi odnos med Zofko in mamo, Kvedrova do nje ni čutila globokih, nežnih čustev in želela si je čim prej pobegniti iz tega pekla. Pozneje pa je doživela tudi razočaranje v dveh zakonih z Jelovškom in Demetrovičem. Več o tem v Katja Mihurko Poniž, *Drzno drugačna: Zofka Kveder in podobe ženskosti* (Ljubljana: Delta, 2003).

se je na primer »razhudil«, je »ponorel«, »razgrajal«, bil »slabe volje« in je »zaropotal«, vendar so avtorji z leposlovnimi primeri pomirili podeželanke in jim svetovali, naj se ne upirajo možu, naj raje molijo zanj in pridno delajo, da ne bodo imeli moške razloga za nasilje, ali pa temu sploh niso posvečali večje pozornosti, ker je bilo – kot že omenjeno – nekaj čisto vsakdanjega. To je pač stvar, ki jo je treba sprejeti in se raje potuhniti, da se ne ponavlja prepogosto. Tu je na primer velika razlika z ŽS, kjer se avtorice postavijo po robu vsakršnemu nasilju nad ženskami in otroki ter ga javno obsodijo – brez olepšav, brez evfemizmov (v enem primeru ženska celo umre, ker jo mož porine po stopnicah, Gelč Jontes: *Zavist*). Moralna in verska vzgoja bralk ter razvedrilo so glavne in pravzaprav edine funkcije leposlovja v KŽ; razen v eni pripovedi, v kateri avtorica spet biografsko predstavi usodo dekleta, ki mora z 12 leti v mesto služiti, saj je v kmečki družini preveč lačnih ust, tam jo prisilijo v prostitucijo, Rozika pa iz obupa naredi samomor – spije strup (Anka: *Iz življenja kmečkega dekleta*). Leposlovje se torej vedno obrača na naslovnika, tj. kmečko ženo, ter svetuje, nagovarja konkretne bralke in oblikuje javno mnenje.

Ali so to kriteriji, po katerih določamo trivialno literaturo? Hladnik v *Trivialni literaturi*<sup>239</sup> izpostavi socialno-zgodovinske okoliščine, ki so omogočile razvoj te. Z vedno večjo industrializacijo se je krepil sloj ljudi, ki živijo v mestih in imajo poleg dela tudi prosti čas. Industrializacija je po drugi strani prinesla razvoj tiskarstva, ki je omogočil večje naklade. Obvezno šolanje je poskrbelo za pospešeno naraščanje pismenosti, tako se je ustvarila nova plast bralcev, tj. kulturnih konzumentov, ki jim je trg ponudil novo blago, industrijski produkt – literaturo, ki se ne obrača na avtorja in njegovo genialnost, ampak na bralca. Bralca, ki v leposlovju ne išče avtorjeve posebnosti, inovacije, ampak napeto zgodbo, narativnost, ki predvsem zabava in leposlovnemu delu pritačne še kakšen moralni nauk, oziroma kot pravi Hladnik, bralec tovrstne literature, ki je množica,<sup>240</sup> zahteva od dela »informacijo (spoznavanje novega in pretvarjanje neznanega v znano), spodbudo (perspektivo in ideal čednosti) ter zabavo (tolažbo, beg iz realnosti v svet fantazij)«. <sup>241</sup> Kakor koli ji

---

<sup>239</sup> Več o tem Miran Hladnik, *Trivialna literatura* (Ljubljana: DZS, 1983).

<sup>240</sup> Množičnost je prav tako ena izmed glavnih značilnosti trivialne literature, leposlovje postane tržno blago, pisatelj pa »blagovni proizvajalec«, ki ne upošteva toliko poetike kot bralske želje. Miran Hladnik, *Trivialna literatura* (Ljubljana: DZS, 1983), 14.

<sup>241</sup> *Ibid.*, 15.

pripisujejo manjvrednost in ponekod celo črno piko v literarni zgodovini,<sup>242</sup> je bila pomembna za vzpostavljanje bralskih navad.

V 19. stoletju se je začel oblikovati še močnejši sloj bralk in treba jim je bilo ponuditi literaturo, pri čemer Hladnik izpostavi t. i. žensko povest, katere najpogostejši tip je ljubezenski.<sup>243</sup> Pisale so jih večinoma ženske in tudi brale so jih v glavnem one, trdi Hladnik in omeni slovenske prve pisateljice (Luizo Pesjak, Pavlino Pajk). Za to povest je bila značilna tale pripovedna formula (primer Pajkove): protagonistka je mlada, lepa, a osamljena in revna, po možnosti vzgojiteljica na neki graščini in s tem tudi moralni zgled obnašanja za ženske tistega obdobja. Znajde se v ljubezenskem trikotniku s tekmico, vendar na koncu pristane v srečni zvezi z izbrancem.

Ustvarjalke prvega slovenskega ženskega časopisa *Slovenka* so izkoristile tiskani medij in vzpostavile poligon, kjer se je začela razvijati slovenska ženska literatura – ki so jo pisale ženske za ženske. Opisovala je navadne, vsakdanje dogodke, tudi vzgajanje bralk je bila sprva pomembnejša naloga in z leposlovjem so želele opozarjati širšo družbo na specifične probleme, izhajajoče iz podrejenega položaja in iz katerih je bil sestavljen njihov vsakdanjik. Trivialna je bila toliko, kolikor so druge funkcije (zabava, večje upoštevanje bralke kot avtorice, izpostavljanje zgodbe pred slogom pisanja ter moralnega nauka) prevladovale pred estetsko. Tako v *Slovenki* kot pozneje v *ŽS*, ki ga obravnavam, so avtorice z leposlovjem ozaveščale ter izobraževale bralke in družbo (medtem ko je leposlovje v *KŽ* pa tudi v *GP* predvsem zabavalo in jim ponudilo razvedrilo po dolgem tednu naporenega dela). Literatura v *ŽS*, ki se je dotikala ženskega vprašanja – in v vseh primerih, kjer sta ženska in njena usoda predmet in pesniško sporočilo dela, tj. v 61,5 odstotka, se je dotikala ali dvojne morale, nasilja nad ženami, neenakopravnega položaja ... –, ni bila bralkam zgolj v kratkočasje, ampak je bila družbeno angažirana; obračala se je na ženske ter jih pozivala, naj se povežejo in skupaj nastopijo v boju za enakopravnost (Anka Nikolič: *Na dvorišču*, Silva Dolenčeva: *Moje prijateljice ni več*). Trivialne vzorce pa je, kot ugotavlja tudi Borovnikova, razbijala z ironijo, sarkazmom, cinizmom, in kar je najznačilneje – orala je ledino na tematskem področju. Lotevala se je namreč tem, ki

---

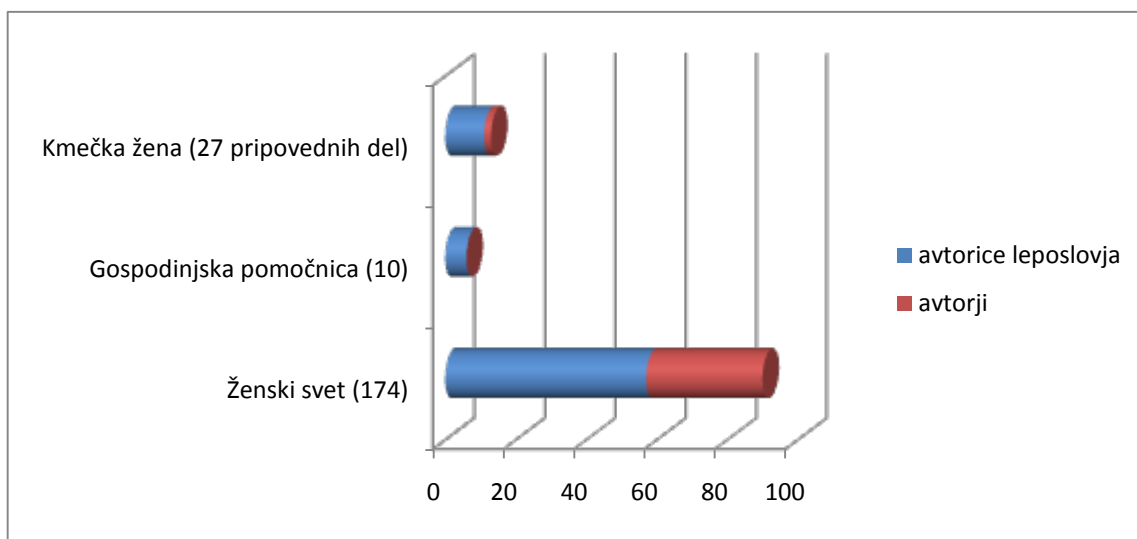
<sup>242</sup> Literatura Karla Maya je bila zelo priljubljena tudi med slovenskim bralstvom, vendar se v 60. letih 20. stoletja prevajalci niso hoteli podpisati v slovenski izdaji, kot da bi jih bilo sram, da so bili del trivialnega, pogrošnega, a kljub temu tržno uspešnega projekta. Povzeto po Iztok Ilich, *Bral ga je Einstein, kar požiral tudi Hitler*, *Slovenske novice*, 21/138 (2011), 16.

<sup>243</sup> Miran Hladnik, *Trivialna literatura* (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1983), 89.

doslej niso bile zastopane (moškimi se na začetku kajpada niso zdele omembe vredne): podrejenost žensk v družini in družbi, neenakopravnost, različni vzgojni prijemi za deklice in dečke, fizično ter spolno nasilje nad ženskami, slab gospodarski položaj, ki podpihuje inferiornost žensk. Ženska literatura razgalja tudi patološke odnose v družini (ljudje drug drugemu ustvarjamo pekel, za to sploh ni treba umreti!), prikazuje socialne razloge za veliko samomorov in detomorov ter hkrati kritično nastopi proti krepitvi stereotipizacije žene v medijih in pri moških pisateljih.

Z žensko usodo so sočustvovali tudi nekateri moški avtorji (čeprav ni bil nihče med njimi tako glasen feminist kot na primer Tomáš Garrigue Masaryk, ki so ga tudi Slovenke postavljale za zgled). Gustav Strniša se je v *Njenem božiču* dotaknil celibata za učiteljice, ki je dolgo veljal, a na koncu vseeno klonil in to nepravilno ureditev uravnovesil s tem, da čeprav učiteljica nima svoje družine (in je za božič osamljena), ima v razredu kopico otrok, ki jim je duhovna mati. Bogomir Magajna je bil že bolj sposoben empatije. Lotil se je zgodbe Ukrajinke, ki jo mož zapusti in ostane sama s hčerjo v Ljubljani (*Ukrajinka*), pa tudi tragične usode dekleta, ki mora sprejeti slabše plačano službo, kot veleva njena izobrazba, na koncu pa si vzame še življenje, ker jo fant prevara in zapusti (*Elza*). Trdo življenje celotnega geografskega območja in hkrati s tem specifično žensko izkušnjo, ki pomeni zanjo še težji preživitveni boj, je opisal Jože Krivec v delu *V Halozah*, Rudolf Kresal pa se je z otožno pripovedjo *Dekle iz tovarniške ulice*, iz katere je razbrati resignacijo, apatijo oseb, težko ozračje in neizogibni vpliv okolice na dekletovo usodo, lotil večnega perečega vprašanja prostitucije.

Kakšno je bilo razmerje ženskih avtoric in moških avtorjev, ki so objavljali v obravnavanih revijah? V KŽ je 27 proznih tekstov napisalo 11 avtoric in 2 moška, v GP je deset proznih del objavilo skupaj 6 pisateljic in noben moški avtor, v ŽS pa je 174 pripovednih prispevkov objavilo 57 žensk in 33 moških (brez avtorjev, podpisanih s kraticami; pri tem pa je treba upoštevati tudi dejstvo, da je bilo več žensk rednih sodelavk kot moških, torej jih je več objavilo več del oziroma so daljša izhajala v nadaljevanjih).



Grafikon 1: Razmerje med avtoricami in avtorji leposlovja (spodaj je število pripovednih del, ki so izšla tridesetih) v obravnavanih revijah

Med plodnejšimi pisateljicami so bile: Julija Bračič, Lea Fatur (ta je v KŽ objavljala tudi članke o zdravi prehrani, zelenjavi in sadju), Jožica Munih, Manica Koman, Zofka Kveder, Anka Nikolič, Ljuba Prenner, Marjana Kokalj Željezen, Mara Hus, Ruža Lucija Petelin, Ema Deisinger, Marija Kmet, Maša Slavec, Gelč Jontes, Ilka Vašte, Milica Šaup Ostrovška, Katja Špur, Konči Ahačič, Iva Breščak, Meta Koren, Milena Mohorič, Ina Slokan, navsezadnje je v obravnavanem desetletju eno prozno delo objavila tudi Angela Vode (*Sodobni prizori*), ki pomeni leposlovni prikaz njenega siceršnjega prepričanja in boja za ženske pravice.

## 10.2 Tipologija ženskih likov

Kot že večkrat omenjeno, sta bili ženska in njena usoda velikokrat predmet ter pesniško sporočilo leposlovnega dela. Pri oblikovanju tipologije ženskih likov v ŽS, KŽ in GP v 30. letih 20. stoletja si pomagam s študijo Alenke Rebol Kotnik, ki je raziskovala tipe ženskih oseb v pripovedni prozi avtorjev druge polovice 19. stoletja. Ali sploh lahko uporabim tipologijo, ki jo je raziskovalka naredila na podlagi avtorjev iz druge polovice 20. stoletja? Kot osnovo da, za potrebe diplomske naloge pa jo lahko tudi priredim. Pri kmečkih povestih je na primer ne bo težko uporabiti. Po Miranu Hladniku<sup>244</sup> so to tiste, ki govorijo o usodi kmetov (torej so protagonisti kmeti), dogajanje je postavljeno v vas, avtorji vključujejo tudi folklorne opise kmečkega vsakdanjika (delo na polju, košnja ...), dogajanje in glavni konflikt sta

<sup>244</sup> Več o kmečki povesti v Miran Hladnik, *Slovenska kmečka povest* (Ljubljana: Prešernova družba, 1990).

postavljena jasno ter preprosto, avtorji del se ne ukvarjajo s pretiranim psihologiziranjem (grunt je tako ali tako glavni, človek je samo vršilec dolžnosti, ki mu jih nalaga posest), v ospredju je usoda kolektiva (vaške skupnosti, družine ...), ne toliko posameznika, in ne nazadnje – grunt je tako milje kot element dogajanja (zgodba se odvija na podeželju in grunt je tisti, ki narekuje življenje ljudem). Zato v teh pripovedih ni prostora za individualnost in želje posameznika. V KŽ so v tridesetih izšle štiri: *Na posestvu pri Kudrnu ali Nebeška kapljica* Vlaste Javočicke, *Moč grunta* Mimice Konič ter *Govejkarji* in *Vest* Jana Plestenjaka (pri tem naj poudarim, da Koničeva in Plestenjak v *Vesti* svoje glavne osebe psihološko že bolje oblikujeta). V GP so objavili tri: *Šipkarja gresta snubit* Lee Fatur, *Mlinarjeva Metka* Karle Kralj in *Ljudje iz Stržišča* Jožice Munih. V ŽS pa je izšlo pet kmečkih povesti: *Pirhi* Manice Koman, *V Halozah* Jožeta Krivca, Ivana Potrča, *Sonce je zasijalo* Ine Slokan ter *Bič zemlje* Zmaga Švajgerja.

Popolna žena in mati se loti vsega težkega dela na kmetiji, ko mora mož v prvo svetovno vojno (*Na posestvu pri Kudrnu*), mati tudi žrtvuje srečo v ljubezni po smrti moža, da ohrani grunt za sina (*Moč grunta*), neubogljiva hči se noče odpovedati ljubezni le zato, ker sta družini sprti (*Govejkarji*) ali ker fanta oče ne mara (*Mlinarjeva Metka*, *Oče*, *Sonce je zasijalo*), dobra, ubogljiva hči pa naredi prav to: odpove se ljubezni, da osreči očeta in ker je narodna zavest v njej močno zakoreninjena (*Ljudje iz Stržišča*). Malo sem se že dotaknila ženskih likov, a naj jih predstavim podrobneje.

### 10.2.1 Tip matere

Tip matere bom razdelila na dva podtipa, in sicer a) dobra, požrtvovalna mati, tako rekoč svetnica ter b) slaba, egoistična mati, ki ji za otroke ni mar. Prva je idealizirana krščanska podoba matere, ki so jo oblikovali sredi 19. stoletja po sprejetju dogme o Marijinem brezmadežnem spočetju 8. decembra 1854. Poleg tega da je pobožna, je predvsem skrbna, vzgoja otrok je njena prva in najpomembnejša naloga, potomce ima brezpogojno rada, nesebično pa pomaga tudi drugim ljudem v skupnosti. Za ta podtip Rebol Kotnikova pa tudi Hladnik trdita, da ni najpogostejši v prozi druge polovice 19. stoletja. V KŽ je od izpostavljenih vlog matere, teh je skupaj 17 (upoštevala sem ženske, katerih materinska vloga je eksplicitno prikazana kot a) ali b) in to vrednotenje tudi vpliva na dogajanje; v enem delu sta lahko zastopana oba podtipa), največ svetniških, nesebičnih mater, in sicer kar 11 primerov ali slabih 65

odstotkov. Pojavi se tudi taka svetniška mati, ki ne le da požrtvovalno skrbi za svoje otroke in dela na posestvu sama, ko je mož v vojski med prvo svetovno vojno, da ohrani grunt zanje, ampak nesebično sprejme pod streho tudi moževega pankrta iz prešuštniškega razmerja ter enako lepo in ljubeče skrbi zanj kot za svoje biološke otroke (*Anica v Na posestvu pri Kudrnu*). Taka mati postavi potrebe in želje otrok pred svoje, zato se tudi odpove ljubezni za potomca (*Moč grunta*), v otrocih najde tolažbo, če je mož raje v gostilni kot doma (*Čudovita žena*).

V reviji pa je omenjenih tudi pet slabih mater ali dobrih 29 odstotkov, toda vedno s poudarjenim avtorjevim moralnim komentarjem ali pa je prikazana kot kontrast prvega podtipa. Slaba mati je egoistična, otrok ji pomeni samo breme in se ga želi za vsako ceno znebiti, da je ne bi oviral pri osvajalskih pohodih (*Eva v Na posestvu pri Kudrnu*), pojavi se folklorni motiv mačehe, ki stereotipno ne mara moževih otrok iz prejšnjega zakona (*Če sveča dogori*), mati je tudi preveč zaščitniška do sina ter je pripravljena zanj storiti celo zločin (*Vest*) in je slaba mati, ker daje potuho otrokom, namesto da bi jih pravilno vzgajala v samostojne posameznike (*Materin Janezek, Zakaj tako?*).

Objave v KŽ tako ne potrjujejo statistike, veljavne za kmečko povest, kjer je več drugega podtipa. Šlo je namreč za revijo, kjer so ustvarjalke načrtno promovirale in povečevale kmečko ženo ter njeno nenadomestljivo vlogo v kmečki družini. Ta nazor je zelo motiviral literarno udejstvovanje v reviji.

V GP mati ni tako izpostavljena kot v KŽ, saj v nobenem delu niti ne igra glavne vloge, ampak so to najpogosteje hčere in dekleta, ki se napačno zaljubijo in so zato v konfliktu z očetom (*Mlinarjeva Metka in Ljudje iz Stržišča*). Materi imata v teh delih precej pasivni vlogi, le v drugi zgodbi se proti koncu oglasi in obtoži hčer, da je povzročila nesrečo v družini, ter ji zabrusi, naj odide od hiše, če se oče ne vrne iz ječe. Toda Jožica Munih je ne prikaže samo kot slabe, egoistične, torej je ne smemo kar takoj vtakniti v podtip b), saj jo skrbi za hčer in je hkrati prepričana, da ljubezen med zavedno Slovenko in Italijanom ni mogoča. Glede na konec povesti – hči je pridna in se poroči s Slovencem Luko, tako se tudi sama odloči, da ni videti, kot da so jo prisilili v ta zakon – je avtorica predstavila mater kot dobro, a kljub temu ne za podtip a), saj ji je pomembnejša narodna ideja. V pravi podtip a) spada le ena mati, a tudi ta ni popolna, ker je nezakonska (*Sin Arhove Lenke*). Nezakonski materi sta v



GP še dve (*Anica je šla v mesto* in *Ankin prijatelj*). Vse tri so bile naivne in so jih moški izkoristili. Tako so avtorice s konkretnimi primeri opozarjale dekleta, naj bodo previdna in naj ne silijo preveč v mesto, saj to ni obljubljena dežela. Kaj naj potem naredijo, ko pride hči noseča domov? V eni zgodbi se ji nesvetniška mati odpove, ker ji je naredila preveliko sramoto (*Anica je šla v mesto*).

V ŽS je v začetnih obravnavanih letnikih (1930, 1931) še nekaj izpostavljenih vlog mater (leta 1930 na primer v polovici vseh leposlovnih prispevkov), v naslednjih letnikih čedalje manj, ampak so večkrat izpostavljene poklicne vloge žena, ki se prebijajo skozi kruto življenje in vsakodnevno bijejo boj z revščino. Čeprav to še ne pomeni, da mater v leposlovju ni bilo, le pisci se niso dotaknili čustvenega odnosa med njo in otrokom, v nobeni pripovedi ni eksplicitno zapisano, ali ima potomce rada – razen pri tistih ženskah, ki so (po navadi) zunajzakonsko zanosile. Moški so jih seveda zapustili, one pa so se kljub revščini in skrbem, kako bodo preživljale malo bitje, veselile dojenčka, češ da je to njihova največja sreča v življenju, ki je sicer hladno, neprijazno in brez ljubezni. Veselile so se otroka, da bodo deležne vsaj malo ljubezni, toda življenje ne varčuje z bičanjem: otrok jim umre. Takih primerov je precej: *Za koga dela*, *Ukrajinka*, *Muzikantarca*, *Joža*, *Glej, dekla sem*, *Hišnica*, *Otrok*, *Zdaj se bojim*, *Naša perica*, *Sin*.

V ŽS je največ mater, ki so dobre ali bi želele biti dobre, a se stežka prebijajo skozi življenje, kar odločilno vpliva tudi na njihov odnos do otrok. Če sta bila z možem na začetku morda zaljubljena in se je veselil vsakega otroka, se položaj sčasoma spremeni in se ob novici, da je žena znova noseča, razhudi, češ da nimajo denarja za še ena lačna usta (*Novica*). Avtorji so se tako največkrat odločili za prikaz obupnega socialno-ekonomskega statusa žensk, ki je v povezavi z žensko usodo prav tako velikokrat glavni predmet in idejno sporočilo leposlovnega dela ter odločilna zunanja okoliščina, ki določa usodo ljudi in je lahko tudi krivec za kruto mater, ki se sploh ne meni za otroke (*Hišnica*) ali celo ubija rejence, če nima koristi od njih (*Zibelka življenja*).

Vloga matere je najbolj izpostavljena v KŽ, veliko manj v GP in ŽS, v zadnjih dveh je tudi več primerov podtipa b). Različna nazorska podlaga revij je močno vplivala na izbiro ženskih likov v pripovednih delih. V KŽ so se trudili postaviti zgled za bralke in jim tudi prek leposlovja ponuditi model vedenja, primerne za kmečko

žensko. Ta je bila v prvi vrsti mati, njena sposobnost rojevanja in vzgoje potomcev je bila najpomembnejša za ruralno okolje, zato se v primerjavi z drugima revijama večkrat pojavi tip dobre matere. V GP in ŽS so na drugi strani naslavljali ženske, ki so opravljale svoj poklic ločeno od zasebnega življenja. Pomembnejša sta bila boj za preživetje ter poudarjanje njihovega podrejenega položaja v družbi. Poleg tega je bil predvsem ŽS tisti, ki je ozaveščal družbo o tem, ji nastavljal ogledalo in spodbujal ženske, da se borijo za svoje – človekove – pravice, v nasprotju s KŽ, ki je večinoma še vedno ponujala tradicionalno moralo in promovirala tradicionalno vlogo ženske v družini ter družbi.

### 10.2.2 Tip hčere

Rebol Kotnikova je v svoji študiji razdelila like hčera na tri podtype, in sicer a) strahopetno, nedolžno hčer, b) samosvojo, odločno, neubogljivo hčer ter c) le navidezno ubogljivo in podrejajočo se hčer. V KŽ tip hčere nastopa v sedmih zgodbah (sinov je za primerjavo deset), pojavita pa se prvi in tretji podtip. Ubogljiva hči brez besed sprejme usodo, ki so ji jo namenili drugi, čeprav ji ni najbolj všeč. A pozneje celo ugotovi, da so imeli starši prav pri izbiri ženina zanj, saj je bila ona še premlada, da bi trezno razmišljala (*Na posestvu pri Kudrnu*). Taka hči se ukloni volji staršev in v skrbi za druge sorojence zapusti domačijo na podeželju, saj so prerevni, da bi nahranili vse otroke, ter se odpravi v mesto služiti (*Iz življenja kmečkega dekleta, Vsakdanji dogodki*). Tretji podtip sem v KŽ zasledila le enkrat, ko se dekle zaljubi v napačnega fanta, saj sta družini sprti (*Govejkarji*).

V GP nastopajo hčere v 8 zgodbah od 10, in to v vseh treh podtipih. Imamo pridne, ubogljive hčere, ki so sicer lahko razvajene in gosposke, a vseeno ubogajo starše (Orehkova Lenka v *Šipkarja gresta snubit*), tu so še pohlevne, pobožne in delavne – takšne, ki so vredne, da se mladenič oženi z njimi, čeprav so revne (gre za znan folklorni motiv: raje revno in pridno dekle kot bogato, a za nobeno delo;<sup>245</sup> Grčarjeva Rička v *Šipkarja gresta snubit*). V podtip a) uvrščam tudi dekleta, ki gredo zgodaj v mesto služiti, ker so doma na deželi prerevni, da bi lahko nahranili vsa lačna usta (*Ankin prijatelj*).

---

<sup>245</sup> Kot je v sonetu *O, Vrba* zapisal France Prešeren: »Zvesto srce in delovno ročico / za doto, ki je nima milijonarka, / bi bil dobil z izvoljeno devico.« Kakšne so torej glavne kvalitete deklet, ki so primerne za ženitev? Mora biti zvesta, delavna in – predvsem – devica. France Prešeren, *Poezije doktorja Franceta Prešerna: z dodatkom* (Ljubljana, Cankarjeva založba, 2002), str. 134.

Če v KŽ ni bilo niti enega primera neubogljive hčere, jih je v GP največ. Od 9 obravnavanih mladenk so podtipa b) kar 4 ali slabih 45 odstotkov. Te so znane iz pogostega konflikta oče-hči, ko on ne odobrava njenega izbranca. Konflikt se lahko tako zaostri, da dekle iz obupa stori samomor (*Mlinarjeva Metka*). Nastopale so tudi samosvoje hčere, ki silijo v mesto, prepričane, da bodo boljše živele, in so gluhe za vsa opozorila mater (*Anica je šla v mesto*). Zgolj na videz podrejajoča se mladenka je v GP ena (*Ljudje iz Stržišča*). Prav tako se zaljubi v napačnega moškega. Zgodba sicer obravnava obdobje fašizma na Primorskem in izpostavi narodno zavedno družino. Jožica Munih se poigra z dekletovo usodo: ta se zaljubi v italijanskega brigadirja. Avtorica spretno prikaže Franckin notranji boj: po eni strani je zavedna Slovenka, ki uboga in podpira očeta, ta tudi javno vodi boj proti vsiljivcem Italijanom, po drugi strani je samo zaljubljeno dekle, ki komaj čaka, da bo srečala svojega ljubega. Toda v podtip c) bi jo uvrstila le pogojno, saj se na koncu ukloni očetovi volji ter ravna po svojem močnem narodnozavednem prepričanju. Ljubezen s tujcem, predstavnikom naroda, ki tlači Slovence, se seveda ne obnese. Svet sam poišče ravnovesje, harmonija je znova vzpostavljena, čeprav za ceno prave ljubezni.

V ŽS ni veliko hčera. V 174 proznih tekstih so izpostavljene v 19 zgodbah (ali v slabih 11 %); zgolj za primerjavo naj zapišem, da je bilo sinov nekaj več (a tudi ne veliko več), in sicer v 25 leposlovnih delih (ali v dobrih 14 %). Pri tej reviji pa moram tipologijo Rebol Kotnikove prilagoditi. Sicer se še pojavita hčeri, ki sprejmeta usodo, ki jima jo namenijo drugi, in se poročita z neznancem. Toda prva se zaveda svojega položaja in majhne dote, zato je vesela ženitne ponudbe (*Pirhi*), druga pa z veseljem sprejema življenje, ki ji ga organizira babica (*Tri sestre*). Seveda so še druga dekleta, ki ubogajo starše in sprva sprejmejo namenjeno jim usodo, toda vseeno reflektirajo položaj, v katerem so se znašle zaradi revščine, svojega spola, in ne zdržijo trpljenja, zato storijo samomor (*V Halozah* in *Dekle iz tovarniške ulice*).

Na drugi strani imamo hčere, ki so sicer neubogljive, a strahopetne ali s slabo vestjo, ker vedo, da bodo s svojim početjem razočarale starše. Rebol Kotnikova je ta podtip poimenovala navidezno ubogljiva in podrejajoča se hči. Slabo vest imata dekleti, ki »špricata« pouk in materi ne voščita za god (*Materin god*), pa tudi dekletce, ki ve, da ne sme ukrasti piškotov, a jih kljub temu, saj si jih preveč želi, mati pa je prerevna, da bi ji jih privoščila (*Prvi greh*). Slabo vest ima še Metka, ki se zaljubi v hlapca Toneta, oče, stari Tršan, pa seveda ne bo pustil, da gruntarjeva hči vzame nemaniča.

Toda ljubezen je močnejša od očetovega neodobravanja, zato s Tonetom pobegne v mesto (*Sonce je zasijalo*). Slaba vest je največkrat povezana tudi s strahopetnostjo deklet. Metka se na primer z očetom neposredno ne sooči. On ji postavi ultimat, da mora izbrati ali očeta in posest ali snubca, in ko hči pobegne z izbrancem, očetu pusti samo poslovilno pismo. Trde roke očetove je strah tudi Maliko (*Oče*), kajti: »Njegova pamet je bila okorna in žilava kakor težko in trdo življenje pri Hrgovih.«<sup>246</sup> Pod srcem nosi nezakonskega otroka in zaveda se, da jo bo oče nagnal od doma, ko bo izvedel za pankrta. Toda Ivan Potrč v tej kmečki povesti ni izpostavil samo skrbi hčere, da je s tem izdala očeta (takšen potek dogodkov bi morda pričakovali v KŽ), Maliko muči predvsem dejstvo, da je eksistenčno odvisna od očeta. Primerja se s sestro Ančko: ona je lahko pogumna in razmišlja po svoje, saj je delavka v tovarni in ima *svoj zaslužek*, ona pa že vse življenje dela na očetovi zemlji in je odvisna od nje.

V drugi podtip (samosvoja, odločna, neubogljiva hči) po razdelitvi Rebol Kotnikove bi lahko uvrstila samo eno hčer, in sicer Melitko, ki izgubi vero v boga (*Melitka*). V samostanu, kjer obiskuje gimnazijo, saj je zelo pobožna, se potoži redovnici, da jo je hotela mačeha umoriti, sestra pa jo posvari, naj ne sodi staršev, saj je to greh. Melitka se ne strinja, zato se izpiše iz te šole in se vpiše na trgovsko.

Sklep? Vedenje hčera je prav tako motivirano z nazorsko podlago revij. V KŽ je bila tudi tukaj izpostavljena tradicionalna vloga deklet, postavili so vzor, kako se mora obnašati hči. Te so večinoma pridne, ubogljive, pobožne, zgled za bralke, z neubogljivimi so opozarjali dekleta, kako se ne smejo vesti. V GP so na drugi strani največkrat neubogljive ter v konfliktu s starši, pri čemer avtorice tako sočustvujejo z njimi kot jih opozarjajo, kam jih lahko pripelje svojeglavo vedenje. V ŽS pa v pripovednih delih ni šlo za poudarjanje moralnega nauka, zato je tudi več podtipov hčera, ki se mešajo. Leposlovje v tej reviji je imelo poudarjeno socialno funkcijo ozaveščanja družbe in bralk – in prav zato najdemo različne primere ženskega vedenja (s čim bolj različnimi zgodbami predstaviti možne krute usode žensk). Hčere so pridne, ki skrbijo za družino, a razmišljajo po svoje, potem so primeri deklet, ki so prisiljene sprejeti usodo, ki jim je namenjena, čeprav se ji glasno upirajo, pa tudi hčera, ki vztrajajo v trdem življenju, ker so jih doma tako vzgojili, čeprav na koncu

---

<sup>246</sup> *Ženski svet*, 14/9 (1936), 192.

izgubijo boj in umrejo (*Živa smrt*), in tistih, ki naredijo stvari po svoje, a imajo ob tem slabo vest ter se bojijo odziva staršev, skrbnikov.

### 10.2.3 Tip žene ali zunajzakonske partnerice

V odnosu do moškega – in tukaj to poudarjam, ker je že Simone de Beauvoir zapisala, da je bila ženska skozi vso zgodovino definirana le skozi moškega in v odnosu do njega kot Drugi – je Rebol Kotnikova razdelila tip žene na tri podtipe, in sicer a) ubogljivo, v podrejen odnos postavljeno žensko, b) ukazujočo žensko, ki dominira nad moškim, ter c) enakopravno ženo ali partnerico. V okviru tega tipa avtorica obravnava še fizično zlorabljene ter na drugi strani nasilne ženske, prešuštnice, koristolovke in idealizirano podobo ženske (povelečevanje te).

V KŽ je v 10 zgodbah od 27 (ali 37 odstotkih) poleg drugih vlog, predvsem materinske, izpostavljena še vloga žene. Največ je podrejenih žena, ki so jih avtorji oziroma predvsem avtorice same postavljale za zgled. Popolnoma podrejenih in ubogljivih je v pripovedni prozi 5 ali slaba polovica vseh (slabih 46 % od 11 obravnavanih). Ženska je dobra mati in še boljša ter izjemno potrpežljiva žena, ki ne očita možu, če je prevečkrat v gostilni in je pijanec (*Čudovita žena*), ki s strahospoštovanjem pred možem spregovori o kaki pomembni stvari (*Razorjeva mati*), ki je sicer žalostna, če mož ni ali ne zna biti ljubezniv, a to sprejme kot nekaj naravnega, običajnega (*Ona*), ki si možu ne upa postaviti po robu, čeprav vidi, da nima prav in dela škodo sebi ter drugim (*Govejkarji*). Če pa se mu poskuša postaviti po robu, za kar seveda dolgo zbira pogum, in pove svoje mnenje – s tresočim se glasom in solzami v očeh, kakopak – jo partner kar hitro postavi nazaj na »njeno mesto«; kot na primer Razvodovec v *Govejkarjih*: »Ti se brigaj za gospodinjstvo, gospodar sem pa jaz!«<sup>247</sup>

Pri tem naj omenim še žene, ki sicer priznavajo svojo podrejeno vlogo, a se kljub temu ne bojijo spregovoriti na glas, kadar ugotovijo, da on nima prav. Možu sicer oprostijo prešuštvo, ko pa ji on po krivem očita, da ga je prevarala, se odločno postavi zase in zanika obtožbe, in ko je on v vojni, prevzame še njegove naloge, da ohrani domačijo, tako postane samozavestnejša (*Anica v Na posestvu pri Kudrnu*); prevzame vso domačo proizvodno dejavnost po smrti moža, kar zahteva od nje odločnejši nastop, čeprav je prej delala, kar ji je naročil partner (*Moč grunta*);

<sup>247</sup> *Kmečka žena*, 3/7 (1939), 208.

predlaga, naj tudi on pomaga pri vzgoji otrok (*No, ta je pa lepa*). S temi ženskami so se avtorji sicer hoteli približati podtipu c), a je žena, enakopravna možu, med ljudmi na podeželju v tem obdobju še vedno nekaj nemogočega, zato pravega podtipa c) v KŽ ni. Imamo pa na drugi strani podtip b), to je dominantno in ukazujočo ženo, ki je večinoma ovrednotena negativno. Izpostavim lahko 3 ženske (od 11 ali dobrih 27 %): nad možmi dominirajo tako, da so čustveno močnejše od njih, one odrejajo, kdaj pride na vrsto katero delo, in one izbirajo partnerje za svoje otroke, moški pa je, da – copata (Aničina mati v *Na posestvu pri Kudrnu*). Na drugi strani so lahko zelo razvajene in izkoriščajo zaljubljenost moža, mu ukazujejo o vseh stvareh v življenju, same pa niso sposobne poprijeti na nobeno delo (snaha v povesti *Vest*), moškega pa lahko celo tako ovijejo okrog prsta, da ga pripravijo do marsičesa, tudi zločina (*Neusahljiva materina ljubezen*). Take ženske so po nazoru revije označene negativno in kot primer žene, s katero so opozarjali bralke, kakšne ne smejo postati. Podeželsko okolje še ni bilo pripravljeno na take spremembe, kjer žena ni več podrejena možu, tradicionalna vloga žene je bila še vedno ne samo izpostavljena in privzgajana, ampak tudi čislana.

V GP je omenjenih vlog za raziskovanje 5 ali v polovici vseh objavljenih zgodb. Še vedno je največ prvega podtipa, 3 žene so ubogljive, popolnoma podrejene besedi moža in imajo zato v pripovedi tudi manjšo vlogo, saj s svojo pasivnostjo ne vplivajo bistveno na dogajanje. V ospredju naracije je konflikt oče-hči (*Mlinarjeva Metka, Ljudje iz Stržišča*). Zgodba *V okovih suženjstva* Lee Fatur je postavljena v popolnoma drug kraj, in sicer v ZDA v obdobje, ko so na severu že odpravili suženjstvo, na jugu pa se mu nikakor niso mogli odreči. Tam je popolna podrejenost žene možu še bolj izpostavljena; on jo je namreč kupil kot sužnjo, zato lahko z njo počne, kar želi. To bi lahko v prenesenem pomenu veljalo tudi za takratno slovensko družbo.

Na drugi strani imamo – sicer samo eno – dominantno ženo, ki nadvlada moškega, mu ukazuje, kako naj živi (on pa seveda to brez besed sprejema), ter ima vse vajeti v rokah, kar se tiče družinske proizvodne dejavnosti (*Sin Arhove Lenke*). V GP pa prav tako ni niti enega primera podtipa c).

V ŽS kot naprednejši reviji bi lahko pričakovala več primerov podtipa c). Fjodor Šaljapin je v pripovedih *Moja mati* in *Ljubezen* lepo pokazal, kje je ženino mesto v

družini in družbi: oče je bil surov pijanec, ki jo je grobo pretepal, ona je bila skromna, poslušna, pridna, neopazna kot vse ruske žene – te v patriarhalni družbi pomenijo samo »domačo žival, ki se tem bolj ceni, čim bolj vztrajno dela«. <sup>248</sup>

Tako je bilo duhovno ozračje še v tridesetih, vendar pa se v ŽS niso velikokrat eksplicitno lotili podtipa a). Od 174 proznih tekstov je bil izrazito podrejen odnos žene do moža izpričan samo v 12 pripovedih; in od teh je v 9 primerih moški izvajal tudi fizično nasilje nad njo (*Poslednji objem, Pijanec, Moja mati, Zavist, Glej, dekla sem, Kdo je kriv, Kjer oranže cveto, Ko se selijo ptice, Zaklenjene duri*). V *Očetu* Ivana Potrča ima povsem pasivno vlogo; ko mož robanti na hčer, ker bo rodila nezakonskega otroka, si ne upa kaj preveč spregovoriti niti ugovarjati možu, pove mu le, da ni le ona kriva za to, ampak bi moral tudi on paziti na hčer ter jo prej omožiti. V pripovedi *Kjer oranže cveto* pa se avtorica Inka Šušteršič sprašuje, kateri ženski je bolje – Dalmatinki, ki živi v popolnem podrejenem položaju in slepo uboga moža tirana, ali tisti, ki se zaveda krivic na svetu in pravic, ki bi ji morale pripadati, ter se bori zanje. Zaradi takih primerov bi lahko podvomili o naprednosti revije ŽS; sodelavke so se seveda zavzemale za ženske pravice ter enakopravnost, toda nekatere so bile že utrujene od nenehnega boja in so se začele spraševati o smiselnosti tega početja. Tak primer je tudi *Gozdič je že zelen* Ivana Vouka. Profesor se v pripovedi sprašuje: dekleta so sicer samozavestnejša, toda ali so tudi srečnejša?

V ŽS se torej niso toliko osredotočali na podrejen položaj ženske v odnosu do moža v družini, osnovni celici, temveč do Moškega, tj. družbe na splošno. S tem ko so prikazovale, kje vse so problemi in kje vse ženske potegnejo kratko, so si prizadevale za izboljšanje položaja in pridobitev pravic, kot jih imajo moški. Hvaležna tema za prikaz neenakopravnosti in neenakovrednosti je *dvojna morala*. Pravila, ki veljajo za može, jim dovoljujejo tako rekoč vse, v družbi prav tako ne dobijo nobene moralne črne pike, ampak vedno odnesejo celo kožo. Za žensko je drugače – ona je takoj zaznamovana (če ne drugega z otrokom) in označena za moralno pokvarjenko, izprijenko (*Misterij žene, Preljubi fantič moj, Sredi kostanjevih dreves, Njega ni sodil svet, Samomorilka, Elza, Zmenek, Otrok, Začetnica*). Tudi žena intelektuala in emancipiranka, ki je mislila, da jo mož spoštuje in ima za enakovredno, doživi hladen tuš – on ji zgolj »dovoli« delati, da je zadovoljna, sicer pa se ima še vedno za

---

<sup>248</sup> *Ženski svet*, 8/7 (1930), 206.

njenega gospodarja. To, da ženska služi svoj denar, imenuje muhavost, razvajenost, da jim gre predobro (*Ti in jaz*). Podobno ugotovi Hanka (*Hanka*), ko razočarano spozna, da je mož ni spoštoval in jemal take, kot je – inteligentna, samostojna –, ampak jo je le hotel ukrotiti, želel je mirno, vdano in pokorno ženo.

Da se žena poigra z moškimi čustvi in ga zapusti, se v ŽS v tridesetih pojavi dvakrat: *Mrlička Tončka* in *Mati*. V zgolj enem primeru pa je žena psihično in fizično nasilna do moža ter očitno dominantna v njunem odnosu (*Hišnica*), pa še tu njeno početje avtorica Milica Šaup Ostrovska opravičuje s tem, da so jo zelo prizadele smrti otrok in je zato čustveno otopela. V KŽ so avtorice takoj obsodile nasilnico in jo celo povezale z zločinom, v ŽS so bili na drugi strani že prizanesljivejši do njih – njihovo ravnanje so poskušali upravičiti s socialnim in ekonomskim dnom, ki razčlovečita ljudi.

Če je ŽS veljal za naprednejšo revijo, v kateri so objavljale prispevke borke za ženske pravice, kot so bile Angela Vode, Pavla Hočevnar, Minka Govekar in Alojzija Štebi, kje so torej leposlovna dela, ki prikazujejo intelektualke, emancipirane, močne ženske, ki mislijo in delujejo po svojih načelih? V reviji najdemo tudi te, a že takoj na začetku pregledovanja letnikov naletim na pripoved, ki okrea emancipiranke, naj med vsem svojim delom ne pozabijo na »pravo resnico življenja«, torej otroke, saj ti prinesejo srečo v zakon. Dve samozavestni in močni ženski pa čaka grenko spoznanje, da le nimata tako dobrih in svobodomiselnih mož, kot sta bili prepričani. Mož je prepričan, da je še vedno njen gospodar (*Ti in jaz*), in se je odločil za močno žensko, da jo ukroti in naredi pokorno; žena pa nezavedno, ker se želi zblížati z njim, tudi postaja taka (*Hanka*). Hanka na koncu žalostna spozna, da je bil njen zakon le igra, farsa. Lahko sploh govorimo o podtipu c)?

V ŽS se pojavi novost, in sicer zagovarjanje samskega stanu. Ženska je bila zaposlena, s svojim zaslužkom in zakaj bi za vsako ceno silila v zakon, ko pa je lahko nesrečen. Raje ostane sama in živi mirno, ne da bi morala povrhu prenašati pijanca in nasilneža, veliko ženska je bolj osamljenih in bolj trpijo ob možu, kot če bi bile brez njega (*Ko se selijo ptice*, *Na pustni dan*, *Jurijsko jutro stare Donke*, *Stara devica*). In če za moškega ni sramotno, da ostane sam, naj se ne norčujejo niti iz samice, kajti žena ni več eksistenčno odvisna od moža (*Domači zvonovi najlepše pojo*).



Stanislav Vdovič je pod psevdonomimom Janez Rožencvet priobčil zanimivo pripoved o tem, kako nevarno je, če bodo moški spustili ženske z vajeti. V *Srebrnem jezeru* se dekle upre fantu, ko jo primerja z jezerom, ujetim med skale, na skritem kraju. Ona noče biti mirno in lepo jezero, ona je divje, razburkano morje, ki kar kipi od življenja. Na plan privrejo vse zatajevane strasti, zemeljske sile se zbudijo in jezero poplavi dolino. Avtor je pripoved sklenil s tem, kakšno škodo je naredilo, ko se je nehalo brzdati in so čustva privrela na plan: poplavilo je dolino, uničilo polja in hiše, skale, ki so ga varovale, so se usule po bregu, dolina je zdaj blatno močvirje, torej neprimerna za življenje. Gre torej za opozorilo družbi, da ne sme pustiti ženskam, da začnejo delovati svobodno in po svoje, kajti tako bi uničile vse na svoji poti – vse, kar so se moški trudili ustvariti. Žensko, ki uteleša nebrzdano naravo, je treba obdržati ujeta med skale, skrito pred svetom, mirno, lepo, in brzdati njene strasti, saj so lahko te pogubne za življenje. Konkurenca je huda reč, bi rekli Simone de Beauvoir in Luce Irigaray.

Rebol Kotnikova je v tem tipu obravnavala še: fizično zlorabljen/nasilne ženske, prešuštnice, koristoljubne ženske ter idealizirane podobe žena. V *KŽ* zanimivo ni niti enega izpostavljenega primera fizično zlorabljenе žene (če pod tem razumem zgolj pretepanje ženske, ne prostitucije, v katero zapade dekle v *Iz življenja kmečkega dekleta*). Toda to še ne pomeni, da moški na podeželju v tridesetih niso preteпали žena. Ravno nasprotno – fizično nasilje je bilo tako vsakdanje, da ga avtorji niti niso posebej izpostavljali, pa tudi sramota, o kateri ženske niso govorile na glas. Tudi če je omenjeno mimogrede (kot grožnja, strah ženske pred tem) in se v pripovedi dejansko ne zgodi, uporabljajo avtorji za poimenovanje nasilja evfemizme: mož »se razsrđi«, »zaropota«, ženska ne sme »vznemiriti« moža, da se ne »razhudi«, da ne bo »hude ure« doma, in podobno. Fizično nasilje nad ženskami je bilo razširjeno, le da je v tej reviji omenjeno kot folklorni motiv (enako normalno kot fantovsko pretepanje na vaških veselicah in alkoholizem, »ta nesrečna strast«), ne pa kot resnični družbeni problem. V *GP* se eksplicitno pojavi samo v eni pripovedi, in sicer *V okovih suženjstva*, ki pa je, kot že zapisano, postavljena v *ZDA* v obdobju suženjstva.

Močna kritika fizične zlorabe žensk je v *ŽS* (nasilneži so omenjeni v 9 zgodbah ali dobrih 5 odstotkih vseh leposlovnih del). Žensko svarijo pred poroko s takim, ki se zna pogovarjati le s pestmi (*Ko se selijo ptice*), nekatere ženske pa ne vidijo druge

izbire in stoično prenašajo nasilnega moža (*Zavist*), saj ne poznajo drugačnega življenja (*Pijanec*, *Glej, dekla sem*). Po drugi strani pa tožijo nad svojo usodo in preklinjajo takšno življenje (*Kdo je kriv?*) ter se znašajo nad drugimi zaradi teh frustracij (*Zaklenjene duri*).

Nasilnih žensk je malo. V KŽ izvajajo psihično nasilje nad moškimi: jim ukazujejo, odrejajo življenje, tudi ponižujejo, vrtijo okrog prsta (*Glasivčeva*, *Aničina mama* v *Na posestvu pri Kudrnu*, *Vest*) ter ga pripravijo celo do zločina (*Neusahljiva materina ljubezen*). V GP je taka samo ena, in sicer nemška gospodinja, pri kateri služi mladi Slovenec (*Sin Arhove Lenke*). V ŽS je nasilna samo ena ženska, in sicer v pripovedi *Hišnica*. Že naslov namiguje na to, da je možača, saj opravlja tradicionalno moško delo, je trda, brezčutna in tako fizično kot psihično nasilna do moža; vendar tudi ona pokaže tisto nekaj čustev, ki so ji ostala skrita v srcu, in sicer ko se ukvarja s svojo ljubeznijo, rožami.

Prešuštvo je bilo vedno nesprejemljivo, in to tako pri moških kot ženskah; takoj je dobila etiketo vlačuge in izprijenke. V družbi je bilo zanj sicer nekaj čisto normalnega, da si privoščijo postransko zabavo (kako dolgo že je Odisej, zgled popolnega moža, ostal pri nimfi Kalipso, Jokasta pa ga je zvesto čakala doma in odganjala snubce?), toda v literaturi tega niso dovoljevali, ampak enako obsojali kot ženske skoke čez plot, le da je bila lahko nadaljnja usoda popolnoma drugačna, hujša za ženske (v pripovedi *Na posestvu pri Kudrnu* sta primera moškega in ženskega varanja enako negativno označena).

Ženska pa ne le da ni smela prevarati moža, niti ni bilo dobro, če je izgubila nedolžnost pred poroko. Ali kot je dejal Jaroslav v povesti *Na posestvu pri Kudrnu*, ko mu je mati prigovarjala, naj se že enkrat poroči: »Ko se je treba poročiti, ima že skoraj vsaka za seboj kaj takega, da se Bogu smili; petnajstletne pa menda vendar ne bom jemal?«<sup>249</sup> Ženskam skakanje iz postelje v posteljo ni dovoljeno, ker le one nosijo posledice pregrehe: otroka! V KŽ je ena sama prešuštnica, in sicer soseda Jaroška v povesti *Na posestvu pri Kudrnu*; v GP ni nobene niti v ŽS. Aničin oče pove, da se Jaroška ne bi smela spozabiti z Rusom, mož Jaroš jo lahko namreč ubije in temu se nihče niti ne bi čudil (!), ter sklene: »Še na sodnji ga bodo oprostili. To je

---

<sup>249</sup> *Kmečka žena*, 1/1 (1937), 8.

že res, da tudi možakarji tam niso kaj prida, razlika pa je le velika; *oni namreč v naročju domov ne prineso nič takega, kar joka.*«<sup>250</sup> (Poševni tisk B. F.)

Avtorji so se dotaknili tudi žena, ki so videle v moškem samo materialno korist. Pa naj tukaj pustim ob strani nekdanjo eksistenčno odvisnost žensk od moških in že iz tega vidika njihovo koristoljubnost, temveč uvrščam sem tiste ženske, ki kar po vrsti izkoriščajo moške za lastno zabavo in luksuz ter so hkrati slabe matere – kot Eva iz povesti *Na posestvu pri Kudrnu*. Že njeno biblijsko ime pove, da zapeljuje moške in jih spravi v nesrečo, potem pa hitro presedla na drugega, za svojega biološkega otroka se povrhu prav nič ne briga. Češka avtorica Vlasta Javořicka jo je zelo obsojala. Njen antipod je bila Anica, ki je bila na drugi strani idealizirana podoba žene, kar je še en podtip, ki ga je izpostavila Rebol Kotnikova. V KŽ je bilo poveličevanje žene zelo priljubljeno, teh je več kot negativnih podob. Idealna žena možu nikoli nič ne očita ter požre in odpusti vse obiske gostiln, pijančevanja, udarce ter skoke čez plot, se nikoli ne pritožuje, je dobra mati in odlična gospodinja. Postavljena je za zgled vsem bralkam in kot skrajno nasprotje slabe žene, matere; črno-bela podoba sveta takoj vpliva na bralca. Idealizirana podoba žene je v ŽS samo ena, in sicer *Gospa Marina*. Sprva idealen zakon se podre, ko Marina ugotovi, da jo mož vara s prijateljico. Žalostna, ker jo je razočaral, in zaskrbljena, ker ga ne more zapustiti, saj je finančno odvisna od njega, nepričakovano podeduje tetino premoženje. Že se odseli, toda preveč pogreša moža in vznemirja jo misel, da se bo morala postarati sama, zato odpusti prešuštniškemu možu in mu prav nič ne očita.

#### **10.2.4 Tip tete, prijateljice, daljne sorodnice, neznane ženske**

Ta tip je pogost in tako rekoč v vsaki daljši pripovedi, pri katerem se sprva zdi, da ga je avtor vključil v zgodbo samo zato, da je opis pokrajine in tamkajšnjih ljudi slikovitejši, a ima svojo funkcijo. Prispeva k dogajanju, in sicer kot posrednica, svetovalka, tolažnica, pomočnica. V kmečkih povestih je pogost lik neporočene ženske, ki se preživlja tako, da pomaga pri raznih opravilih na kmetijah, in zeliščarice. Ta prinaša vedno sveže novice in čenče ter je prava zakladnica pomembnih podatkov in zgodb iz preteklosti (*Mlinarjeva Metka*). Poleg tega igra še vlogo mediatorke, posrednice med zaljubljenecema, ki se ne smeta srečevati, ona pa jima pomaga pri zmenkih (*Govejkarji*). V ŽS zeliščaric ni, je pa ena vedeževalka; vsa

---

<sup>250</sup> *Kmečka žena*, 3/5 (1939), 145.

skupnost je do nje pokroviteljska, celo sodno jo preganjajo, češ da krivo napoveduje prihodnost. A ironično se vse uresniči (*Vedeževalka*).

V ta tip spadajo tudi ženske opravljivke, ki jim avtorji večinoma namenjajo stransko vlogo, toda čenče, ki jih te razširjajo po skupnosti, ali etikete, ki jih nalepijo nekemu (*Samomorilka*), imajo lahko za protagoniste hude posledice; oče na primer po tej poti izve za prepovedano zvezo med hčerjo in mladeničem, ki ga ne odobrava (*Ljudje iz Stržišča*). Omenjeni tip samske ženske lahko z opravljanjem naredi tudi škodo zaljubljenca, s tem ko sproži govorice o skrivni zvezi po vsem kraju (*Govejkarji*).

V pripovedi Lee Fatur *Če bereš zvečer romane*, ki se dogaja v ZDA, pa se pojavi bogata daljna sorodnica, izgubljena teta glavne junakinje, ki se nečakinje zelo razveseli in jo zasuje z darili ter pozornostjo. K teti potujejo tudi hčere na počitnice, da spoznajo drugačno življenje, predvsem s podeželja v mesto, ali pa jo k njej pripelje oče, ker jo hoče spraviti iz domačega okolja, da jo iztrga iz objema mladeniča, ki ga on ne odobrava (*Govejkarji*). Teta ali daljna sorodnica, po kateri protagonistka nepričakovano podeduje neko premoženje, posest, sicer ni najpogostejši motiv, a ga kljub temu zasledimo; v ŽS sta na primer dva primera (*Gospa Marina* in *Klavir*). Teta je tudi tista sorodnica, ki vzgaja otroke, če jim umrejo starši (*Živa smrt*), in ki svetuje protagonistki ter jo svari, naj se ne poroči z alkoholikom (*Na pustni dan*). Ni pa vedno dobra, najdemo tudi hudobne sorodnice, ki ne marajo dekleta (*Počitniško veselje*), ki jo izkoriščajo kot deklo, ker ji ponudijo streho nad glavo, ko pa punca zanosi, jo naženejo iz hiše (*Zgodba o preprostih ljudeh*), pa tudi repenčijo se, ko revna deklica, nečakinja, ukrade tri piškote (*Prvi greh*). V KŽ najdemo tudi teto, ki nima nobenega interesa skrbeti za nečaka, potem ko se ga že mati odkriža (*Na posestvu pri Kudrnu*).

Poleg tete se kot svetovalka, pomočnica, zaupnica, tista, ki nima glavne vloge, a kljub temu prispeva k dogajanju, celo razpletu fabule, pojavi še prijateljica. Ta prepriča deklo, ki si želi čez lužo, v nov svet po moža, naj ostane doma, ZDA namreč niso obljubljena dežela, zato se tudi sama z družino vrača v domače kraje (*Domači zvonovi najlepše pojo*). Prijateljica tudi tolaži, ko ona zanosi in ne ve, kako bo finančno zmogla tako breme (*Joža*), pripoveduje njeno zgodbo, ko nje ni več med živimi, da opozori javnost na velike družbene probleme, ki razjedajo mladino (*Moje prijateljice ni več*), in kar je najpomembnejše, posluša njene težave ter je edina ne

obsoja, ko ji ves svet obrne hrbet (*Samomorilka*). Toda prijateljica je lahko hinavska in ji poskuša speljati moža (*Gospa Marina*), zaradi prevelike pobožnosti lahko da tudi napačne nasvete (*Melitka*).

### **10.2.5 Tip samske ženske, stare device in kjer je izpostavljen njen poklic**

Ta je prisoten predvsem v ŽS, ki je nagovarjal več profilov žensk kot na primer KŽ, kjer že ime revije implicira ciljno publiko. Samska ženska s svojo službo pa se pojavi še v GP – seveda gre za služkinjo. Mlada dekleta se odpravijo v mesto s trebihom za kruhom, za boljšim, lepšim življenjem, a so po navadi razočarana (*Anica je šla v mesto, Ankin prijatelj*), veliko – tudi zaradi gospodarske in finančne krize, ki je v tridesetih zajela tudi Jugoslavijo – jih je brezposelnih, ker ni služb zanje (*Iz celice brezposelnih*).

Ženska usoda kot predmet in pesniško sporočilo leposlovnega dela ne zajema le nje kot matere (čeprav je veliko tudi nezakonskih mater!), hčere, žene, gospodinje, ampak je v ŽS predstavljena njena poklicna dejavnost: je učiteljica (*Njen božič*), negovalka (*Sestra*), hišnica (*Hišnica*), redovnica (*V tihi celici*), gospodinjska pomočnica (*Ko se selijo ptice*), študentka (*Glad, Študentka Vida*), delavka (*Za koga dela, Povest o meni, Joža*), prostitutka (*Dama iz kavarne*). Predvsem na podeželju je bilo še vedno sramotno, če je ženska ostala stara devica, iz nje se je norčevala vsa skupnost, tudi zato so se dekleta hotela čim prej poročiti in si prihraniti sramoto posmehovanja drugih (*Ko se selijo ptice, Domači zvonovi najlepše pojo, Na pustni dan*). A časi se spreminjajo, ženske se vedno bolj uveljavljajo tudi v javnem življenju, ali kot pravi Lenka v *Domačih zvonovih*: danes ženske prav tako služijo svoj denar in niso več finančno odvisne od moškega, in če se ljudje ne norčujejo iz starega samca, se bodo morali nehati tudi iz stare device.

Niso pa vse ženske nezadovoljne s samskim stanom. Čeprav bi si kdaj morda želela moške bližine, a se je vse življenje preveč držala pobožnih naukov, zato pa je zdaj ostala sama. Takoj pa sledi spoznanje, da kljub vsemu to niti ni tako slabo, saj služi sama svoj denar in se ji ni treba na nikogar ozirati (*Stara devica*). To, da je raje samska, kot da se poroči samo zaradi denarja, je bila njena zavestna in ponosna odločitev (*Jurijevsko jutro stare Donke*).

Zgodbe vseh teh žensk po navadi govorijo o revščini ali osamljenosti. Samska učiteljica (celibat!) je žalostna za božične praznike, saj nima nikogar, s katerim bi se veselila. Samska delavka si nenehno želi nekoga v življenju, za kogar bo delala in se veselila novega dne, a ji kruta usoda vzame še otroka, edino srečo. Nekdanja zvezda, ki je bila izjemno priljubljena, je danes osamljena in le še žalosten, obledel spomin nekdanjih dni (*Odmev*). Študentka se le stežka prebija skozi življenje, saj nikoli ne ve, ali bo tisti dan jedla ali ne, in se resignirano sprašuje, le zakaj študira, če tako ali tako ni služb niti za izobražene mlade. Revna delavka, ki je zanosila, si razbija glavo z večnimi vprašanji, le kako bo lahko preživljala še otroka, če se komaj sama prebije skozi mesec.

V ŽS so se v 56 pripovedih od 174 ali v dobrih 32 odstotkih pojavile tako ali drugače samske ženske.

Sklep? Rebol Kotnikova za koncu raziskave zavrne prepričanje, da v literarnih delih, ki jih je obravnavala, obstaja samo tip ubogljive, ponižne, bogaboječe ženske, ampak se pojavlja tudi popolnoma nasprotna podoba: hudobna, preračunljiva, egoistična, samosvoja. Ugotovitev je očitno presenetila tudi samo avtorico, saj te lastnosti označi kot »presenetljiva, nenavadna podoba ženskega karakterja«. (Rebol Kotnik 2007: 31) Če se ženska postavi zase, vara, nadvlada moškega, je to »nenavadno«, neobičajno zanj. Tudi s takim moškim diskurzom (Luce Irigaray) se reproducirajo neupravičene razlike med spoloma in vrednotenje teh. V tem kontekstu avtorica prav tako ni omenila, kakšna je moralna ideja obravnavanih tekstov, kako so avtorji videli te »presenetljive ženske karakterje«. Kako so vrednoteni v leposlovnih delih? Ali tako žensko avtor obsoja ali obsoja moško nečimrnost, dvojno moralno v družbi, slab socialno-ekonomski položaj, ki pahne ljudi na dno? Kaj se z njo dogaja, zgodi? Kako se avtor vede do dominantne žene, ki psihično in verbalno nadvlada moža, ki je prešuštnica, ki se ne briga za otroke, ki je zločinka itd.?

V KŽ so bile glasne ženske, slabe matere, prešuštnice, nasilnice in kar je še hudobnih podob ženske spravljen v en predal z negativno nalepko. Avtorji so vzpostavili jasen odklonilen odnos do njih. Postavljene so tudi kot diametralno nasprotje pozitivnemu liku, črno-bela pripoved je bilo pogosto motivacijsko sredstvo v pripovedni prozi KŽ: na primer Glasivčeva nasproti možu v povesti *Na posestvu pri Kudrnu* (če je bila ona stroga in hladna, je bil oče topel in prijazen, mil), Eva nasproti

Anici v isti povesti, snaha nasproti materi v *Neusahljivi materini ljubezni* ter *Vesti*. Pozitivno je vrednotenih samo nekaj primerov, ko se ženska upravičeno postavi zase in na glas spregovori, ko kritizira dvojno moralo, ki preveva vso družbo in dovoli moškemu vse, ženska pa je označena kot manjvrednica že pri najmanjšem spodrsaljaju: Marušin stavek v *Govejkarjih*, v GP tudi *Iz celice brezposelnih*).

Slednjih primerov je največ v ŽS. Čeprav je v črno-beli fabuli negativec še vedno pogostejše moški, najdemo v časopisu nekaj žensk, ki niso ravno zgled pridnih in ponižnih žena, toda avtorji so jim kljub temu bolj naklonjeni kot ne – predstavljeni sta dve plati medalje. Da, hišnica je agresivna do moža, toda zakaj (*Hišnica*)? Ženski se je zameglil um in kot blazna leta po sodišču, toda kaj jo je do tega pripeljalo (*Nora Cila*)? Deklica je resda ukradla tri piškote, toda zakaj ji jih teta preprosto ni dala (*Prvi greh*)?

Da je treba pogledati na stvar tudi z druge strani ali malce bolj poglobljeno, lepo ilustrira pripoved *Moje prijateljice ni več* Silve Dolenčeve, ki govori o usodi marsikaterega dekleta v takratni družbi. Pripovedovalka je Aničina prijateljica, ki bralcu zaupa njeno življenjsko zgodbo. Ker tudi z izobrazbo ni in ni dobila službe, se je na koncu zaposlila kot natakara. Tam je dobila malo plačo in je morala nenehno prenašati objestne in nagnusne goste ter »večno poniževanje od strani tistih, katere drugi visoko cenijo«. <sup>251</sup> Potem ko je zamenjala več takih služb, kjer je bila več vredna kot seksualni objekt, in ko je še zanosila ter se hkrati zavedala, da nima denarja, da bi si lahko ustvarila družino, ni videla drugega izhoda, kot da naredi samomor. Pripovedovalka potem zavzame angažirano in buditeljsko držo: v časopisih velikokrat beremo o takih ženskah, ki so si vzele življenje, a ne zaradi nesrečne ljubezni, kot velikokrat zapišejo novinarji. Treba je poudariti, da dvignejo roko nadse zaradi *slabega materialnega stanja*. Čas in družba sta pokvarila mladino, nadaljuje pripovedovalka, treba se je odločno zavzeti za to, da bo lahko čisto vsak dostojno živel. Slab ekonomski položaj pa je le ena od težav – kje so še druge zahteve, ki so del ženskega vprašanja: neenakopraven položaj žena, splav, prostitucija, izkoriščanje žensk kot cenejšo delovno silo, celibat za javne uslužbenke, pravice nezakonskih mater in otrok ... ter ne nazadnje volilna pravica. Dolenčeva

---

<sup>251</sup> *Ženski svet*, 13/12 (1935), 279.

pripoved sklence s pozivom vsem ženskam, naj se *združijo*, saj se bodo lahko le tako borile za lepšo prihodnost.



## 11 Sklep

V tem diplomskem delu sem najprej sociološko-zgodovinsko osvetlila 30. leta 20. stoletja, desetletje, ki sta ga v svetu najbolj zaznamovala finančno-gospodarska kriza ter preteča fašistična in nacistična nevarnost. Po svetlih dvajsetih, polnih upanja in razvoja po prvi svetovni vojni, je v tridesetih tudi prebivalce Jugoslavije zadela velika brezposelnost, ljudje so postali apatični in se vsak dan borili za preživetje. Slovenka je bila v tem kontekstu na veliko slabšem položaju kot moški – enako je garala za preživetje in imela enake dolžnosti, pravic pa ne.

Razvoj gospodarstva in omika sta omogočila ženski vstop v javnost (tudi prva svetovna vojna, ko so bili možje na frontah in je primanjkovalo delovne sile, takrat so ženske poprijele tudi za tradicionalno moška dela), ekonomske razmere niso več dopuščale, da bi ostala doma. Zaposlila se je, da je lahko preživela sebe (in družino), toda za enako delo je dobila manjše plačilo, nezakonske matere niso bile izenačene s poročenimi, delavka je bila brez vsake zaščite, dostop do izobraževalnih možnosti ni bil enak kot za moške, splav je bil prepovedan, volilne pravice niso imele. Vodilne borke za odpravo ženske podrejenosti in manjvrednosti (Angela Vode, Minka Govekar, Alojzija Štebi) so zahtevale enake pravice v političnem, pravnem in gospodarskem smislu, kot jih imajo moški, ter nadzor nad lastnim telesom (svobodna ljubezen, možnost splava, odprava prostitucije, proti nasilju nad ženskami).

Prek društvene dejavnosti in s tiskom so stopile tudi na politično prizorišče ter čedalje glasneje zahtevale volilno pravico. Z njo bi končno postale polnopravne in polnovredne državljanke in bi lahko soodločale pri pomembnih vprašanjih, ki se dotikajo tudi njihovih življenj. Tega jim v tridesetih ni uspelo doseči, prehitela jih je druga svetovna vojna.

O ženskem vprašanju so aktivistke razpravljale in ozaveščale druge v revijah; tisk je omogočil širšo dostopnost čtiva in s tem idej pa tudi nepismenosti je bilo v Dravski banovini vedno manj. Obravnavala sem tri različne revije, in sicer dve strokovni (*Kmečka žena* in *Gospodinjska pomočnica*) ter eno splošno, namenjeno vsem ženskam (*Ženski svet*). Prvi dve sta se dosledno ukvarjali s ciljnimi bralstvom in nista obravnavali revolucionarnih idej, kot je na primer volilna pravica, *Gospodinjska pomočnica* se je edino zavzemala za izboljšanje položaja služkinj in njihovo pravno zaščito. *Ženski svet* je bil najbolj odprt za žensko vprašanje. Če so bile ustvarjalke

revije na začetku še previdne, so proti koncu tridesetih postajale čedalje glasnejše v feminističnih zahtevah; splavu so na primer posvetile celoten letnik 1936.

Nazor posamezne revije je vplival tako na izbor člankov kot leposlovja. *Kmečka žena* se je posvetila kmeticam in njihovi še vedno tradicionalni vlogi v ruralnem okolju. V nekaterih člankih so avtorice sicer sramežljivo zahtevale na primer moško participacijo pri vzgoji otrok, toda večina prispevkov je prinašala gospodinjske nasvete in zglede za dobro mater ter ženo; »dobra« pa v vaškem okolju pomeni pokorna, pridna, vestna in ne nazadnje verna. Takšno podobo ženske je odražalo tudi leposlovje, ki je bilo namenjeno predvsem kratkočasju in zabavi. Ženska je v pripovedni prozi največkrat mati (v kmečkem okolju njena najpomembnejša vloga), in to dobra, požrtvovalna, svetniška, takšna, kot so avtorice menile, da mora biti kmetica. Z leposlovjem so dajale bralkam zgled.

V *Gospodinjski pomočnici* matere niso izpostavljene, ampak imajo bolj pasivno vlogo ter bistveno ne vplivajo na dogajanje. Več je hčera, in sicer neubogljivih, ki se znajdejo v konfliktu starši (oče ali mati)-hči. Največ raznolikih ženskih likov je v *Ženskem svetu*. Tam so dobre in slabe matere ter hčere, ki jih avtorji ne obsojajo, ampak poskušajo opravičiti njihovo grdo ravnanje s slabim ekonomskim položajem, ki razčloveči ljudi. Ženske so tudi samske, ki bi si rade ustvarile družino, pa si je ne morejo zaradi prenizkega zaslužka ali se bojijo, da bodo izgubile službo, v pripovedi je velikokrat izpostavljen njihov poklic. V *Ženskem svetu* najdemo širok nabor ženskih likov, vsi pa imajo skupni imenovalac – prikaz težkih gospodarskih razmer, ki so še poglobile socialno neenakost, veliko ljudi živi v bedi, ki razžira medčloveške odnose. Leposlovje, objavljeno v tem časopisu, je socialno angažirano in prikazuje še najbolj realno sliko Slovenke v tridesetih letih. Čeprav so v *Ženskem svetu* predvsem z objavami Zofke Kveder in tujih književnic ustvarjalke revije želele pokazati bralstvu, da so tudi ženske dobre pisateljice in so dale tudi nekaj na estetsko funkcijo besedila, se je leposlovje še vedno v prvi vrsti obračalo na naslovnika ter bralko informiralo, ozaveščalo in angažiralo.

## 12 Viri in literatura

### Viri

*Ženski svet*, 1930. Dostopno tudi na dLibu <http://www.dlib.si/results/?query=%27keywords%3d%C5%BEenski+svet%27&pageSize=50> (obiskano 17. 10. 2011).

*Kmečka žena*, 1937–40.

*Gospodinjska pomočnica*, 1937–40.

France Koblar: Stanislav Vdovič, *Slovenski biografski leksikon*, dostopen na spletu.

### Literatura

Luisa Accati: *Pošast in lepotica: oče in mati v katoliški vzgoji čustev*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2001.

Benedict Anderson: *Zamišljene skupnosti: o izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2007.

Milica G. Antić: *Zgodnji feminizem 18. stoletja in Mary Wollstonecraft. Mary Wollstonecraft: Zagovor pravic ženske*. Ljubljana: Krt, 1993.

Milica G. Antić: *Od sufražetek do ministric. Spol Ž*. Ljubljana: KUD France Prešeren: ISH, 1996. 104–129.

Eva Bahovec: *O ženskah, zgodovinski tišini in glasu. Delta 5/3-4 (1999)*. 89–108.

Simone de Beauvoir: *Drugi spol*. Ljubljana: Delta, 1999.

Silvija Borovnik: *Pišejo ženske drugače?* Ljubljana: Mihelač, 1995.

*Človekove pravice žensk: uvodna pojasnila in dokumenti*. Ur.: Vlasta Jalušič, Dean Zagorac. Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2004.

Mira Delavec: *Moč vesti*. Brežice: Primus, 2009.

- Olympe de Gouges: Pravice ženske. *Delta*, 3/3-4 (1997). 65–74.
- Igor Grdina: Samopodoba Slovencev v XX. stoletju, *Slovenci v XX. stoletju: simpozij*. Ljubljana: Slovenska matica, 2001.
- Miran Hladnik: *Bodi svojemu možu pokorna! ali Če ti bo še kdaj kljubovala, kar trdo jo primi!* Dostopno na spletnem naslovu: <http://lit.ijs.si/zenske.html> (obiskano 15. 6. 2011).
- Miran Hladnik: *Trivialna literatura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1983.
- Majda Hrženjak: *Nevidno delo*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 2007.
- Luce Irigaray: *Demokracija se začne v dvoje*. Ljubljana: i2, 2003.
- Luce Irigaray: *Jaz, ti, me, mi*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.
- Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes*. [Ur. Tjaša Mrgole Jukič] Ptuj: Zgodovinski arhiv, 1998.
- Vlasta Jalušič: *Dokler se ne vmešajo ženske*. Ljubljana: Krt, 1992.
- Vlasta Jalušič: *Kako smo hodile v feministično gimnazijo*. Ljubljana: Založba \*cf., 2002.
- Mateja Jeraj: Slovenska ženska društva med obema vojnama (1918–1941). *Arhivi*, 23/2 (2000). 53–61.
- Maca Jogan: *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: FDV, 2001.
- Matjaž Kmecl: *Tisoč let slovenske literature: drugačni pogledi na slovensko literarno in slovstveno preteklost*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2004.
- Vesna Leskošek: *Zavrnjena tradicija*. Ljubljana: Založba \*cf., 2002.
- Avgust Lešnik: *Od despotizma k demokraciji: razvoj ustavnosti in parlamentarizma*. Ljubljana: Modrijan, 2000.

- Anton Mahnič: Žensko poglavje: zakaj je prav in naravno, da je žena podrejena možu? *Delta*, 4/3-4 (1998). 109–111.
- Katja Mihurko Poniž: *Drzno drugačna: Zofka Kveder in podobe ženskosti*. Ljubljana: Delta, 2003.
- Katja Mihurko Poniž: Knjige slovenskih pisateljic pri založbi Belo-modra knjižnica. *JiS*, 49/1 (2004). 29–41.
- Katja Mihurko Poniž: *Evine hčere. Konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848–1902*. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici, 2009.
- Mirjam Milharčič Hladnik: *Šolstvo in učiteljice na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.
- John Stuart Mill, Harriet Taylor: *Podrejenost žensk. Zgodnja eseja o zakonu in ločitvi*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2005.
- Pozabljena polovica: portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*. [Ur. Alenka Šelih ... (et al.)]. Ljubljana: Tuma: SAZU, 2007.
- Alenka Puhar: *Prvotno besedilo življenja*. Ljubljana: Studia humanitatis, 2004.
- Alenka Rebol Kotnik: Tipologija ženskih oseb v pripovedni prozi avtorjev druge polovice 19. stoletja. *JiS*, 52/2 (2007). 17–33.
- Irena Selišnik: *Prihod žensk na oder slovenske politike*. Ljubljana: Sophia (zbirka Sodobna družba/Sophia; 26), 2008.
- Aleksandra Serše: Evangelijsko žensko društvo v Ljubljani. *Etnolog*, 11 (2001). 57–68.
- Anton Slodnjak: *Slovensko slovstvo. Ob tisočletnici Brižinskih spomenikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968.
- Slovenska trideseta leta: simpozij 1995*. Ur.: Peter Vodopivec, Joža Mahnič. Ljubljana: Slovenska matica, 1997.

*Splošno žensko društvo: 1901–1945: od dobrih deklet do feministk.* Ur.: Nataša Budna Kodrič, Aleksandra Serše. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.

*Spol Ž.* [Ur.] Lenca Bogovič, Zoja Skušek. Ljubljana: KUD France Prešeren: ISH, 1996.

Andrej Studen: Nekaj drobcev iz vsakdanjika ljubljanskih služkinj pred prvo svetovno vojno. *Kronika*, 42/3 (1994). 42–46.

Katja Sturm Schnabl: Ženska kot avtorica in lik v novejši slovenski književnosti. *JiS*, 43/3 (1997/98). 97–108.

Ljiljana Šuštar: Gospodinjske pomočnice v prvem desetletju socialističnega obdobja. *Kronika*, 41/1 (1993). 15–22.

Marta Verginella: *Ženska obrobja: vpis žensk v zgodovino Slovencev.* Ljubljana: Delta, 2006.

Angela Vode: *Spol in upor. Zbrana dela Angele Vode, knjiga 1.* Ljubljana: Krtina, 1998.

Angela Vode: *Značaj in usoda. Zbrana dela Angele Vode, knjiga 2.* Ljubljana: Krtina, 1999.

Mary Wollstonecraft: *Zagovor pravic ženske.* Ljubljana: Krt, 1993.

Franc Zadavec: *Zgodovina slovenskega slovstva, 7. knjiga. Ekspresionizem in socialni realizem, 2. del.* Maribor: Založba Obzorja, 1972.

Sabina Ž. Žnidaršič: *Ora et labora – in molči, ženska!* Ljubljana: Založba \*cf., 2000.

Sabina Žnidaršič Žagar: *Ženski pa so vzrasle svetlejše dolžnosti nego kuhati in prati.* Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009. Pdf-dokument.

Sabina Žnidaršič Žagar: *Vstop žensk v literarni prostor.* Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2009.

[http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/ZnanstvenaPorocila/17\\_09\\_vstop\\_slovenk\\_v\\_literarni\\_prostor.pdf](http://www.pei.si/UserFilesUpload/file/zalozba/ZnanstvenaPorocila/17_09_vstop_slovenk_v_literarni_prostor.pdf).

## **Kazalo grafikonov**

Grafikon 1: Razmerje med avtoricami in avtorji leposlovja (spodaj je število pripovednih del, ki so izšla tridesetih) v obravnavanih revijah.....	90
---	----



#### IZJAVA

Spodaj podpisana Barbara Ferčič, rojena 18. 1. 1985, študentka Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, smeri slovenščina in sociologija kulture, izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom *Ženske revije v 30. letih 20. stoletja: Položaj žensk in feministične zahteve ter ženske književnice in ženski liki na primeru revij Ženski svet, Kmečka žena in Gospodinjska pomočnica* avtorsko delo in da so vsa mesta v besedilu, ki citirajo druga dela, jasno označena.

Ljubljana, oktober 2011